



**BANDIRMA  
ONYEDİ EYLÜL  
ÜNİVERSİTESİ**

**UID | Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi**  
**JIRD | Journal of International Relations and Diplomacy**

Cilt / Volume:1

Sayı / Issue:1

Yıl / Year: 2018

Hatay Sorununun Uluslararası Platforma Taşınması ve Türk Basınındaki Yansımaları  
*Dr. Öğr. Üyesi Resul YAVUZ*

Cumhuriyetin İlanından Sonra Türkiye’de İnkılap Algısı  
*Dr. Suat BURAK*

Avrupa Birliği’nin Sınırlarına Dayanan Mülteci Krizi ve Yönetimi  
*Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer AKDOĞAN*

Basra’da Katar Çıkmazı  
*Arş. Gör. Abdurrahman ARSLAN*

ABD’nin Ortadoğu’ya Yönelik Kamu Diplomasisi: OBAMA ve TRUMP Dönemi  
*Arş. Gör. Muhammed Asım ÖNCEL*

Almanya ve Suriyeli Mülteci Krizi  
*Doç.Dr. İlhan ARAS, Akın SAĞIROĞLU*





**BANDIRMA  
ONYEDİ EYLÜL  
ÜNİVERSİTESİ**

**UID | Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi**  
JIRD | Journal of International Relations and Diplomacy

**Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi**

**Sahibi**

Süleyman ÖZDEMİR

**Sorumlu Yazı İşleri Müdürü**

Altuğ GÜNAR

**Dergi Yöneticisi Editör**

İsmail ŞAHİN

**Editörler Kurulu**

İsmail ŞAHİN

Alptekin MOLLA

Altuğ GÜNAR

Resul YAVUZ

**Yayın Kurulu Sekreterleri**

Abdurrahman ARSLAN

İnci BİLGİN

Muhammed Asım ÖNCEL

**Yayın ve Danışma Kurulu**

(Alfabetik sıra ile)

Ahmet Uysal İstanbul Üniversitesi  
Burak Bilgehan Özpek TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi  
Hikmet ÖKSÜZ Karadeniz Teknik Üniversitesi  
İrfan Kaya Ülger Kocaeli Üniversitesi  
Kemal ARI Dokuz Eylül Üniversitesi  
M. Ercan YILMAZ Uludağ Üniversitesi  
Mehmet OKUR Karadeniz Teknik Üniversitesi  
Mehmet Şahin Polis Akademisi  
Melek FIRAT Ankara Üniversitesi  
Mesut Hakkı CAŞIN Nişantaşı Üniversitesi  
Mim Kemal ÖKE İstanbul Ticaret Üniversitesi  
Murat Yeşiltaş Sakarya Üniversitesi  
Mustafa BUDAK İstanbul Üniversitesi  
Nail ALKAN Gazi Üniversitesi  
P. Faruk Yalvaç Orta Doğu Teknik Üniversitesi  
Seyhun DOĞAN İstanbul Üniversitesi  
Sibel TURAN Trakya Üniversitesi  
Süleyman ÖZDEMİR Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi  
Tarık Oğuzlu Antalya Bilim Üniversitesi  
Tayyar ARI Uludağ Üniversitesi  
Timuçin Kodaman Süleyman Demirel Üniversitesi  
Zekeriya KURŞUN Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi

**Adres:** Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi (JIRD),

10200- Bandırma/BALIKESİR

**web:** <https://uidd.bandirma.edu.tr>

**Telefon:** (+90 266) 717 01 17

**Fax:** (+90 266) 717

**e-posta:** [jird@bandirma.edu.tr](mailto:jird@bandirma.edu.tr)

**Ekim/October 2018**

**Sayı 1/Issue 1**

Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi birbirinden ayrılamaz bir bütünün iki parçasıdır. Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde yer alan çoğu konu diplomasi ışığında ele alınmakta, en başta gelen politik, ekonomik konular uluslararası ilişkiler ve diplomasinin birlikte hareket etmesi ile açıklanabilmekte ya da çözüme kavuşturulabilmektedir. Bu nedenle derginin isminin Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi olmasına karar verilmiştir. Dergimiz; Uluslararası İlişkiler, Diplomasi, Ekonomi, Temel Bilimler ve Sosyal Bilimlerin, Siyaset, Ekonomi, Ekonomi-Politik, Diplomasi uygulamaları, Siyasi Tarih, Uluslararası Antlaşmalar, Uluslararası Örgütler, Hukuk, Uluslararası Hukuk gibi alanları ile alakalı olarak bilim dünyasına önemli katkı yapması beklenmektedir. Dergide, Türkçe ve İngilizce dillerinde makaleler yayımlanacaktır.

Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen çalışmaların, daha önce yayımlanmamış, yayımlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayımlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayımlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lara) aittir. Sayılarımız elektronik olarak yayımlanır. Yayımlanan eserlerin telif hakları Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi'ne aittir. Yayımlanması istenilen çalışmalar dergi yazım kuralları ve yayım ilkelerinde belirtilen koşullara uygun şekilde hazırlanıp gönderilmelidir. Dergiye sunulan makaleler öncelikle şekil ve içerik yönünden ön incelemeye tabi tutulmaktadır. Şekil ve içerik olarak uygun bulunan makaleler hakem tayin edilmek üzere yayım kuruluna sunulmaktadır. Değerlendirme sürecine geçildikten sonra hakemlik süreci ortalama 3 ile 5 hafta arası sürmektedir. Yayın Kurulu tarafından incelenen makaleler uygun bulunduğu takdirde en az iki hakem atanmaktadır. Hakemlerden gelen rapor çerçevesinde yazar(lar)dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayımlanmasına karar verilmektedir. Hakemlerden bir olumlu ve bir olumsuz rapor verilmesi halinde ilgili çalışma Dergi Editörlüğü tarafından uygun görülmesi halinde üçüncü bir hakeme de gönderilmektedir.



**BANDIRMA  
ONYEDİ EYLÜL  
ÜNİVERSİTESİ**

**UID | Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi**  
**JIRD | Journal of International Relations and Diplomacy**

Cilt / Volume:1

Sayı / Issue:1

Yıl / Year: 2018

**İÇİNDEKİLER/CONTENT**

- Hatay Sorununun Uluslararası Platforma Taşınması ve Türk Basınındaki Yansımaları**  
*The Hatay Issue in International Platform and Its Reflection in Turkish Media*  
**Dr. Öğr. Üyesi Resul YAVUZ** ..... 1-30
- Cumhuriyetin İlanından Sonra Türkiye’de İnkılap Algısı**  
*The Perception of Revolution After the Declaration of Republic*  
**Dr. Suat BURAK** ..... 31-47
- Avrupa Birliği’nin Sınırlarına Dayanan Mülteci Krizi ve Yönetimi**  
*Refugee Crisis Pressing in Upon European Union and Its Management*  
**Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer AKDOĞAN**..... 48-74
- Basra’da Katar Çıkması**  
*Qatar Deadlock in Basra*  
**Arş. Gör. Abdurrahman ARSLAN** ..... 75-91
- ABD’nin Ortadoğu’ya Yönelik Kamu Diplomasisi: OBAMA ve TRUMP Dönemi**  
*USA’s Middle EAST Public Diplomacy: OBAMA and TRUMP Period*  
**Arş. Gör. Muhammed Asım ÖNCEL**..... 92-104
- Almanya ve Suriyeli Mülteci Krizi**  
*Germany and Syrian Refugee Crisis*  
**Doç.Dr. İlhan ARAS, Akın SAĞIROĞLU** ..... 105-116

## HATAY SORUNUNUN ULUSLARARASI PLATFORMA TAŞINMASI VE TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI

Resul YAVUZ \*

### ÖZ

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes antlaşması ile haksız bir şekilde işgal edilen Hatay, Milli Mücadele sırasında Fransızlarla imzalanan Ankara Antlaşması ile Fransız mandasında özerk bir statüde Suriye sınırları içerisinde olması kabul edilmiş ve Lozan Barış Antlaşması ile de bu durum tescil edilmişti. Ancak 1936'da Türkiye dönemin konjonktürel yapısını hesaba katarak Misak-ı Milli sınırları içerisinde bulunan Hatay'ı topraklarına katmak için yoğun bir diplomatik hamle başlatarak meselenin Milletler Cemiyeti'ne havale edilmesini sağlayacaktı. Türk basınının da büyük bir ilgi ile takip ettiği Milletler Cemiyetindeki Hatay görüşmelerinde Türkiye, diplomasinin her türlü nimetlerinden yararlanarak Hatay'ın ayrı bir statüde olduğunu kabul ettirecek ve bu güzide şehrin anavatana katılması yolunda büyük bir engeli aşmış olacaktı. Bu çalışmada, uluslararası alanda Hatay sorunun ele alınışı ve Türk basınındaki yansımaları dönemin uluslararası ilişkilerinde meydana gelen gelişmeler dikkate alınarak üzerinde durulmuştur.

*Anahtar Kelimeler; Türkiye, Fransa, Hatay Sorunu, Türk Basını, Milletler Cemiyeti*

*JEL Kodları; F50, N40, F59*

### THE HATAY ISSUE IN INTERNATIONAL PLATFORM AND ITS REFLECTION IN TURKISH MEDIA

#### ABSTRACT

Hatay which was unfairly invaded upon Mondros Cease Fire Agreement in September 30th, 1918, had been accepted as a special autonomous statue under French mandate in the borders of Syria with Ankara Treaty during Turkish National Struggle for Independence and it was officially registered after Lausanne Peace Treaty. However, taking the strategic structure of the period into consideration, Turkey had carried the issue to agenda of the League of Nations, initiating an intensive diplomacy to annex Hatay which was planned to be kept within the borders of National Pact in 1936. Turkey, taking advantage of every opportunity of the diplomacy during the summit of Hatay in the League of Nations which was closely followed by Turkish press, had overcome a huge obstacle on the way to annex this distinguished city. In this study, the issue of Hatay and its reflections in Turkish media was elaborated within the context of developments in international relations in the period.

*Keywords; Turkiye, France, Hatay Issue, Turkish Media, League of Nations*

*JEL Codes; F50, N40, F59*

---

\* Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri, Tarih Bölümü, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Merkez Kampüsü, 10200 Balıkesir/Bandırma, Makale "Hatay Sorunu ve Basın" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir., e-mail : ryavuz@bandirma.edu.tr

## 1. GİRİŞ

1930'lı yıllar sonrası Türkiye'nin uluslararası alanda faaliyetlerini arttırmış olduğu görülmektedir. Nitekim ülkenin Lozan Antlaşması sonrası karşı karşıya kalmış olduğu sorunları bir ölçüde çözmüş olması bu durumun en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Hitler'in Almanya'da siyasi iktidarı ele geçirmesi sonrası, Türkiye batı ile daha yakın işbirliği içerisinde girmek istemiş ve aynı zamanda da Fransa, Türkiye ile yakınlaşmaya başlamıştır. Türkiye'nin Batılı güçler olan Fransa ve İngiltere ile uluslararası alandaki en önemli buluşma noktası Milletler Cemiyeti olmuş, ilgili ülkelerin desteği ile birlikte 1935 yılında Balkan Paketi'ne dâhil olma aşamasında, Türkiye Milletler Cemiyeti tarafından, İtalya'ya Habeşistan işgali sonrası uygulanan yaptırımlara destek vermiştir. Türkiye'nin uluslararası alanda bu şekilde uygulamış olduğu politika, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin belirtilen ülkelere kabul ettirilmesini sağlamıştır. Uluslararası alanda rüzgârın Türkiye'den yana esmesi Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeye hazırlandığı bir dönem içerisinde, Atatürk'ün Hatay Sorununu gündeme getirmesi ile oldukça kritik bir boyuta taşınmıştır.

Fransa iç siyasetinde meydana gelen gelişmelerde, Türkiye'nin Hatay Sorununa yönelik olarak uygulayacağı yol haritasını belirlemesinde öncü bir role sahip olmuştur. Sol partilerin Fransız siyasetinde güç kazanmış olduğu bir dönem içerisinde, Fransa'nın dış politikasına yön veren Dışişleri Bakanı Delbos ve Vionet, Suriye'de İngiltere tarafından uygulanan ittifaklar sistemine benzer bir sistemi hayata geçirmek için vakit kaybetmeden harekete geçmiş ve sonuç olarak bir geçiş dönemi ile birlikte Suriye'ye bağımsızlık verilmesi yönünde bir karar üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Türk basını Suriye'de meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmekle birlikte, Milletler Cemiyeti toplantısına iştirak etmek için Tefik Rüşti Aras harekete geçmiş, Suriye'nin bağımsızlığı kazanmasının memnuniyet verici olmakla birlikte neredeyse tümü Türk olan İskenderun ve Hatay'a yönelik olarak detaylı ve özelleşmiş bir idarenin düşünülmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu andan itibaren Türkiye, Hatay'a yönelik tutumunu belirlemiş ve Suriye ile değil, Fransa ile Türkiye arasında bir mesele olduğu Tefik Rüşti Aras tarafından ciddiyle dile getirilmiştir.

Türkiye ve Fransa arasında Milletler Cemiyeti düzeyinde gerçekleşen karşılıklı görüşmeler ekseninde şekillenen Hatay sorununa yönelik Türk basını Fransa ile yürütülen görüşmelerin akabinde İskenderun ve Antakya bölgesinin tarihi, coğrafyası, nüfus yapısı ve Anadolu ile olan tarihi bağlantılarını içeren çeşitli konularda yazılar yazılıp yorumlar yaparak Türk kamuoyunun bilgilendirilmesini amaçlamıştır.

## 2. TÜRKİYE’NİN HATAY MESELESİNİ ELE ALIŞI

Türkiye, Fransa’nın Suriye’ye bağımsızlık vererek İskenderun sancağı üzerindeki yükümlülüklerini Suriye’ye devretmek istemesi üzerine harekete geçerek sorun üzerinde ağırlığını koymuştu. Öyle ki Türkiye’nin politikası; sorunu toprak isteyerek değil, Fransa’nın Suriye’ye tanıdığı gibi Sancak bölgesi için de bağımsızlığını kazanmasını sağlamaktı. Aynı zamanda Türkiye, bu davayı kendi kamuoyuna duyurarak meseleyi organize bir şekilde milli bir dava haline getirecekti. Bu arada Türkiye, Paris Büyükelçisi Suat Davaz aracılığı ile Fransa Dışişleri Bakanı Delbos’a 9 Ekim 1936’da verdiği notada, Sancak sorununun çözüm önerisini resmen ortaya atmıştı. Dostça bir anlatımla Fransa’nın, Suriye ve Lübnan’a tanımaya karar verdiği bağımsızlığın, halkının çoğunluğunun Türk olduğu Sancak’a da tanınması istenilmiştir. Bunun 1921 ve 1926 Antlaşmalarının doğal bir sonucu olduğunu belirten notada, “...Suriye ve Lübnan’a bahşedilen istiklal, haklı bir benzeyiş sebebiyle, İskenderun ve Antakya’ya teşmil edilmelidir.” denilerek, Türkiye; Fransa’nın Suriye ve Lübnan’la yaptığı gibi Sancak ile de bir antlaşma yapmasını istemiştir (Soysal, 1985:84, Gönübol ve Sarı, 1987:128). Nota, Türk basınında geniş yer bulmuş ve gazeteler attıkları manşetlerle bunu kamuoyuna duyurmuştur. Cumhuriyet, “Sancak Türklerinin mukadderatı için Türkiye, Fransa Hükümetine bir nota verdi.” (Cumhuriyet, 1936). Tan, “Fransa’ya nota verdik” (Tan, 1936) şeklindeki manşet haberlerle okuyucularına duyururken; 14 Ekim tarihli Tan gazetesi, notanın içeriği hakkında bilgi vererek, nota ile ilgili olarak Fransa’dan nelerin talep edildiğine yer veriyordu (Tan, 1936). Aynı günün tarihini taşıyan Akşam gazetesi ise, notanın çok iyi karşılandığına yer vererek, Suriye’ye istiklal verildikten sonra İskenderun ve Antakya havalisi halkının da otomatik suretle istiklale kavuşturulması...” (Akşam, 1936) gerektiği üzerinde yorum yapıyordu.

Türkiye’nin Fransa’ya verdiği nota basında bu şekilde yer ederken Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde TBMM’nin (Türkiye Büyük Millet Meclisi) açılışında yaptığı konuşmada Sancak sorununa değinerek, meseleyi ne kadar önemseydiğini,

*“...bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Tür olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyetle ve katıyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler.”* (Soyak, 1973:556)

cümleleri ile ifade edecekti. Atatürk’ün bu konuşması, Sancak meselesini uluslararası arenaya duyuran önemli ve etkili bir mesaj olmuştu. Öyle ki konuşmanın mecliste yapıldığı sırada loncada oturan Yunan sefiri, Fransız sefirine dönerek:

-Bu nutka ne dersiniz?

Bunun üzerine Fransız sefiri: “monşer bu bir nutuk değil, tam bir ultimatodur.” diyerek konuşmaya tepkisini orada dile getirmişti (Selçuk, 1971:25).

Atatürk'ün meclisteki konuşmasının Sancak bölgesinde de geniş tesirleri olmuştu. Nitekim nutkun bir parçası fotoğraflı kartpostal şeklinde düzenlenerek, beş bin adet basılmış ve bölge halkına dağıtılmıştı. Halkın çoğunda bu kartpostalları büyüterek altın yaldızlı çerçevelerle evlerine asmışlardı. Aynı şekilde milli emniyet hizmetlerinin raporlarında belirttiğine göre konuşma Suriye'de de yankı bulmuştu. Öyle ki konuşmanın Suriye gazetelerinde yalnızca tercümesi yayınlanmış ve gazeteler hiçbir yorumda bulunmamışlardı. Dolayısıyla Sancak hakkında gazetelerin -şimdilik- siyasi bir yazı yazmamaları için direktif aldıkları anlaşılmaktaydı (Pehlivanlı vd., 2001:49). Ancak Fransız Delegeşi Durieux konuşmaya olan tepkisini, "Türklerle aramızda mesele gayet basit ve zahirdir. 1921 itilafnamesi bir kere daha gözden geçirilmekten ibarettir. Bu Türkler yaptıklarının acısını yakında çekeceklerdir:" (Pehlivanlı vd., 2001:50) ifadeleriyle dile getirmişti.

Atatürk'ün konuşması Türk basınında da geniş yer bulmuştu. Cumhuriyet gazetesi açılış konuşmasını, "Atatürk'ün millete hitabeti" (Cumhuriyet, 1936) manşetiyle duyurmuştu. Akşam gazetesi ise, "Meclis dün Atatürk'ün çok mühim bir nutku ile açıldı: İskenderun ve Antakya hakkındaki kati cümleler emsalsiz bir heyecan yarattı." (Akşam, 1936) ifadesini kullanmıştı. Meclisteki konuşmayı Yeni Asır gazetesinde değerlendiren Şevket Bilgin ise; "Atatürk'ün Nutkundan Aldığımız Müjdelere" başlıklı makalesinde, Atatürk'ün bu sözlerini: "...eminiz ki dünyaca duyulacak, bilhassa dostluğumuza büyük kıymet veren Fransa'da kuvvetli akisler yapacak, hakkımızın meşrutiyeti karşısında hassasiyetimiz pek tabii görülecektir. Aynı zamanda Sancak Türkleri de bu sözlerden derin bir inşirah duyacaklardır." (Bilgin, 1936) ifadeleriyle değerlendiriyordu.

Sancak sorununu TBMM'deki konuşmasıyla bir anda uluslararası gündeme taşıyan Atatürk, 2 Kasım'da Tayfur Sökmen ile görüşmek suretiyle olaya bugünden itibaren el koyduğunu, Antakya ve İskenderun havalisine "Hatay" adını verdiğini ifade etmiştir. Atatürk aynı zamanda Sökmen ve arkadaşlarına da bölgede teşkilatlanmaları konusunda talimat vermişti. Dolayısıyla bu talimat çerçevesinde İstanbul'da bulunan "İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti" adı ile Antakya'daki şubesinin adı "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirilmiş; Mersin, Dört Yol, Hassa ve Kilis şubeleri açılmıştır (Sökmen, 1992:95-96).

Fransa Hükümeti Ekim ayı içerisinde Türk notasına 10 Kasım 1936 tarihinde cevap vermişti. Notada, 20 Ekim 1921 tarihinde yapılan Ankara Antlaşması'nın Türkiye ile Fransa arasında bir sınır düzenlenmesi mahiyetinde olduğunu belirtmekteydi. Aynı şekilde Fransa notasında, Milletler Cemiyeti'nce 24 Temmuz 1922'de kabul edilen manda yasasında, Fransa'nın mandater devlet olarak Suriye ve Lübnan'ı bağımsızlığa götürmekle görevlendirildiği, Suriye'nin bölünmesine izin verilmediği, bu yasaya aykırı olarak ve 1921 Ankara Antlaşması'nın çerçevesini aşarak Sancak'a bağımsızlık verilemeyeceği, yalnızca onun özerkliğinin korunacağı ve geliştirilebileceği dostça bir dille belirtilmişti (Umar, 2003:216, Soysal, 1985:85). Aynı şekilde notada 1921 tarihli Ankara Antlaşması'nın 7. maddesinin yorumu yapılarak, bu maddenin siyasi bir statüden kesinlikle bahsetmediği, Sancak halkı için Suriye halkından ayrı bir şekilde kendi kendini idare etme hakkının tanınmadığı; Ankara

Antlaşması'nın İskenderun bölgesinde, idari bir muhtariyetin tesisi, dil ve kültür serbestliği gibi konuları kapsadığı belirtilerek, Fransa'nın vermiş olduğu imtiyazlara dokunulamayacağı ve bu yüzden Suriye'ye bağımsızlık verilmesinden dolayı Türk Hükümeti'nin endişe duymasına gerek olmadığı notada dile getirilmişti (Soyak, 1973:563).

Türkiye, Fransa'nın bu diplomatik atağına karşı vakit kaybetmeden 17 Kasım 1936 tarihinde Paris Büyükelçisi aracılığıyla karşılık verilmiştir. Bizzat Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras, 27 Kasım 1936 tarihinde notanın içeriği ile ilgili olarak mecliste yaptığı konuşmada Türkiye'nin hangi hukuki esaslara riayet ederek Hatay üzerinde hak iddia ettiği üzerinde durmuştur. 1921'den beri Türkiye ile Fransa arasında Hatay'ın statüsünün tarihsel olarak nasıl şekillendiğinin maddeler halinde sıralandığı notada Türkiye, İskenderun ve Antakya'nın istiklalinin Suriye'nin parçalanması olarak lanse edilmesinin kabul edilemeyeceğini dile getirmişti. Böylelikle Türkiye, bu yerler üzerinde Suriye'ye hiçbir zaman hiçbir hak tanımadığına dikkat çekmişti. Türkiye'nin İskenderun ve havalisi üzerindeki haklarının ayrıntılı bir biçimde sıralandığı notada, Fransa Hükümetini de suçlayıcı bir ifade kullanılarak, 1922 manda yasası ile 1930 teşkilat kanunnamesini Fransa Hükümetinin Türkiye'ye karşı bir şartlı yasa olarak ileri süremeyeceği dile getiriliyordu. Buna göre; Fransa'nın bu iki vesikaya dayanarak müdafaaya kalkması durumunda, Türkiye'ye karşı, evvelce vuku bulan taahhütlerinden döndüğünü de açıkça ifade edeceği, dolayısıyla Türkiye'nin de mevcut mukavelelerinin devamında kendini sıyrılmış saymaya mecbur olacağı beyan ediliyordu (Soyak, 1973:564-567).

Türkiye'nin Fransa'ya verdiği ikinci nota Türk basınında birinci notaya oranla daha etkili bir ses getirmişti. Yunus Nadi Cumhuriyet gazetesinde notanın esaslarını değerlendirirken Türkiye'nin haklılığını savunarak: "...Türk notası bütün meseleyi büyük bir soğukkanlılıkla mütalaa ederken, siyasi edebiyatının baştanbaşa hak ve mantıktan ibaret bir şahsiyetini ortaya koymuştur. Bu notada Fransa'nın yanlışları birer birer ortaya konuluyor ve Türk nokta-i nazarının doğruluğu en görmez gözler için bile güneş parlaklığıyla gösteriliyordu." (Cumhuriyet, 1936) değerlendirmesini yapıyordu. Ulus gazetesi ise Türkiye'nin bu nota ile "...artık Fransız Hariciyesini ikna edebileceği" (Ulus, 1936) yorumunda bulunuyordu. Son Posta gazetesi ise 28 Kasım tarihli sayısında Türk ve Fransız karşılıklı notalarının içerikleri hakkında bilgi vermekle birlikte, TBMM'nin Türkiye'nin verdiği ikinci notayı gündeminde hararetle bir şekilde tartıştığından bahsediyordu (Son Posta, 1936). 22 Kasım tarihli Son Posta gazetesinde, "Sancak için ne istiyoruz?" başlıklı makalesinde Sadri Erten ise karşılıklı notalardan sonra ortaya çıkan durum ile ilgili olarak, Sancak'taki hakkımızın 1921 Antlaşması ile olduğunu, Lozan ile birlikte bu antlaşmanın da teyit edildiğini belirterek, şimdi ortaya çıkan yeni hukuki durumdan 1921 Antlaşması hükümlerini ve Sancak'ın özerkliğini kullanarak Türkiye'nin hak talep etmekte olduğunu izah ediyordu (Erten, 1936).

Fransa ile Türkiye arasında başlayan Sancak bölgesi tartışması, Sancak'ta yaşayan halk tarafından da yakından takip edilmekteydi. Öyle ki Türk basınının davaya gösterdiği hassasiyet burada sevinçle



karşılanmış ve Türk halkı, Antakya ve İskenderun manzaralı kartpostallar ile yüzlerce teşekkür mektuplarını gazetelerin basın bürolarına göndermişlerdi.

Şüphe yok ki yaşanan bu gelişmeler ve Sancak bölgesinin hukuki durumu, Suriye basınında da etraflıca tartışılmaya başlanmıştı. Cumhuriyet gazetesi “*Fettelarab*” isimli bir Arap gazetesinin iddialarına yer vererek, ilgili gazetenin Suriye’nin tabii sınırının Toros dağları olduğu iddiasında bulunduğunu, ayrıca Ankara ve Lozan Antlaşmalarının da Arap ulusuna karşı bir komplo olarak imzalandığını okuyucularına duyurduğunu haber veriyordu. Cumhuriyet gazetesi 18 Kasım tarihli sayısında bu gazetenin haberlerini manşetten, “*Bir Suriye gazetesinin saçmaları*” tabirini kullanarak vermekle birlikte, tarihten örnekler verip bu iddiaları çürütmeye çalışmıştır (Cumhuriyet, 1936).

İskenderun sancağına bağımsızlık vermenin Suriye’nin bütünlüğünü parçalamak anlamına geleceğini ileri süren Fransız notası Türk basınında eleştirilere uğramıştır. Bu maksatla asıl amacın Fransa’nın Suriye’yi parçalamak niyetinde olduğu ifade edilmiştir. 24 Aralık 1936 tarihinde konuyu değerlendiren Ahmet Emin Yalman, Tan gazetesinde, “Fransa Sulhe Karşı Ayrı Bir Mesuliyet Yükleniyor” başlığıyla yazdığı makalesinde şu tespiti yapmıştır:

“...Fransa 1921’de Türk bayrağına benzer bir bayrak altında Sancak’ın muhtariyetini kabul ettiğini yani Suriye’den ayrıldığını ve bize yakınlığını tasdik ve itiraf ettiği bir Türk yurdu yeni baştan Suriye boyunduruğu altına koymakta ısrar ediliyor. Berut (Beyrut) ve Trablus’u (Trablusşam) Suriye’den ayrılmakla bozduğu Suriye birliğini bir Türk kitesinin sırtından tasvir etmek hülyası arkasında koşuyor...” (Yalman, 1936).

Bu arada Suriye’deki birkaç gazete Türk tarafının haklı tezlerini savunmakta ve Fransız temsilcileriyle görüşmelerde bulunmak üzere Paris’te bulunan Suriyeli heyete seslenerek: Beyrutsuz, Trablussuz Suriye’nin olmayacağını, Türklerle husumet istemediklerini belirterek, “Hayır, biz Türk toprağı istemiyoruz. Buna mukabil biz halis muhlis bir Suriye olan bir Vatan istiyoruz; işte Paris Müzakereleri de asıl bu Suriye vatanını paramparça etmiştir.” (Ulus, 1936) cümleleriyle Fransa’nın gerçek maksadını ortaya koymuştur.

1 Kasım’da meclisteki konuşmasından sonra olayları yakından takip eden Atatürk, 5 Aralık gecesi Ankara’da muhtaç çocuklara yardım balosunda, Fransız Büyükelçisi Ponsot’u yanına çağırarak ve kendisiyle iki buçuk saat süren ve Hatay davasının daha da alevlenmesine sebep olan bir görüşme yapmıştır. Atatürk görüşmede Büyükelçiye:

“...Türk-Fransız dostluğu korunmalıdır. Sancak işine bir çözüm bulunması için yaptığım çağrı Fransız Hükümetine iyi anlatılmalıdır. Çözüm, Fransa ve Türkiye’nin onurlarını korumalıdır. Bir toprak değişikliği düşünmüyoruz. 1921 Antlaşması bir strateji sınırı değil, bir dostluk sınırıdır. Bulunacak çözüm Türkiye ile Suriye’nin iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmesine uygun olmalıdır. Görüşmelerde üçüncü tarafları aramıza almayalım. Ben 1921’de meclis önünde Ankara Antlaşması’nın sorumluluğunu yüklenmiş, pek çok muhalefeti göğüslenmişim.

...Şimdi benim onurum söz konusudur. İktidarı bırakmak ya da çare bulmak durumundayım.  
...Ben Sancak meselesinin her iki tarafın vaziyetini kurtaracak bir şekilde hallini istiyorum.  
İlhak talep etmiyorum. Türkiye ve Fransa'nın müşterek kontrolünde olur, hatta ordusu da bulunmasın jandarma ve polis teşkilatı kâfi gelebilir.” (Soysal, 1985: 85)

diyerek mesele üzerindeki hassasiyetini bir kez daha dile getirmiştir. Bu konuşma üzerinde Fransız Büyükelçisi işin ehemmiyetini anladığımı ve bizzat bu görüşleri bildirmek için çok yakında Paris'e gidip hükümet yetkilileriyle görüşeceğini ifade etmiştir.

1

Atatürk'ün büyükelçiye verdiği bu mesaj, aslında 1921'den beri Türkiye'nin Hatay sorununa verdiği önemi özetlemekteydi. Aynı şekilde bu sorunun Atatürk'ün kendisi için hayati bir mesele olduğunu da açıkça ortaya koymuştur. Atatürk'ün Hatay meselesine verdiği önem 21 Aralık 1936'da Suriye Başbakanı Cemil Mardam ile Ankara'da yaptığı görüşmede bir kez daha ortaya çıkmıştı. Atatürk, bu görüşmede Hatay'da Türklere eziyetler yapılmaya başlanması üzerine Fransızlara yönelik eleştirilerini sert bir üslupla dile getirerek bu konudaki kararlılığını da Mardam'a şu cümlelerle ifade etmiştir:

“...Fransız Hükümeti aklını başına toplasın. Namusum üzerine söylüyorum. Bırakmam.  
...Türkiye Cumhuriyeti'nin arzu ettiği şey, Suriye'nin müstakil bir İslam devleti olmasıdır...  
Fakat Fransızlar bunu istemiyorlar Suriye'yi kısıvrak ellerine almak istiyorlar... Fransızlar Suriye'yi adam yapmak istiyorlar fakat evvela kendileri adam olsunlar.” Atatürk Hatay konusunda ise: “Bu mesele benim için bir namus meselesidir. Biz orayı bir muharebe ile kaybetmedik. Bize verin demiyorum. İhtiyacımız yoktur... Bu namus meselesi için en büyük tehlikeyi bile göze aldım.” (Şimşir, 1981:202-207).

Türk basını Atatürk'ün Suriye başkanı ile yaptığı görüşmeyi haber vermesine rağmen görüşmenin içeriği hakkında bilgi vermemiştir. Ancak mesele artık uluslararası camia ile birlikte Fransız Hükümetini de ciddi derecede etkilemeye başlamıştı. Fransa, II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulmaya başladığı bir aşamada Türkiye ile sorun yaşamamak istemekle birlikte sorunun çözümünde de Türk tezini kabul etmeye pek taraftar gözükmek istemiyordu. Şüphesiz bu durum, Türk tarafının zamanında ve yerinde diplomatik müdahalesi ile konunun Milletler Cemiyetinde de gündeme alınmak suretiyle meselenin canlı tutulması sağlanacaktı.

## **2- HATAY MESELESİ İLE İLGİLİ CENEVRE'DE GERÇEKLEŞTİRİLEN I. TUR GÖRÜŞMELERİ**

25 Kasım 1936 tarihli Ulus gazetesi, baş sayfasında Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın TBMM'deki beyanatını tam sayfa manşetten vererek, Fransa'nın Türk Hükümetine yapmış olduğu iki

<sup>1</sup> Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. (Şimşir, 1981:199-202).

teklifi değerlendirmişti. Tevfik Rüştü Aras konuşmasında, Fransa'nın yaptığı tekliflerden Türk tezine daha uygun olan ikinci teklifin, yani sorunun Milletler Cemiyeti bünyesinde halledilmesi için görüşülmesi teklifinin, Türk Hükümeti'nce kabul edildiği mecliste duyurulmuştur. Aras'ın bu konuşmasından sonra söz alan milletvekilleri de Hatay sorununun bu yeni safhasında olayın ciddiyetinin daha iyi anlaşıldığını ve meselenin artık uluslararası bir hal aldığını ifade etmişlerdi (Ulus, 1936).

Meclisteki görüşmelerden sonra Hatay sorununun artık resmen Milletler Cemiyeti'nde görüşüleceği anlaşılmış oluyordu. Cumhuriyet gazetesi bu haberi ilk kez Türk kamuoyuna, "Sancak davası Milletler Cemiyeti'ne gidiyor" (Cumhuriyet, 1936) manşetini kullanarak duyurmuştu. Son Posta gazetesi ise Fransız teklifini birinci sayfadan duyurarak, "Hatay Türkleri için hürriyet, istiklal istiyoruz" şeklinde manşet kullanmıştır. Gazete, ayrıca teklifin TBMM'de görüşüleceği sırada milletvekillerinin Sancak sorunu konusundaki hassasiyetlerine de değinerek vekillerin meclis sıralarından "*bizimkini bize versinler*" diye bağırduklarını duyurmuştu (Son Posta, 1936). Neticede Fransa sorunu Milletler Cemiyetine götürmekte kararlı olunca, Türkiye 10 Aralık 1936 günü Milletler Cemiyeti Konseyi'ne bir muhtıra sunarak:

- a- Sancak konusunda Türk-Fransız uyuşmazlığının,
- b- Özgürlükleri ve canları tehdit altında bulunan Sancak halkının güvenliği için alınacak önlemler,

olmak üzere cemiyet konseyinin olağanüstü bir toplantısında görüşülmesini istemiştir. (Soysal, 1985:85).

Neticede Hatay sorununun Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesinin Fransa ve Türk Hükümetleri tarafından kabul edilmesiyle Cenevre'de başlayacak görüşmeler için iki taraf da hazırlıklar yapmaya başlamıştı. Bu maksatla Türk Hükümeti görüşmelere Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın başkanlığında Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioglu ile Hasan Rıza Soyak'tan oluşan bir heyetin katılmasını kabul etmiştir. Ayrıca Cenevre'de bulunan Türkiye'nin Milletler Cemiyeti bünyesindeki daimî temsilcisi Necmettin Sakak'ın da heyete katılması kabul edildi (Soysal, 1985:85).

Cenevre'de konseyin olağanüstü toplantısında Hatay sorunu ele alınmadan evvel Türk ve Fransız diplomatları birtakım lobi faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Tevfik Rüştü Aras, Türk tarafının görüşünü İngiliz büyükelçisine aktararak, çözüm için destek istemiştir. Aras'ın büyükelçiye önerdiği çözüme göre, İskenderun Sancak'ının Milletler Cemiyeti himayesinde, silahtan arındırılmış özel bir statü haline getirilmesi sağlanarak Sancak'ın Fransa, İngiltere ve diğer ülkelerin yanı sıra komşu ülkeler tarafından da emniyet altına alınması ve İskenderun Limanı'nın tüm imkânlarından ilgili ve komşu devletlerin kullanımına açık bir bölge haline getirilmesi isteniyordu. Bu arada Türk tarafının lobi diplomasisini devreye sokması üzerine Fransa da vakit kaybetmeyerek Londra'daki Fransız büyükelçisi Cambon vasıtasıyla İngiliz Hükümetinden Fransız tezinin desteklenmesini istemiştir. Cambon, Fransa-Suriye uzlaşmasının Fransa'nın mandater devlet olarak Sancak'ın Suriye'den koparılmasına izin verilmesi halinde bozulabileceğini açıklayarak, konseyde İngiliz temsilcisinin Fransa'yı desteklemesini istemiştir.

İngiltere ise Türkiye ile ilişkilerinin bozulmasını istememekle beraber, Türkiye'nin isteklerinin herhangi bir yasal dayanağı olmadığını ifade etmiştir. Çünkü İngiliz Hükümetine göre; Sancak'ın yasal durumunun son şekli Lozan Antlaşması ile belirlenmişti. Ayrıca bölgenin Türkiye'nin egemenliğine geçmesi ile bölgede meydana gelecek olaylar konusunda, İngiliz endişelerinin sıralandığı bir raporda şöyle denilmekteydi:

*“Sancak'ın Suriye'den koparılması Türkiye'yi, Suriye ve Irak topraklarına doğru genişlemek konusunda cesaretlendirecekti. Irk, dil, din ve coğrafi bakımdan birlik oluşturan Hatay, bölge olarak uzun süre mevcudiyetini devam ettirmeyecekti. Bu bölgede devamlı bir belirsizlik ve tahrik zemini oluşturacak, dolayısıyla İtalya'nın şüphelerini de uyandıracaktı. Fransa-Suriye Antlaşması'nın geçersiz olması, İngiliz ve Fransız Hükümetlerinin Arap ülkelerindeki çıkarlarını olumsuz yönde etkileyecek, bölgedeki Hıristiyan azınlıkların durumlarını riske atacak ve göç sorunu ortaya çıkacaktı. Aynı zamanda Akdeniz'e çıkmak isteyen Sovyetlerin dikkatini bu bölgeye çekecekti. Dolayısıyla silahtan arındırılmış bir bölgede asayişin sağlanması zor olacaktı”* (Aslan, 1992:4-7, Sönmezoğlu, 2001:91-92).

Cenevre'de görüşmelerin başlamasına az bir zaman kala, 9 Aralık'ta Fransız Başbakanı Hatay meselesi ile Fransız meclisinde yaptığı konuşmada, “...Türkiye ile münasebetlerimiz arz-ı müşkülata rağmen hiçbir vakit bugünkü kadar dostluklara mütemayiz olmamıştır...” diyerek görüşmelerin arifesinde Türk-Fransız ilişkilerinin samimiyetine işaret etmiştir (Son Posta, 1936). Türk Dışişleri Bakanı Aras da Cenevre'ye giderken Türk basınına verdiği demeçte: “Sancak davamıza milli bir dava diye bakıyoruz. Bu bakımdan mesele bizce halledilmiştir.” (Akşam, 1936) ifadeleriyle soruna ne derece sahip çıktığını resmi görüşmeler başlamadan evvel duyurmak istemiştir.

Neticede tarafların, sorunu Milletler Cemiyetine taşınması ile birlikte Cemiyet Konseyi 14 Aralık 1936 tarihindeki 95. toplantısında Hatay sorununun görüşülmesine karar vermiştir. Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Bey, bu oturumda Türk tezini çok geniş bir biçimde anlatmıştır. Aras konuşmasının sonunda, Milletler Cemiyetinin soruna kısa zamanda çözüm bulmasını istemiş ve bu amaca yönelik Türk Hükümetinin cemiyetten alınmasını istediği önlemleri şu şekilde sıralamıştır:

- a-** Milletler Cemiyeti Sancak'ın geleceğini ele almalı,
- b-** Fransız birlikleri ile Türkiye karşı unsurlardan oluşan birlikler Sancak topraklarından çekilmeli,
- c-** Milletler Cemiyeti'nin tayin edeceği bir komisyon emri altında, tarafsız küçük bir jandarma bölüğü bölgeye gönderilmeli,
- d-** Milletler Cemiyeti görevlilerinin incelemelerini önyargısız yapabilmeleri ve ilgili tarafların uzlaşabilmeleri için uygun ortam yaratılmalıdır (Demirdögen, 1983:68).

Bu konuşmadan sonra söz alan Fransız Temsilcisi Vienot ise, konseyden Sancak sorunu ile ilgili bir raportör tayin etmesini istemiştir. Bu istek üzerine Türkiye'nin de taraftar olması ile birlikte Konsey Başkanı İsveç Delegesi Sandler'i raportör tayin etmiştir. Dolayısıyla Sandler, iki tarafın da görüşlerini

arak konu ile ilgili bir rapor hazırlamakla görevlendirilmişti. Ayrıca Fransız Temsilcisi Vienot, konseyin 15 Aralık'taki oturumunda da söz alarak görüşlerini belirtmeye devam etmiştir. Vienot, özellikle 1921 ve 1923 Antlaşmaları'nın detaylı olarak bir tahlilini yaparak, mesele ile ilgili olarak şu ifadelerle yer vermiştir:

“Fransa 1921’de Türkiye ile müzakere ederken, mandası mucibince hareket ediyordu ve bu suretle hareket etmek için başka bir sıfatı mevcut değildi. Fransa, Suriye arazisini hiçbir müdahale, hiçbir hükümler hakkını kendisinde hiçbir zaman görmemiş olduğundan, bu hakkı sırf bu arazinin hudutlarını tespitte yarayan bir anlaşma ile bu hukuku iktisap edemedi. Dolayısıyla Fransa, Suriye cemaati hesabına hareket etmekle birlikte Sancak, Suriye cemaatinin haricinde istiklal için hiçbir husus namzetliğe malik bulunmuyordu bu prensiplerin tatbiki, 15 sene zarfında halk ve yahut Türk hükümeti tarafından hiçbir tahtı mucip olmadığı Türkiye Sancak’ın milli hayatına iştirakine karşı protestoda bulunmamıştır.” (Ayın Tarihi, 1936:106).

Bu sözlerden sonra Fransız temsilcisi, Türk Dışişleri Bakanının Sancak’a tarafsız jandarma kıtası gönderilmesini reddetmekle birlikte Fransız Hükümeti adına sınırın her iki tarafına tarafsız gözlemciler gönderilmesinin daha uygun olacağını dile getirmiştir (Gönlübol ve Sarı, 1963:129).

Cenevre’de Türk-Fransız görüşmeleri devam ederken, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, Ankara’da “Tasarruf ve Yerli Malları Haftası”nı açarken yaptığı konuşmada Hatay sorunu ile ilgili olarak iki temel nokta üzerinde durmuş ve Cenevre’de devam eden görüşmelerde Türk tezlerinin bu dayanaklara bağlı kalarak savunulacağını dile getirmiştir. İnönü’ye göre bu iki temel şunlardır:

- a-“Türkiye, Suriye ile herhangi bir müzakere yapmış ve ona Hatay bölgesini bahşetmiş değildir.
- b-Türkiye Suriye’yi de herhangi bir mandaya tevdi etmiş olan devlet değildir. Biz Suriye’nin mukadderatını ancak kendi halkının iradesine bırakmıştık.” (Cumhuriyet, 1936).

İsmet İnönü’nün yaptığı bu konuşma Türk basınında geniş yer tutmuştur. Son Posta gazetesi İnönü’nün nutkunun Cenevre’de yapılan görüşmeler için bir dayanak teşkil etmesi gerektiğini belirtip, “Yeni Suriye devletinin Türk illerini elde etmek hevesine asla muvafakat etmeyeceğiz” (Son Posta, 1936) diyerek mevcut duruma tepki gösterileceğini duyurmuştur.

Türk basını Cenevre’de başlayan görüşmeleri yakından takip etmekte ve günü gününe haberlerle Türk kamuoyunu bilgilendirmekteydi. Nitekim görüşmeler başladığında Türk basınında öne çıkan haberler şöyleydi:

“Biz Cenevre’de şunları istedik:

- a- Sancak’ın her türlü tahkimat ve teslihattan tecridi.
- b- İskenderun ve Antakya’ya muhtariyet idaresi verilmesi” (Yeni Asır, 1936).
- c- “Antakya’nın Suriye’ye ilhakını reddettik. Hariciye vekilimiz Sancak’a istiklal verilmesini ve oradaki Fransız askerlerinin geri çekilerek yerine bitaraf bir zabıta kuvveti gönderilmesini istedi.” (Yeni Asır, 1936).

Cenevre görüşmelerinde kararlaştırıldığı gibi çalışmalarına başlayan Sandler, 19 Aralık'ta hazırladığı raporu konseyin bilgisine sunarak, konu ile ilgili ilk değerlendirmesini yapmıştır. Sandler'in bu raporuna göre:

“...bu bölgeye taallük eden milletlerarası vesikalar hakkında hükümetler arasında görüş ihtilafı mevcut...” olduğu ifade edilerek, Sancak meselesi meclisin ocak ayındaki olağan toplantısında tekrar ele alınmakla birlikte aradaki süre içinde tarafların raportörlerle temas halinde meseleyi görüşmeye devam etmelerinin zarurieti dile getiriliyordu. Ayrıca Sandler, mümkün olan en kısa zamanda Sancak bölgesine üç kişilik bir gözlemci heyeti gönderilmesinin de gerekli olduğuna vurgu yapıyordu (Gönlübol ve Sar, 1963:129, Soysal, 2000:540).

Türkiye, Sandler'in sunduğu raporun oylanmasında çekimser oy kullanmıştır. Türkiye ayrıca bölgede huzur ve güven ortamının temini için bölgenin tamamen tarafsız hale getirilmesini de önermiştir. Bu talep Fransız Hükümeti'nce reddedilmiştir. Bunun yanında bölgeye gönderilecek üç kişilik gözlemci heyete bir Türk bir de Fransız delege katılması önerisi de yine Fransız Hükümeti'nce reddedilmiştir. Ancak Sandler'in konseye sunduğu rapor daha sonra oya sunulmuş ve kabul edilmiştir. Buna göre Hollandalı C.J.J Caron, Norveçli Diplomat Hans Hoslstad ve İsveçli Albay K. Watteville gözlemci seçilerek, 1937 yılı sonuna kadar görev yapmaları için Sancak'a gönderilmeleri kararlaştırılmıştır (Soyak, 1973:598, Akçura, 1995:394, Köni, 1989:23). Görüşmelerden sonra meselenin aldığı seyir hakkında Tevfik Rüştü Bey: “...Cumhuriyet Hükümeti meseleye konu teşkil eden bölgenin, orada geçen olaylar hakkında ciddi bir tahkikat yapılabilmesi ve havanın diğer şiddet tedbirleriyle yeniden bozulmaması için tamamıyla tarafsız bir hale konulmasını teklif eylemiştir.” cümleleri ile Türk tarafının görüşlerini konsey önünde bir kez daha dile getirmiştir. Tevfik Rüştü Bey'in bu konuşmasından sonra Fransız delegesi de Türk tekliflerinin neden kabul edilmediğini şöyle izah etmiştir:

- a-** Manda sahibi bir devletin mandası altındaki bir toprağa Milletler Cemiyetine mensup bir heyetin gönderilmesini istemesi, başlı başına ve emsali görülmemiş bir tedbirdir. Bu suretle Fransa, bir uzlaşma zihniyeti göstermiştir.
- b-** Fransa'nın idaresi altında bulunan bir toprakta komisyonun Fransız delegesine ihtiyacı yoktur. Diğer taraftan komisyonda bir Türk delegesi bulunursa Fransız hükümeti karşılıklı prensibine göre heyetin müşahede alanını Sancak hududunun her iki tarafına teşmil etmesini istemek mecburiyetinde kalır.
- c-** Sancak'ta tarafsız müşahitlerin bulunması sükûtun muhafazasına yardım edecektir. Fransa Hükümeti müşahitlerin kendilerine tevdi edilen vazifenin önemini kavramış bulunduğunu ve icabında konseyi durumdan olduğu gibi haberdar edeceklerine itimat etmektedir (Demirdöğen, 1983:73, Soyak, 1973:587).

Bu sırada İngiliz temsilcisi, konsey sonunda okunan Sandler raporuna gözlemci heyetin gönderilmesi hususu ile ilgili olarak, “bu usulün manda altındaki bir toprağın içinde cereyan eden olaylar

için ileride bir emsal olarak ileri sürülemeyeceği” kaydını ilave ettirerek kendi mandası altında bulunan Irak’ta olası muhtemel gelişmeleri bu şekilde engellemeyi planlamıştır (Soyak, 1973:587).

Neticede Cenevre’de yapılan ilk tur görüşmelerinden kesin bir antlaşma çıkmamıştır. Soyak’ın ifadelerine göre, konseyin bu durumda kararını her iki hükümetin antlaşması doğrultusunda vermesinden başka elinde bir seçenek kalmamıştır (Soyak, 1973:587). Bu sırada Cenevre’ye Suriye’den bazı temsilcilerde gelerek Sancak’ın statüsünün korunması temelinde beyanname dağıtmak suretiyle propaganda yapmak istemişlerdi. Türkiye’nin Cenevre’deki temsilcileri arasında bulunan Abdurrahman Melek Suriyelilerin dağıttıkları bu beyannamelere karşı, İskenderun ve havalisi Türkleri adına kendisi de bir beyanname yayımlamışlardır. Beyannamenin aslı Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliğine, suretini de delegasyonlara ve Türk Dışişleri Bakanlığına gönderilmiştir. Beynamede, Antakya ve İskenderun havalisi Türklerinin bağımsızlık için mücadele ettikleri ve Suriye’ye katılmak istemedikleri bildiriliyordu (Melek, 1996:36, Umar, 2003:218).

### **3. PARİS GÖRÜŞMELERİ**

Cenevre’de Hatay için raportör oluşturulmasına karar verilmesine rağmen, Fransız-Türk temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde istenilen sonuç alınamayınca görüşmelere Paris’te devam edilmesi kararlaştırılmıştır.

Paris’te başlayan görüşmelere Türkiye’nin Paris Büyükelçisi Suat Davaz ve Milletler Cemiyeti’ndeki Türkiye’nin daimi temsilcisi Necmettin Sakak ile Fransa’nın Ankara Büyükelçisi Mösyö Henri Pansot ve konseyin raportörü olan İsveç Dışişleri Vekili sıfatıyla İsveç’in Bern Elçisi Mösyö Westman da iştirak etmişlerdi (Pehlivanlı vd., 2001:77, Sarıay, 1996:10) Türkiye Paris’teki görüşmelerde Hatay sorununun çözümü noktasında:

- a-** Hatay’a tam istiklal verilmesi,
- b-** Suriye, Lübnan ve müstakil Hatay’ın bir konfederasyon oluşturmalarını ve bu konfederasyonun da dış ilişkiler, gümrük ve para birliği konularında yetkili olması,
- c-** Hatay’ın askerlikten tecridi,
- d-** İskenderun Limanı’nın bir kısmının Türkiye’ye kiralanması ve demiryollarının kombine edilmesi (Pehlivanlı vd., 2001:77, Sarıay, 1996:10, Soyak, 1973:588),

gibi dört aşamalı bir teklifte bulunmuş, ne var ki bu teklifler de Fransız Hükümetince kabul edilmemiştir.

Kısa süren Paris görüşmelerinden de istenilen sonuç alınamayınca Türk heyeti durumu Ankara’ya bildirmişti. Hasan Rıza Soyak görüşmelerde gelinen son nokta ile ilgili olarak, “...artık anlaşılmıştı. Fransa’nın tutumu ciddi ve samimi değildi. Bu şartlar altında müzakereye devam etmek beyhude ve faydasızdı.” demek suretiyle Paris yönetiminin görüşmelerdeki tutumunu eleştirmişti Soyak, 1973:588). Görüşmelerin kesilmesinden sonra Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey, gazetecilere verdiği beyanatta: “Paris’te alelade formalite işini bitirdik. Bu formaliteye diplomasi lisanında müzakere diyorlar. Bu sözlerle hepsini söylediğimi zannediyorum.” (Akşam, 1936) diyerek Fransız Hükümetinin

ciddi bir neticeye varmaktan ziyade konseyin tavsiyelerine uymuş görünüp, vakit geçirmek düşüncesiyle Paris müzakerelerine başladığını ifade etmiştir. Bu arada görüşmelerin kesilmesinden sonra Tevfik Rüştü Bey, Fransız Başbakanı Blum başta olmak üzere, bazı Fransız yetkilileri ziyaret etmiştir. İkili tarzdaki görüşmelerde Türkiye ile Fransa arasında Sancak konusu ile ilgili görüşmelere ocak ayında devam edilmesi kararı alınarak, müzakere yolunun açık tutulması görüşü benimsenmiştir (Umar, 2003:218).

Türk basınında gerek Cenevre görüşmeleri, gerekse Paris görüşmeleri çok yakından takip edilmekteydi. Görüşmelerin kesilmesinden sonra bazı Türk gazeteleri:

“Paris müzakereleri inkıtaa uğradı. Suriye, Lübnan ve Sancak arasında konfederasyon bir devlet teklif ettik.” (Cumhuriyet, 1936).

“Türk, hakkını mutlaka alacak” (Son Posta, 1936).

“Fransa ne zannediyor? Türkiye’nin blöf yaptığını mı? On dört yıldan beri sulh yolunda hiç aksamadan yürüyen Kemalist Türkiye’nin blöflere tenezzül ettiği hiç görülmüş müdür?” (Yeni Asır, 1936) gibi manşet haberlerle gelişmelere tepkisini ortaya koymuştur. Ulus, 24 Aralık 1936 tarihli sayısında “Paris’teki görüşmeler neticesiz kaldı” manşeti ile kamuoyunu bilgilendirirken, görüşmelerle ilgili Falih Rıfkı köşesinde şu yorumlara yer vermiştir:

“...Bizim istediğimiz sadece Sancak’ın da tıpkı Suriye ve Lübnan’ın olduğu gibi bağımsız olmasıdır. Ancak Fransa ise, “Bu Suriye’nin parçalanması demektir.” diyor. Bu durum Fransa’nın Şam ve Beyrut ile imzaladığı anlaşmaları ihlal etmek demektir... Eğer bu muahedeler Fransa ile Türkiye arasındaki 1921 taahhütlerinin manası ve ruhunu bir tarafa bırakarak imzalanmışsa bunun mesulü biz değiliz. Bizce ortada ihlal olunan bir şey varsa o, işte bu taahhütlerin ve Sancak’ın Türk ekseriyetinin bu taahhütlere isnat eden haklarıdır.” (Atay, 1936).

#### **4. ATATÜRK’ÜN KONYA SEYAHATI VE SEYAHATİN ETKİLERİ**

Tevfik Rüştü Bey’in ifadesiyle Paris’te başlayan formalite görüşmelerinde de Türkiye, Hatay konusunda istediğini alamamıştı. Yeni yılın ilk günlerinde Adana’nın 5 Ocak günü yapılan kurtuluş yıl dönümü törenlerine 40 bin civarı Çukurovalı iştirak etmişti. Büyük bir heyecan içinde geçen törenlerde Hatay’ın kurtarılması içinde büyük bir tezahürat yapılmıştı (Yılmaz, 1989:73, Akşam, 1937). Gerek Paris’te yapılan görüşmelerde istenilen sonucun alınamaması, gerekse Adana’nın kurtuluş yıl dönümünde Hatay’ın kurtarılması ile ilgili tezahüratların yapılması, Türk-Fransız ilişkilerini yeniden gergin bir noktaya getirmişti. Böylesine bir ortamda Atatürk, heyeti ile birlikte güneyin karargâh merkezi olan Konya’ya gitmek üzere trenle İstanbul’dan yola çıkmıştır<sup>2</sup> (Soyak, 1973:601). Atatürk’ün

<sup>2</sup> H.R. Soyak hareket gecesini şöyle anlatmaktaydı:“...5/6 Ocak 1937 gecesi yatağımın başucundaki telefonun çalmasıyla uyandım. Saat 01.00 idi. İstanbul’dan Başyaver Celal Ömer telefon ediyordu. Atatürk’ün bir emri var yazınız dedi ve şu kısa



ani kararında Paris'ten gelen son haberler etkili olmuş ve kendisi bir hayli sinirlenmişti. Nitekim Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Bey, Atatürk'ün bu ani kararında Fransız sefirinin Tevfik Rüştü Bey ile görüşürken vaat edilen ve beklenen tekliften habersiz davranmış olmasına pek sinirlenmiş olmasının neden olduğunu ifade ediyordu (Soyak, 1973:601). Atatürk, 6 Ocak 1937 tarihinde yol üzerindeki Eskişehir istasyonunda Ankara'dan gelen İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Bey ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile dört saat sürecek bir konuşma yapmıştır. Atatürk Eskişehir'deki görüşmeden sonra Ulukışla'ya geçmiş ve trenle Ankara'ya dönerek gezisine son vermişti (Dayı, 2003:117, Kutlu 1987:23). Konya ve Ulukışla'yı kapsayan Atatürk'ün bu ani gezisi, yurt içinde ve yurt dışında büyük yankılar uyandırmıştı. Geziye<sup>3</sup> refakat eden Cumhuriyet gazetesinden Yunus Nadi, 6 Ocak 1937'de yayımlanan makalesinde geziyi şu cümlelerle köşesinde değerlendirmiştir:

“Yeni Türkiye’yi, Suriye’deki Fransız müstemleke memurlarından öğrenen bugünkü Fransa, Türkiye’nin askeri kuvvetini, yine o zavallı ve balapervaz memurlarından ölçüp biçmekte olacak... Suriye’deki Fransız müstemleke memurları nereden bilsinler ki, Türkiye başka cephelerdeki kuvvetlerine asla ve kat’a zerre kadar hanel gelmemek üzere İskenderun, Antakya ve havalisini yalnız 24 veya 48 saatte ekstra milli kuvvetleriyle işgal edebilir ve onlar nasıl takdir eylesinler ki aynı kuvvetlerle bütün Suriye’nin işgali nihayet çok mahdut bir zaman meselesidir. Amma denilecek ki bu Fransa ile bir harptir, bunu Türkiye ister mi? Açık söyleyelim ki istemez. Fakat mecbur olduğu zaman bunu böyle yapabileceğinden emindir ve bu hesaba icap ederse bütün dünyaya karşı koymaya hazırdır.” (Nadi, 1937).

Nadi, ayrıca iki ülke arasındaki sonuçlanamayan görüşmelerden de şikâyet etmekle birlikte, Türkiye’nin de sorumlu olduğunu belirttikten sonra makaleye şöyle devam etmiştir:

“Saik bir hak davasında önümüze Milletler Cemiyeti’ni Fransa çıkardı. Cemiyet, bu hakkı ilhaktan aciz kalırsa, bizim kendi hakkımızı korumaktan aciz kalmayacağımız da şimdiden Fransa’nın malumu olmalıdır ve Fransa ile beraber bütün dünyanın. ...Düşmanların muhtemel çokluğu, bu bahiste bizi hakkımızı müdafaa etmekten alıkoyabilecek bir sebep değildir...” (Nadi, 1937).

Bu arada Atatürk, Konya’ya giderken de basına verdiği demeçte de:

*“Ben memleketi hiçbir zaman harbe sürüklemem fakat Hatay meselesi benim için bir dava olmuştur. Gerekirse bunu şahsen halletmek için bir zaruriyet karşısında kalırsam derhal devlet*

---

emri yazdırdı: Dâhil olduğumuz Hatay teşkilatı merkezinde benim için lüzumlu olan bütün şeyleri hatta lüzumlu olan şahsiyetleri alarak bana mülaki olunuz.”

<sup>3</sup> Yunus Nadi, “Atatürk’ün Gezisi”, **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1937: Atatürk, Konya ve Ulukışla'yı kapsayan gezisinin nedenini şöyle açıklamıştır: “...Ben bir askeri harekâtın başlangıcı gibi yorumlanabilecek biçimde tertip ettiğim bu seyahati Hatay’daki Türk çoğunluğunun muahedelerle de kabul edilmiş açık haklarını korumak bahsinde ne derece hassas ve azimli olduğumuzu, için birtakım oyunlarla veya ihmallerle sürüncemede kalmasına katıyen tahammülümüzün olmadığını göstermek için ihtiyar ettim ve tertibimi mahsus derhal şayi olabilecek bir yerde her memlekete mensup birtakım istihbarat memurlarıyla dolu olan bir otelde yaptım. Kısacası Fransızların meseleyi uzatıp dejenere etmeye çalıştıklarını, müstemleke memurlarının şuursuz ve insafsız hareketlerini gün geçtikçe artırdıklarını, bizim hükümetin de işi lüzumu kadar sıkı tutmadığını görüyordum. Davamız böyle sürüncemede kaldıkça bilhassa Türk ahaliye reva görülen şiddetli baskı devam ettikçe, bir gün içeride (Hatay’da) büyük ve kanlı bir hadise zuhur edebilirdi; bu yüzden iki taraf, hiç istemedikleri halde silahlı bir çatışmaya sürüklenebilirdi. İşte bu hal ve ihtimalleri ortadan kaldırmak, herkesi vaktinde ikaz etmek içindir ki harekete geçtim; başka bir ifade ile ben bu hareketi, memleketi harbe sokmak için değil, tam tersine ondan kurtarmak için yapmış bulunuyorum.” (Soyak, 1973:607).

*reisliğinden ve mebusluktan istifa ederim. Serbest bir vatandaş olarak bu işlerde çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçerim. Bildiğiniz gibi bunun her zaman imkânı ve yolları vardır. Oradaki mücahitlerle, anavatanından kaçıp bize katılacağından şüphe etmediğim kuvvetlerle meseleyi yerinde ve içerden halletmeye çalışırım. Türkiye Hükümeti beni ve arkadaşlarımı asi ilan etsin, hakkımızda tahkikat yapsın... Mamafih böyle bir ihtimal karşısında kalacak değiliz. Dava yakında istediğimiz şekilde halledilmiş olacaktır.” (Selçuk,1971:30)*

ifadelerini kullanmak suretiyle kararlılığını bir kez daha göstermek istemiştir.

Atatürk'ün Konya gezisi dış basında, özellikle Fransız basınında, gözle görünen bir panik yaşatmış, Türkiye'nin bölgede bir darbe yapmaya hazırlandığı söylentisi de yayılmıştır. Aynı zamanda bu ani hareket İngiltere'yi de etkilemiştir. İngiliz Dış İlişkiler Bakanı Anthony Eden, İngiliz Diplomatı Sir P. Loraine'e yazdığı mektupta bu seyahatle birlikte Türk birliklerinin bölgeye yığınak yapıp yapmadığının öğrenilmesini istemiştir. Fakat Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Eden'e bir telgraf yollayarak, Atatürk'ün bu seyahatinin “...tamamıyla sağlık nedeniyle...” yapıldığını bildirmiştir. Bu arada Paris'te bulunan Türk Büyükelçisi Fethi Okyar, 8 Ocak'ta Paris'te Vionet ile görüşmesinin sonunda, Fransa'da Atatürk'ün seyahatinin yarattığı olumsuz havayı dağıtmak için çaba sarf etmiştir (Sönmezoglu, 2001:93). Ancak bu gezi, başta Fransız basını olmak üzere, Avrupa basınında da geniş yer bulmuş, bu hamlenin olası işaretleri hakkında yorumlar yapılmıştı. Öyle ki İngiliz basın organlarında Türklerin Osmanlı Devleti'ni yeniden canlandırmak istedikleri, İskenderun'dan sonra sıranın Irak'a geleceğini, hatta Hatay sorununun Suriye'nin istilasının bir başlangıcını oluşturduğunu ifade eden yorumlar yapılmıştır (Ulus, 1937).

İsmet İnönü de 9 Ocak 1937 tarihinde, CHP'nin meclis grubunda yaptığı konuşmasında, Türk halkından Hatay sorununun halli için on beş gün sabretmelerini istemiştir (Cumhuriyet, 1937). Konya gezisinden sonra 8 Ocak'ta Atatürk'ün başkanlığında bakanlar kurulu toplanarak Fransa'ya 14 maddelik bir notanın verilmesi karara bağlanmıştır. Bu karar doğrultusunda hazırlanan 11 Ocak tarihli notada:

- Suriye, Lübnan ve Sancak'ın üç konfedere devlet teşkil edeceği,
- Bu konfedere devletin sorumluluk hakları kalmak üzere, her devlet kendi hâkimiyetini muhafaza edeceği,
- Konfedere devletler arasında meydana gelebilecek meselelere ait masrafların taksiminin nüfus nispetine göre taksim edileceği,
- Konfedere devletlerin parlamentolarından eşit sayıda seçilmiş delegelerden oluşan icra komitesi konfederasyonun ortak işlerini yürüteceği (Konfederasyonun merkezinden bahsedilmiş, ancak bu şehir belirtilmemiştir.)
- Oluşturulan icra komitesinin görüştüğü kararların devletlerin parlamentolarından ayrı ayrı tasdik olunacağı,
- Konfedere devletler arasında Sancak'ın, silahtan arındırılarak tarafsız bir bölge haline geleceği,

- 1921, 1923 ve 1926 Antlaşmaları'nın yerine konmak üzere ayrı bir Türk-Fransız Antlaşması yapılacağı ve bu antlaşmada diğer iki konfedere devlet de dâhil olmak üzere, Sancak'a dışarıdan gelebilecek her türlü müdahaleye karşı Türkiye ve Fransa devletlerinin ortak garanti vereceği,
- Sancak vatandaşlarının katılacağı devletin anayasasını hazırlayacak bir parlamento seçmelerinden bahsedilmekte olup, Sancak'ın Anayasası'nın ise mezhep ve kültür hürriyeti prensiplerini mecburi olarak içine alacak bir yapıda olacağı belirtilmekte, Sancak'ın resmi dilinin Türkçe ve devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olacağı ifade edilmiş,
- Sancak Anayasası'nın Türkiye ve Fransa'nın tasdikinden sonra yürürlüğe gireceği gibi temel unsurlardan bahsedilmiştir (Aydın Tarihi, 1937, Soyak, 1973:613-614).

Böylelikle Türkiye, yaptığı konfederasyon teklifini detaylı olarak bu nota ile Fransa'ya sunmuştur. Fransa, Türkiye'nin bu notasına Başbakan Blum tarafından özel bir mektup ile 19 Ocak 1937 tarihinde cevap vermiştir. Fransız başbakanı, "Çalışmamın ve düşüncelerimin neticesi şudur." diye başladığı mektubunda şu görüşlere yer vermiştir:

"...Kanımca iki sorun bulunmaktadır. Fransa-Suriye Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren Sancak'ta uygulanacak olan kat'i rejim ile arada uygulanacak geçici rejim... Bunlardan önemli olan birincisidir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Fransa-Suriye Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra, 1921 Antlaşması'nın uygulanışı ile olarak kuşku duyması meşrudur... Fransa-Suriye Antlaşması, uygulamaya konulduktan sonra yalnız Sancak için olmak üzere bir tür devamı düşünülebilir ki bu, özel rejimde Sancak'a Milletler Cemiyeti'nin göstereceği bir yüksek komiser atanır ve bu komiser doğal olarak bir Fransız olur. Diğer taraftan Fransa kendisini izleyecek devletlere geçen taahhütlerini Türkiye'ye karşı yeniler ve güvence altına alır. Ara dönemde uygulanacak olan rejimin, Türk haklarını kaygılandırarak bir yönü olamaz. Bu ara dönemde rejimle amaçlanan Sancak'a şimdiden tümüyle ayrı bir varlık (entite) olarak gösterecek şekilde esas rejime hazırlamak olacaktır" (Demirdöğen, 1983:77).

Fransa, Başbakan Blum'un bu mektubundan da anlaşılacağı gibi Türkiye'nin yaptığı üçlü konfederasyon teklifini reddetmiştir. Bu durum da Ankara tarafından pek iyi karşılanmamıştır. Ancak Fransız başbakanının Sancak'ın şimdiden ayrı bir varlık (entite) olarak ele alınması ve Milletler Cemiyeti'nin vereceği kararı peşin olarak kabul edeceğini bildirmesi, Cenevre'de başlayacak ikinci tur görüşmeleri için Türk Hükümetini ümitli olmaya sevk etmiştir. Atatürk Kurun gazetesine verdiği demeçle Fransız başbakanının mektubunda Sancak ile ilgili düşüncelerine şu yanıtı vermiştir:

"Fransız başvekilinin 1921 Muahedesi'nden bahsederken bir taraftan Sancak'a ait hususi vasıflarını saydığı halde ayrı muahede içerisinde zikredilmiş olan bayrak meselesine hiç temas etmemiş, sonra Suriye ve Lübnan'a istiklal verdiği halde, haiz olan İskenderun ve havalisi için bir nevi manda şekli tavassur etmesi Paris Müzakereleri'ne nispetle bir ilerleme değil, tam tersine bir gerilemedir." (Kurun, 1937).

## 5. GÖZLEMCİ HEYETİN HATAY'DAKİ ÇALIŞMALARI VE ÇALIŞMALARIN ETKİLERİ

14 Aralık 1936 tarihinde, Türkiye'nin daha önce başvurusu ile başlayan Milletler Cemiyeti bünyesindeki Cenevre görüşmelerinde, 16 Aralık 1936 tarihli oturumda İskenderun ve havalisine üç tarafsız gözlemciden oluşacak bir heyetin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Heyet, bölgede kalacağı süre zarfında halk ile görüşüp hazırlayacakları raporları Milletler Cemiyeti Konseyine gönderecekti. Dolayısıyla bu raporlar da konseyin Hatay'ın geleceği hakkında vereceği kararda etkili olacaktı.

Türkiye, gözlemci heyetin Hatay'a gideceğini öğrenince Türkiye'de bulunan bazı Hataylıları Hatay'a gönderme kararı almıştır (Sökmen, 1992:101). Gerek Türk basını gerekse dış basın, gözlemci heyetin oluşturulmasından Hatay'a gidip incelemeler yapmasına kadar geçen sürede, heyetin çalışmalarını yakından takip etmiş ve kendi kamuoylarını bilgilendirmişlerdir. Daha heyet bölgeye gitmeden evvel, İstanbul'da heyette bulunan gözlemcilerden Mösyö Talsted gazetecilere şu beyanatı vermiştir: "...Yeni yılın ilk günlerinde işe başlamayı çok uğurlu sayarız; bu temenni ile yola çıkıyoruz. Sancak'ta ne kadar kalacağımız belli değildir. Bununla beraber Milletler Cemiyeti Konseyinin toplanmasına yani 18 Ocak'a kadar işimizi bitireceğimizi zannediyorum." (Cumhuriyet, 1937).

Gözlemci heyetin oluşturulmasının kararlaştırıldığı günlerde, özellikle Fransız memurlar ile Suriye yanlısı Vatani Partisi mensupları böyle bir heyetin oluşturulmasını istememişlerdir. Bu durum Türk basınında bazı gazetelere şöyle yansımıştır: "Milletler Cemiyetinin üç tarafsız gözlemci göndereceği haberi Sancak'taki mandater makamların hoşuna gitmedi." (Ulus, 1936), "Sancak'a müşahitlerin gitmesi mandater ve Vatanileri müteessir etti." (Son Posta, 1936).

Sancak'a müşahit heyetin gönderilmesi ve Sancak'a gönderilen kuvvetlerin geri alınması hakkında Milletler Cemiyeti'nin kararı Suriye'de fena tesir yapmıştır. Vataniler, Milletler Cemiyeti'nin bu kararına karşı koymak için bazı tedbirlere başvurmuşlardır. Bunlardan birincisi, Alevilerin Sünnilerle ve Hıristiyan Araplardan bazı ileri gelenlerle Türklerden mevcut mebusları elde ederek, Sancak'ı Suriye'nin parçası olduğuna dair muhtelif makamlara, "Halk biziz, Sancak'ı biz temsil ederiz." içerikli telgraflar ve sahte mazbatalarla yapılan müracaatlardır. İkincisi ise, Taşnak ve Ermenilere verdikleri silahlardır (Akşam, 1936). Bu arada Türk gazeteleri de Sancak'a gidecek heyetten, yapacakları gözlemlerde şu noktalara dikkat etmelerini istemişlerdir:

- a- Türklerin manda başladığı zaman birçok bakımdan maruz kaldıkları tazyikler ve bunların etkileri,
- b- Türklerin elindeki emlak ve tarım arazilerinin ellerinden nasıl çıktığı,
- c- Sağlık işlerinin Türklerin aleyhinde gelişme göstermekte olduğunun tespit edilmesini istemişlerdir (Kurun, 1936).

Gözlemci heyetin bölgeye ulaşmasıyla birlikte Araplar ve Türkler arasındaki gerginlik de artmıştı. Heyet 9 Ocak'ta Antakya'ya giderken, Belen'de de 200 kişilik bir Türk grubu Suriye ve Fransa aleyhinde gösteri düzenlemişti. Aynı şekilde Antakya'daki Türkler genel grev yapmışlar ve dükkânlarını

kapatmışlardı.<sup>4</sup> Buna karşılık olmak üzere aynı gün üç bin Arap öğrenci, gözlemcilerin kaldıkları turizm oteli önünde ellerinde Suriye bayrakları olduğu halde ve Suriye milli marşını söyleyerek olaysız bir gösteri gerçekleştirmişlerdir. Reyhanlı'da 10 Ocak'ta Araplarla Türkler arasında çatışmalar çıkmıştır. 11 Ocak'ta Araplarla Ermeniler Antakya'da karşı bir gösteri yürüyüşü yapmışlardır. 12 Ocak'ta da Türkler Antakya'da karşı bir yürüyüş gerçekleştirmişlerdir. Yapılan yürüyüşü Havas muhabiri şu şekilde bildirmiştir: "Türkler, bugün büyük bir nümayiş tertip ettiler. Kamyonlarla dağlardan indirdikleri 5.000 köylü, ay yıldızlı bayraklarla sokakları geçti." (Aydın Tarihi, 1937:57).

İskenderun'da bulunan Türk ileri gelenleri gözlemci heyet ile temas etmek için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. Selim Çelenk bu durumu şöyle anlatmıştır:

"...Heyet İskenderun'a geldiğinde durumu ona anlatmaya karar vermiştik. Yenigün'deki yayımlarımız Türkçe idi. Heyet üyeleri de Türkçe bilmedikleri için Türklerle yapılan baskı ve tedhişten haberdar olamıyorlardı. Heyet üyelerine sesimizi duyurmak için Halep'ten Fransızca bilen birini getirdik. Daha sonra da Yenigün'ün bir sayfasını Fransızca çıkardık..." (Çelenk, 1997:85).

Türk basını, gözlemci heyetin İskenderun ve Antakya'daki gözlem çalışmalarına geniş yer vermiştir. Özellikle heyetin Türklerle yaptığı görüşmeler basına şu şekilde yansımıştır: "Antakyalılar heyetten, Antakya ve havalisinde bulunan Fransız ve Suriyeli memurların gerçekte Türk olan halkı Arap ve Alevi diye adlandırıp, Türkleri ayırmaya çalıştıklarını, bu çalışmaların önüne geçilmesini istediler." (Ulus, 1937). "Fransız zabıtları Hatay köylerine dağıldılar. Maksat Sancak'a gelen müşahit heyetle Türk köylülerini temas ettirmemektir. Köylerde köylüye tazyik ve propaganda yapılmaktadır. Bunun gayesi Türklerle müşahit heyeti görüştürmemektir." (Akşam, 1937).

Bu sırada heyetin Hatay'da yaptığı çalışmalarının aksaması ve iki Türk gencinin Fransız jandarmaları tarafından tutuklanması üzerine Tan gazetesi bu olaylara şu şekilde tepki göstermiştir: "...Eğer müşahit heyette bitaraflık varsa onların vazifeleri bitmiştir, derhal Cenevre'ye dönebilirler. Milletler Cemiyetine şu raporu versinler: Gittik fakat göremedik. Çünkü Fransızlar bizim hakikati duymamıza mani olmak için tercümanları tutukladılar." (Tan, 1937).

Aynı şekilde heyet, Antakya'da incelemede bulunurken Falih Rıfkı, 4 Ocak tarihli Ulus gazetesinde "Tatbik Kıymeti" adlı makalesinde Sancak'ta herhangi bir antlaşma uygulamak için her şeyden önce birtakım prensiplerin kabul edilmesi gerektiğini belirterek, müşahit heyetin hazırlayacağı raporlarda Hatay'ın Türk olduğunun kabul edilmemesi halinde, Milletler Cemiyeti'nin kararlarının bölgede uygulanmasının artık bir kıymetinin kalmayacağını ifade etmiştir (Atay, 1937).

Cumhuriyet gazetesi İtalyan haber ajansına dayanarak verdiği haberde, gözlemcilerin Sancak'ta inceleme yaparken, yerel memurlarla Fransız memurlar tarafından hazırlanan nüfus listelerini gözden

<sup>4</sup> Aydın Tarihi, Ocak 1937, No:38, s. 57.

geçirmişlerdir. Bu listelerde 30 bin Hataylı Türk'ün listelerde gösterilmediği ortaya çıkarılmıştır (Cumhuriyet, 1937).

Gözlemci heyet, İskenderun ve havalisinde çalışmalarını tamamladıktan sonra 22 Ocak 1937'de Antakya'dan ayrılmıştır. Heyetin ayrıldığı günlerde Cenevre'de Türk ve Fransız temsilcileri arasında Hatay sorunu ile ilgili görüşmeler yeniden başlamıştı.

## **6. CENEVRE'DE BAŞLAYAN II. TUR GÖRÜŞMELERİ VE ANTLAŞMANIN SAĞLANMASI**

16 Ocak'ta Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ve beraberindeki heyet Milletler Cemiyeti Konseyinin 21 Ocak'ta yapacağı oturumuna katılmak için Başbakan İsmet İnönü ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın da hazır bulunduğu bir törenle Sirkeci İstasyonundan Cenevre'ye hareket etmişlerdir (Saraç, 1989:77). Türk ve Fransızlar arasında gerçekleşen ve İngiliz temsilci Eden'in de katıldığı 20 Ocak'ta başlayan ikili görüşmelerde Hatay sorununa uygun bir çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Görüşmelerin özellikle ilk iki gününde Fransızların Türk tezlerini anlamaz ve kabul etmez bir tutum içinde oldukları görülmüştür. Neticede İsveç Dışişleri Bakanı ile Konsey Raportörü Sandler ve İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in uzlaştırıcı çabaları sonucunda 23 Ocak'ta genel hatları tespit edilen bir ilke antlaşması imzalanmıştır (Ulus, 1937, Ayın Tarihi, 1937:65, Soyak, 1973:617). Buna göre:

- 1- Sancak, Milletler Cemiyetinin garantisi altında olarak dâhiliye işlerini tam bir istiklal ile idare etmek hakkına malik olacak, fakat siyaseten Suriye Devleti'nin kadrosuna dâhil bulunacaktır.
- 2- Sancak'ın kendi parlamentosu ve hükümeti olacaktır. Sancak kendi anayasasını bizzat tanzim etmek hakkına haizdir.
- 3- Sancak askerlikten tecrit olunacak ve halkı askerlik hizmetine tabi tutulmayacaktır.
- 4- Türkiye ile Fransa, Sancak'ı her türlü tecavüze kaştı müştereken garanti edeceklerdir. (Ayın Tarihi, 1937:65).

Ana hatları ile kabul edilen bu prensip antlaşmasından sonra devam eden görüşmelerde Sancak'ın resmi dilinin tespit edilmesi için de taraflar mesai harcamaya çaba sarf etmişlerdi. Fransız temsilciler, dil meselesine büyük önem verdiklerini 23 Ocak'tan sonra yapılan görüşmelerde dile getirmişlerdir. Fransızların talepleri; İskenderun, Antakya ve dolaylarının büyük çoğunluğunun Türkler tarafından oluşturulduğu ve idarenin de bu gerçeğe göre düzenlenmesini kabul ettiklerini, ancak Arap dilinin de Türk diliyle eşit bir resmiyete haiz olmasının kabul edilmesi esasının şart olduğu şeklindeydi. Fransızların bu tutumu görüşmelerin kesilme noktasına gelmesine neden olmuştu. Hasan Rıza Bey dil meselesinde Fransızlarla olan görüşmeleri ve meselenin ciddiyetini şu şekilde anlatmıştır:

“...Bu defa Mösyö Eden gibi insaflı dostların şahsî müdahale ve tasavvurları da müessir olmayacaktı ve müzakere tekrar -hem de onda dokuzu halledilmiş olduğu halde- sırf Fransızların talepleri yüzünden kesilme tehlikesi karşısında kalmıştı... 25 Ocak 1937 Salı günü saat 10.00'da Raportör Mösyö Sandler'in reisliği altında toplanan iki heyet, iki buçuk saat kadar beyhude yere

çekiştikten sonra yeni bir içtimadan bahsedilmeden salonu terk ettiler. Münakaşalar esnasında Fransız delegeleri mütemadiyen Paris ile muhabere halinde bulunmuşlardır.” (Soyak, 1973:618). Bu arada Atatürk de İstanbul’dan Cenevre’deki görüşmeleri yakından takip etmekte ve sürekli olarak telefon aracılığı ile Türk heyetinden geline son noktalar hakkında bilgi almaktaydı. Görüşmelerin dil meselesi yüzünden kesilme noktasına gelmesi üzerine Türk heyeti, durumu Atatürk’e bildirmiş ve görüşlerine başvurmuştur. Neticede Atatürk, Fransızların dil meselesinden dolayı bir pürüzlük çıkaracaklarını zannetmediğini, ikinci bir resmi dilin kullanılması hakkının kabul edilebileceğini ve konseyde bu şekilde antlaşmaya varmanın mümkün olabileceğini Türk heyetine bildirmiştir. Atatürk’ün verdiği bu direktif 26 Ocak 1937 tarihinde yapılan görüşmenin daha sakin bir hava içerisinde geçmesini sağlamıştır. Böylelikle Sancak’ta resmi dil Türkçe olacaktır. Fakat konsey gerek görürse ikinci bir resmi dili de kabul edecekti (Aydın Tarihi: 1937:67).

Türkiye ile Fransa arasında 20-27 Ocak tarihleri arasında yapılan Cenevre’deki II. Tur görüşmeleri sonucunda varılan antlaşma Raportör Sandler’in bir rapor halinde Milletler Cemiyetine sunması ve onaylaması ile resmîyet kazanmıştır. 27 Ocak 1937 tarihinde konseyin olağanüstü toplantısında kabul edilen antlaşmanın temel ilkeleri şunlardır:

- 1- “Sancak, farklı bir varlık (Entite distincte) teşkil eder; dâhili işlerinde tam bir istiklale sahiptir. 3. Maddede yazan hükümler mahfuz kaydı ile harici işleri Suriye Devleti tarafından idare edilir. Sancak ve Suriye için ayrı gümrük ve para usulü cari olacaktır.
- 2- Sancak’ta Türk dili resmi dildir; 10. Maddede derpiş edilen usule tevfikten diğer bir dil kullanılmasının şartlarını ve karakterini konsey tayin edecektir.
- 3- Bu devletin hâkimiyetine ve istiklaline herhangi bir suretle hâlel getirecek mahiyette Suriye Devleti tarafından akdedilmiş milletlerarası hiçbir antlaşma ve keza aynı tesirlere haiz hiçbir milletlerarası karar Milletler Cemiyetinin önceden ve kesin bir muvafakati olmaksızın Sancak’ta tatbik edilemez.
- 4- Hususi ajanlar, Suriye’nin salahiyetine bırakılmış işler için her iki taraf icra makamları arasında lüzumlu irtibatı temin edeceklerdir; aynı işler için Sancak ve Suriye teşrii meclisleri ve parlamentolar arası irtibatı kurmak ve bunun şartlarını tayin etmek hakkına haiz olacaklardır.
- 5- Sancak’ın statü anayasasına riayeti temini matuf aşağıdaki şartlar dâhilinde icra edilen Cemiyet-i Akvam Konseyi kontrolü:
  - a- Mahallinde, kendisinin tayin edeceği Fransız tabiiyetine haiz bir delege bulunacaktır.
  - b- Bu delege statü ve anayasa hükümlerine aykırı icra ve teşri her kararı azami dört ay müddetle geriye bıraktırmak salahiyetini haiz olacaktır. Bu takdirde delege, meseleyi son kararı verecek olan konseye arz etmeye mecbur bulunacaktır.

- c- Türk ve Fransız Hükümetleri de konseyin alacağı kararlara riayeti temin için kendilerine yapacağı tavsiyelerin muktezasını ifa etmeye amade olduklarını beyan ederler.
- d- Sancak'ın ordusu yoktur; orada hiçbir askeri hizmet ihdas olunamaz ve hiçbir askeri tahkimat yapılamaz. Yalnız mevcudu (...) kişiyi geçmeyecek olan mahalli polis kuvvetleri teşkil olunabilir. Bu polis kuvvetlerine lazım olan silahlardan başka hiçbir silah Sancak'a sokulamaz ve orada bulundurulamaz. Teknik hususlar sonradan yapılacak bir antlaşma ile tayin olunacaktır.
- e- Bir Türk-Fransız muahedesi akt olunacaktır. Bu muahedede Türkiye ve Fransa'nın Sancak mülki ehemmiyetini ne şekilde temin ettiklerini tespit eden hükümler yer alacaktır... İş bu teminat, iki taraf arasında yapılacak istişare sonunda tatbik edilecektir. Türkiye-Suriye ve Fransa arasında da bir antlaşma da yapılacaktır ve bunun mevzu Türkiye-Suriye hududunun masuniyetini temin etmek ve Türkiye-Suriye ülkeleri üzerinde diğer memleket rejim ve emniyeti aleyhine yöneltmiş her türlü teşkilat ve faaliyeti yasa etmek olacaktır.
- f- Sancak statüsü; İskenderun Limanı'nda Türkiye'nin bu limanı transit ihtiyacı için en geniş mikyasta kullanmasına müsaade etmek maksadı ile kendisine tanınacak hak ve menfaatleri tasrih edecek olan bir maddeyi ihtiva edecektir.
- g- Statü ve anayasa, konsey bu hususta karar verir vermez yürürlüğe girecektir.
- h- Konseyin karar ve tavsiyeleri üçte iki ekseriyetle ittihaz iki tarafı reyleri bu ekseriyet hesabına dâhil değildir." (Aydın Tarihi, 1937:95-97).

Atatürk, Hatay davasında Cenevre'de elde edilen başarıdan dolayı Başbakan İsmet İnönü'ye telgraf göndermek suretiyle hükümeti tebrik etmiştir. Hatay'ın geleceğini belirleyen kararın konseyden çıkmış olmasından dolayı duyduğu memnuniyeti ifade ederek başlanan telgrafta Atatürk, başarılı olan bu milli davada takip edilen medeni ve insani usulün takdire şayan olduğunu ifade etmiştir. Atatürk telgrafın sonunda: "...Türkiye Cumhuriyeti haklı olduğuna kani bulunduğu davasını büyük ve adil hakem heyeti olmasını daima arzu etti ve bu sıfat ile salahiyetinin daha çok çetin meseleler halinde en yüksek kudret ve kuvveti haiz olmasını temenni eyledi. Cemiyet-i Akvam'a bırakmakla insanlık namına isabetli bir harekette bulunmuştur." (Sarıay, 1996:20, Umar, 2003:219-220) diyerek meselenin Milletler Cemiyetine intikal ettirilerek çözümlenmesinin önemini ifade etmiştir. Atatürk'ün bu telgrafına 27 Ocak 1937'de cevap veren Başbakan İsmet İnönü ise Hatay davasında, "...Cumhuriyet hükümetinin takip ettiği usul ve hareketi bizzat yüksek şahsından almıştır." diyerek Atatürk'ün Hatay davasında görüşmelerin sonuna kadar göstermiş olduğu alakayı bir kez daha gözler önüne sermiştir.<sup>5</sup>

<sup>5</sup> Telgrafın detayları için bkz; (Soyak, 1973:623-626).



## 7. HATAY'IN AYRI BİR STATÜ OLARAK KABUL EDİLMESİNE TÜRK BASINININ BAKIŞ AÇISI

Hatay sorununun halledilmesi için Cenevre'de Türk ve Fransız temsilcileri arasında 21 Ocak'ta başlayan II. tur görüşmeleri 7 gün sürmüş ve 27 Ocak 1937'de tarafların antlaşmasıyla Hatay'ın ayrı bir varlık olduğu, statü ve anayasasının hazırlanması gerektiği karara bağlanmıştı. Gerek Türk basını gerekse Fransızların başını çektiği dış basın, II. tur görüşmelerini de büyük bir ciddiyetle takip etmiştir. Genel olarak bakıldığında bu dönemde Türk basınında çıkan yorum ve makalelerin hemen hepsinde sorunun ancak Milletler Cemiyeti bünyesinde halledilmesi gerektiği, bunun gerçekleşmemesi halinde Milletler Cemiyeti'nin dünya kamuoyunda da itibarının kalmayacağı üzerinde yoğunlaşmıştı. Öyle ki Ulus gazetesinde Falih Rıfkı, "Cenevre'ye Doğru" başlıklı makalesinde meselenin halledilememesinin cemiyetin iflası demek olduğunu ifade etmiştir (Atay, 1937). Daha Cenevre'de II. tur görüşmeleri başlamadan dünya basınının olaya bakış açısı da Türk basınında eleştirilere neden olmuştur. Yine Falih Rıfkı, "Vakalar ve Yazılar" başlıklı makalesinde Fransız basınının Hatay davasına bakışını eleştirerek, yapılan haksız yorum ve eleştirilerin bölgenin gerçek mahiyetinin bilinmeden yapıldığını belirtmiştir. Hatta bu tür yorumları yapanları, "küçük beyinler" olarak nitelendirip, Türkiye'nin bir Fransız gazetesinin dediği gibi işgalci ve Suriye'yi istila etmek gibi bir niyeti olmadığını, bunu yazan yazarlarını da olayın gerçek nedenlerini bilmemekle suçlamıştır (Atay, 1937).

Cenevre'de ikinci tur görüşmelerinin uzaması üzerine Atatürk, Kurun (Vakit) gazetesi Başyazarı Asım Us'a 22-27 Ocak 1937 tarihleri arasında arka arkaya beş makale yazdırarak, konu ile ilgili endişe ve düşüncelerini açıklamıştır (Us, 1964:152). 22 Ocak'ta yayımlanan makalelerin ilkinde, "Fransa'nın Dostlarına Hitap Ediyoruz" başlığı ile yayımlanan makalede, Fransız Başbakan Blum'un 18 Ocak 1937 tarihli Türk notasına cevaben yazılmış mektubunda ileri sürülen tekliflerin değerlendirmesi yapılarak, ağır bir dille Fransız yöneticiler şu ifadelerle eleştirilmiştir:

"...Fransa'nın başına baş diye her nasılsa üşüşmüş olan bu efendiler idare etmekte oldukları büyük Fransız milletinin nasıl idare olunacağını bilmedikleri gibi, Hatay meselesi ile milli alaka güden yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin haklarını müdafaa ve icabında onları istihlal için göstereceği fiili enerjiyi de takdirden uzak bulunmaktadır. Bu itibar ile meselenin halli henüz menfi ibre cihetinde ise, bunu sadece Fransız ricalinin siyasetçilerinde ve ferasetsizliklerinde aramak pek tabidir. Şu kadar var ki bundan sulhsever beşeriyetin beklemediği birtakım hadiseler çıkarsa vaziyetin mesuliyetini yalnız Fransa'nın başında bulunan, fakat muhatap olmak kabiliyetinden uzak bulunan üç-beş kişinin sırtına yüklemekten faide ve müsbet netice beklemek caiz değildir." (Us, 1937).

23 Ocak 1937 tarihinde yine Asım Us'un kaleminden çıkan bir diğer makalede ise, Hatay meselesinin çözülememesinde tamamen Fransız diplomasisinin suçlu olduğu ifade edilmiş ve makalede, "Zavallı Fransa, bugün kendine pek mütemayıl bir dostunu da kaybetmek üzeredir." ifadesi kullanılmıştır (Us, 1937). 24 Ocak'ta Asım Us tarafından yazılan üçüncü makale ise, Fransa'dan çok

Fransa'nın Hatay meselesinden dolayı tutumunu eleştirmeyen ve bu davada Türkiye'yi yalnız bırakan dost devletlere seslenilmiş ve bu devletlerin mesele ile müspet bir şekilde ilgilenmesi istenmiştir (Us, 1937). 25 Ocak'ta yayımlanan dördüncü makale ise, Fransa'dan çok bu kez Türk Hükümetinin Hatay meselesinin çözümünde gösterdiği performans ile ilgilidir. "Hükümete Hitap Ediyoruz" başlığı ile yazılan makalede, daha çok hükümetin meselenin çözümündeki tavrını ve ciddiyetini eleştirir bir üslup ile kaleme alınmıştır. Açıkça Atatürk tarafından dikte ettirildiği anlaşılan makalede, hükümetin meselenin çözümünde gelinen son noktayı Türk kamuoyuna açıklaması, aynı zamanda neden meselenin bir an önce çözümlenemediğinin de bildirilmesi hükümetten istenmiştir (Us, 1937). 26 Ocak tarihinde Us'un kaleminden çıkan bir diğer makalede ise, yine Türk Hükümetinin tutumu konu edilmiş ve "Acaba ortada bir aldatmaca mı var?" sorusu sorulmuştur. Makalede hükümetin Cenevre'deki görüşmelerindeki tutumuna şu şekilde değinilmiştir:

"Biz bu satırları yazarken şüphe edilmemelidir ki Cenevre'de cereyan etmekte olan müzakere ve münakaşaları bundan fazla olarak Ankara'nın Hatay meselesi üzerinde bütün ciddiyetle durum, düşünce ve kararını almamış ve sezmemiş değiliz. Cenevre'de Fransız murahhas heyeti ile karşı karşıya bulunan Türk murahhas heyetinin, bütün devletler yüksek mümessilleri ile çevrelenmiş oldukları halde, hala müşkül barikatlarla karşılaştıklarını ve hakikatte temelsiz olan mâniaları yıkmak için kafa ve nefes tükettiklerini temin ediyoruz." (Us, 1937).

Cenevre'deki görüşmelerin uzamasına bir diğer tepki de Son Posta'da yazan Muhittin Birgen'den gelmiştir. Birgen, "Davamızdan Vazgeçilmez" başlıklı makalesinde, Fransız hükümetinin gizli oyalayıcı siyasetinden şikâyet edilerek, davada, Türk Hükümetinin kati surette sabretmesi gerektiği tavsiye edilerek, Türk Hükümetine, "...Memnuniyeti mucip askeri neticelere varmadıkça ideallerimizden vazgeçememesi..." uyarısı yapılıyordu (Birgen, 1937). Bu sırada Türk basınına Cenevre'deki Türk-Fransız anlaşmazlığının çözümüne yardım eden İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in<sup>6</sup> çabaları da konu olmuştur. Son Posta gazetesi, "İngiltere de Meseleye Karıştı" manşeti ile verdiği haberde, İngiliz Hükümetinin Paris'teki elçiliği vasıtasıyla Fransız Hükümeti ile görüşerek Türk isteklerini ilettiğini bildiriyordu (Son Posta, 1937).

Neticede Cenevre'de uzun ve yorucu görüşmelerden sonra, Türk ve Fransız temsilcileri Hatay'ın ayrı bir varlık olduğunu kabul eden antlaşmayı imzalamışlardır. Bu durum Hatay'ın anavatana katılmasında dönüm noktası oluşturmuştur. Böylece Türkiye'nin, görüşmelerde başından beri savunduğu ilkeler Fransa tarafından da kabul edilmiştir. Davanın Türk tarafının istediği şekilde halledilmesi, Türk basınında bayram havası yaratmış ve gazeteler 28, 29, 30, 31 Ocak 1937 tarihli sayılarında Cenevre'deki zaferi kutlar şeklinde sayfalarını Türk bayrağı ve Hatay coğrafyası ile süslemişlerdir. Bu tarihlerde çıkan gazetelerin manşet ve yorumları şu şekildeydi: "Cenevre'de Türk

<sup>6</sup> Başbakan İnönü, TBMM'de Yaptığı Konuşmada İngiliz dışişleri bakanına, Hatay davasında tarafları uzlaştırmak için gösterdiği çabadan dolayı teşekkür etmiştir. Ayrıca aynı yıl, Türk Filosu Malta'yı ziyaret etmiş, İsmet İnönü, İngiltere'de kraliyet ailesindeki taç giyme törenine katılmıştır; (Köni, 1989: 537).

nokta-i nazarı nihayet bütün güçlükleri yendi.” (Cumhuriyet, 1937) “Hatay için tam antlaşma.” Türk dışişleri bakanının bu olaydan sonra Son Posta gazetesine yaptığı değerlendirmede: “Bu iltifat, hükümetimizi tatmin etmiştir. Hepimiz memnunuz ve Hataylıların da memnun olacaklarından şüphe etmiyoruz” (Son Posta, 1937) demiştir.

Cenevre görüşmelerinden sonra “Hatay Davamız Muvaffak Olmuştur” başlıklı makalesinde Falih Rıfkı: “...Nihayet bugün, Sancak Türklüğünün her türlü emniyetleri inanç altına alınmışsa buna en başta Atatürk olmak üzere onun ve milletin iradesini tahakkuk ettirmeye muvaffak olan İsmet İnönü ve arkadaşlarını basiret ve azmine borçlu olduğumuzu unutmayalım.” (Atay, 1937) değerlendirmesini yaparak bu kişilere ayrı ayrı teşekkür etmiştir.

Akşam gazetesi de Fransız basınından örnek vererek, Fransız gazetelerini Türk-Fransız dostluğunu bu imtihandan da muvaffakiyetle çıkmasından memnun oldukları yorumunu sayfalarına taşımıştır (Akşam, 1937). Yeni Asır gazetesi ise, 28 Ocak tarihli sayısında Hatay Zaferini: “Bütün Türkiye ve Hatay Sevinç İçinde” başlığı ile manşetten duyurarak varılan antlaşmanın ayrıntılarına değinmiştir.

Son Posta gazetesinde zaferin önemine değinen Muhittin Birgen ise, “Hatay Zaferinin Büyük Manaları” adlı makalesinde meselenin çözümünün önemine değinerek, “...Hatta mübalağasız iddia edebiliriz ki bu siyaset tutumu, bu istikamet tayini, bu yürüyüş sade Türkiye için değil, bütün dünya için yeni bir hadisedir. Beynelmilel münasebetlerde yeni bir inkılâpçıdır. Türkiye dünya diplomasisinde, Atatürk’ün deyimiyle, yeni bir şiar vermiştir. Dünyaca harp etmek için, dostça dövüşmesini milletler artık öğrenmelidir.” (Birgen, 1937) ifadeleri ile Atatürk’ün sorunun çözüne olan katkısına değinmiştir. Hatay meselesine basının gösterdiği ilgi hükümetin de takdirini kazanmıştı. Nitekim Tefik Rüştü Bey, davaya gösterilen ilgiye teşekkür ederek, “Şu dakikadan itibaren elde edilen zaferin neferleri olan Türk gazetecilerinin ellerini sıkmak isterdim.” (Yeni Asır, 1937) ifadeleriyle Türk basınına teşekkür etmiştir.

## **8. HATAY’IN AYRI BİR STATÜ OLARAK KABUL EDİLMESİNİN HATAY VE SURİYE’DEKİ ETKİLERİ**

Hatay davasında elde edilen başarının kutlanması için 28 Ocak 1937’de İçişleri Bakanlığı tarafından bütün vilayet ve müfettişliklere talimat göndermişti. Bu talimatta, 31 Ocak 1937’de yurdun her tarafında Hatay için başarı mitingleri yapılması istenmiş, mitinglerin CHP, halk evleri ve belediyeler tarafından tertip edilmesi istenerek, resmi bir mahiyet verilmemesi bildirilmiştir (Pehlivanlı vd., 2001:79, Sarıay, 1996:21). Aynı şekilde Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından Hatay’da da miting yapılması için Dört Yol Kaymakamlığı aracılığıyla Hatay’a talimat verilmiştir. Bu talimatta Fransız temsilcilerinden izinler alındıktan sonra mitinglerin yapılması, Araplarla bir çatışmanın olmamasına dikkat edilmesi ve mitinglerin Sancak dâhilinde yapılması istenmekle birlikte; Çerkez, Arap ve Ermeni unsurların da bu mitinglere katılmaya davet edilmesinin önemine değinilmiştir. Ayrıca gönderilen talimatta Milletler Cemiyeti lehine de tezahürat yapılması da vurgulanmıştır (Pehlivanlı vd., 2001:80,

Sarınay, 1996:21, Soyak, 1973:626). Cenevre'deki karar ve İçişleri Bakanlığı ile bütün yurtda mitinglerin yapılması, Türk basınına da konu olmuş ve gazeteler 31 Ocak 1937'de bütün Türkiye'de yapılacak olan mitinglere halkı davet etmişlerdir.

Konu ile ilgili Türk basınında bazı manşetler şu şekildeydi: "Pazara bütün Türk Milleti bayram yapacak." (Son Posta, 1937) "Dün yapılan mitinglere üç milyon vatandaş iştirak etti. Bütün millet yekpare bir kitle halinde Büyük Şef'e millet ve şükranını sundu." (Cumhuriyet, 1937).

Bu sırada Hataylı Türkler de elde edilen bu zaferden büyük bir memnuniyet duyarak kutlamalar yapmışlardı. Ayrıca bölgedeki Türkler; Atatürk'e, İsmet İnönü'ye, Fevzi Çakmak ve Tevfik Rüştü Aras'a ayrı ayrı telgraflar çekerek minnet ve şükranlarını sunmuşlardı (Selçuk, 1971:33, Sökmen, 1992:79, Melek, 1996:42). Bölgedeki Türk ileri gelenleri, Türkiye basınına Hatay davasında göstermiş olduğu ilgi ve alakaya teşekkür eden telgraflar da çekmişlerdi. Hatay Egemenlik Cemiyeti de elde edilen bu başarıdan dolayı TBMM'ye kutlama telgrafi çekmişti (Ulus, 1937, Tekin, 1999).

Türk Basını, Cenevre görüşmelerinden sonra gerek yurt içinde gerekse Hatay'da yapılan zafer kutlamalarına geniş yer vermekle birlikte, Suriye kamuoyunun da görüşmelerden çıkan sonuca bakış açısını etraflıca sayfalarına taşıyarak haber yapmıştır. Cumhuriyet gazetesinin 28 Ocak 1937 tarihli sayısında Suriye halkının Hatay hakkında Cenevre'de bir antlaşma imzalandığını öğrenmeleri ile muhtelif şekilde tezahüratlarda bulunarak, kararı protesto ettiklerini bildirmiştir. Haberin devamında birçok şehirde nümayişlerin yapıldığını, Şam, Halep, Humus ve Deyrizor'da çarşılarının kapandığını bildirerek, Antakya'da da Suriyeli Arapların kararı protesto için dükkânlarını kapattıklarını haberde yer vermiştir (Cumhuriyet, 1937).

Cenevre görüşmelerinin sonuçlanmasının hemen ardından Paris'e giden Suriye heyetinin yaptığı temaslar da Türk basınında geniş yer tutmuştur. Akşam gazetesinin, "*Suriye Heyetinin Paris'te Yaptığı Temaslar*" başlığı altında verdiği haberde, Suriyelilerin yapmaya çalıştıklarının ortalığı bulandırmak ve bulanık suda balık avlamak olduğunu ifade etmiştir (Akşam, 1937). Antlaşmanın imzalanmasından sonra, Antakya ve İskenderun'da birçok Arap ileri gelenleri köy köy dolaşarak Arap halka, Arap birliği kurmak için bundan iyi bir fırsat olmadığını belirterek halkı Türk ahaliye karşı kışkırtmışlardır (Sarınay, 1996:22). Bu sırada Suriye'de meydana gelen olaylar TBMM'de de gündeme alınmıştır. Başbakan İsmet İnönü mecliste yaptığı konuşmada, meydana gelen olayların üzücü olduğunu belirterek, Suriyelileri olayların gerçek nedenlerini anlamaya davet etmiştir (Soyak, 1973:624).

Ermeni gruplarda da Cenevre'deki karardan sonra bir hareketlilik gözlenmiştir. Öyle ki nisan ayı başında Ermeni Taşnak Komitesi; Hatay, Cezire, Fırat ve diğer yerlerden gelen komite reislerinin katılımıyla Halep'te bir toplantı yapmıştır. Burada Kuzey Suriye'deki Ermeni halkın mukadderatı görüşülmüş ve Suriye Vataneleri ile iş birliği yapma kararı alınmıştır. Bu arada Hatay'dan Suriye'ye başlayan Ermeni göçünün önlenip, aksine Hatay'a Ermeni ailelerin sevk ve iskân edilmesi için tedbirler alınması istenmiştir. Aynı şekilde Ermenilerin Hatay'da Türk iradesinde yaşayamayacaklarından,

mevcudiyetlerinin korunması için Milletler Cemiyetine başvurma kararı da almışlardır. Bu amaçla Beyrut'taki yüksek komiserliğe de bir heyet gönderilmiştir (Tekin, 1999:176).

## 9. HATAY'IN STATÜ VE ANAYASASI

Milletler Cemiyeti bünyesinde Cenevre'de 20 Ocak 1937'de başlayan Türk ve Fransız görüşmeleri 27 Ocak'ta Hatay için ayrı bir statü ve anayasa hazırlanması esası üzerinde mutabık kalınmakla neticelenmiş ve bu durum bir antlaşma ile de kesinleştirilmişti. Dolayısıyla Cenevre'de varılan antlaşma ile Hatay'ın statü ve anayasasının hazırlanması için bir uzmanlar komitesi<sup>7</sup> oluşturulacaktı. Neticede konsey, 20 Şubat 1937 günü yaptığı oturumda Sandler'in önerileri doğrultusunda 5 üyeli bir uzmanlar komitesi kurmuştur (Melek, 1996:38).

Uzmanlar komitesine daha önce Milletler Cemiyeti'nin kararı doğrultusunda Hatay'a giden müşahit heyetteki gözlemcilerin katılması da kararlaştırılmıştır. Hatay'dan gelen gözlemciler komiteye dil meselesi, Hatay'ın askeri mahiyeti, İskenderun Limanı ve bölgedeki yönetim hakkında bildirimler sunmuşlardır (Ulus, 1937). İsveçli Raportör Sandler'in hazırlamış olduğu rapordaki önerilerle Hatay'ın statü ve anayasası Milletler Cemiyeti Konseyinin 29 Mayıs 1937 tarihindeki oturumunda oy birliği ile kabul edilmiştir. 29 Mayıs 1937 günü Türkiye ile Fransa Dışişleri Bakanları Cenevre'de Hatay'ın toprak bütünlüğünü ve Türkiye'nin sınırlarını güvence altına alan antlaşmaları da imzalamışlardır (Soysal, 2000:542). Buna göre Hatay'ın statüsünün şu şekilde olması kararlaştırılmıştır:

- a- Hatay, iç işlerinde tamamen bağımsız olacaktır.
- b- Hatay, dış işlerinde Suriye'ye bağımlı olacak, Hatay Hükümeti Suriye'yi haberdar etmek şartıyla sırf kendi menfaatlerini ilgilendiren milletlerarası antlaşmalar yapmadan evvel, özel bir incelemeye tabii tutulmasını incelemek hakkına haiz olacaktır. Bu inceleme iki komiser tarafından gerçekleştirilecek olup, iki komiser arasında bir antlaşma olmadığı takdirde, Milletler Cemiyeti müzakerelere iştirak etmeye devam edilecektir. Aradaki görüş ayrılığı yine de devam edecek olursa, Milletler Cemiyeti delegesi meseleyi konseye arz edecek ve konseyde uygun madde doğrultusunda karar verilecektir.
- c- Hatay askerlikten ve askeri tesislerden ayrı tutulacaktır. Fakat asayişin korunması için belirli miktarda jandarma kuvveti oluşturulacaktır.
- d- Türkiye, transit ihtiyacı için İskenderun Limanı'ndan faydalanacaktır.
- e- Hatay ile Suriye ayrı gümrük sistemine tabi tutulacaklardır. Fakat iki tarafın da gümrük idareleri aynı olacaktır.

<sup>7</sup>25 Şubat'ta Milletler Cemiyeti'nin direktifleri doğrultusunda oluşturulan uzmanlar komitesi şu üyelerden oluşmaktaydı: Mourice Bourguin (Belçika), Dr. Kolleywy (Hollanda), Numan Menemencioğlu (Türkiye), Caix (Fransa) ve ayrıca Raportör Sandler'i temsilen İsveç'ten M. Westman.<sup>7</sup> Türkiye 25 Şubat'ta çalışmalarına başlayan uzmanlar komitesine büyük önem vermiştir. Statü ve anayasanın hazırlanmasında Numan Menemencioğlu dışında Türkiye'den ikinci delege sıfatıyla Milletler Cemiyeti'ndeki Türkiye'nin daimi temsilcisi Necmettin Sakak, müşavir olarak Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu, Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, Adliye Vekâleti Hukuk İşlemleri Müdürü Şinasi Devrim, Genel Kurmay'dan Şevki Bey İstanbul Merkez Bankası Müdürü Nafiz İnan ve ayrıca Dışişleri Hukuk Müşavir Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu ile yine müşavir olarak Dr. Abdurrahman Melek görev almışlardır.

- f-** Suriye Lirası Hatay için de ortak para birimi olacaktır.
- g-** 1 Ocak 1937'den evvel, Hatay arazisine yerleşmiş olan Suriye halkı, Hatay vatandaşı olma hakkını kazanacaktır.
- h-** Hatay arazisi üzerinde doğmuş olan şahıslar ile statünün yürürlüğe girdiği tarihte 21 yaşından küçük olup da babası Hatay sınırları içinde doğmuş olan herkes Hatay vatandaşı olabilecektir. Bu hususta müracaat müddeti 5 yıl olacaktır.
- ı-** Suriye ile Hatay'da posta ve telgraf işleri ortak bir servise bağlı olarak yürütülecektir (Soysal, 1973:543, Tekin, 1999:177, Kutlu, 1987:23).

Bu arada Uzmanlar Komitesi hazırladıkları statü içerisinde konseye, Arapçanın da Hatay'ın resmi dili olarak kullanılmasına karar verilmesini istemişler ve bunun da şu şekilde düzenlenmesini uygun bulmuşlardır:

- a-** Resmi mekteplerde, bir mektebin bulunduğu köy veya mahallede hâkim olan dil hangisi ise ilköğretim o dilde yapılacaktır. Diğer dilin okutulması ya seçmeli ya da mecburi olacaktır. Her iki dil de tamamen aynı şekilde muamele görecektir.
- b-** Hatay'ın bütün mahkemelerinde, yüksek mahkeme de olmak üzere, iki dil de kullanılabilir ve azınlık unsurlar da kendi ana dilinde konuşabileceklerdir.
- c-** Hatay Meclisinde her iki resmi dil de kullanılabilir. Mazbatalar iki dilde yapılacaktır. Bütün kanunlar da iki dilde yayımlanacaktır.
- d-** İdareye ait nizamname ve talimatlar iki dilde yayımlanacaktır.
- e-** Halk idare ile olan münasebetlerinde iki dilden herhangi birini kullanabilecek ve kendisine aynı dille cevap verilecektir (Ulus, 1937).

Uzmanlar Komitesi, Hatay'ın statü ve anayasasını hazırlarken çözümünde en fazla zorlandıkları konulardan birisi, İskenderun Sancakı'nın dışında bulunan fakat çoğunluğu Türk olan Bayır, Bucak ve Hazine adındaki üç nahiyenin geleceği ile Hatay'ın dili sorunları olmuştur. Raportör Sandler'in 25 Mayıs 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyinde sunduğu raporunda, bu üç nahiyenin Hatay sınırının dışında kalmasına uzmanlar komitesinin karar verdiği açıklanmıştır. Konsey, çoğunluğu Türk olan Bayır, Bucak ve Hazine nahiyelerinin bu şekilde karar verilmesine, Türk temsilcisi Numan Menemencioğlu'nun karşı çıkmasına rağmen, komitedeki üyeleri ikna edememiş ve bu nahiyeler Hatay sınırının dışında bırakılmıştır (Soyak, 1973:634).

Hatay'ın Anayasası ise; hükümler bölümü, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin örgütlenmesi bölümü ve temel haklar olmak üzere üç temel kısma ayrılmıştır. Hatay'ın Meclisi 40 milletvekilinden oluşmuştur. Milletvekilleri, iki turlu seçime göre 4 sene için seçilmiştir. Ayrıca anayasada, 20 yaşını doldurmuş olan tüm erkek Hatay vatandaşına, birinci derecede seçmen olabilmesi esası getirilmiştir. İkinci derece seçime iştirak edebilmek için okuma-yazma bilmek ve 25 yaşında olmak esası da getirilmiştir. Ayrıca anayasada seçmenle mensup oldukları cemaate göre seçim kütüklerine yazılabilmeleri serbestliği de verilmiştir. Buna göre her cemaatin meclise katılma oranı şu şekilde tespit

edilmiştir: Türk 8 Milletvekili, Alevi 6 Milletvekili, Arap 2 Milletvekili, Ermeni 2 Milletvekili, Rum-Ortodoks 1 Milletvekili (Pehlivanlı vd., 2001:81, Soyak, 1973:635). Anayasada, Hatay'da yapılacak seçim muameleleri için görev alacak üyelerin Milletler Cemiyeti Konseyince tayin edilecek bir komisyonun kurulması kabul edilmiştir. Bu komisyonda Türk ve Fransız delegelerinden başka, Hatay'daki Türk, Alevi, Arap, Ermeni, Rum-Ortodoks Cemaatlerinin temsilcilerinin de katılması öngörülmüştür (Soysal, 2000:544).

Hatay Anayasası'nda devlet başkanının Millet Meclisi tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Yürütme görevi ise Millet Meclisince beş yıllık görev süresi için seçilen devlet başkanı ve yürütme konseyince kullanılması da kabul edilmiştir. Yürütme heyetinin başkanı devlet başkanı tarafından seçilecektir şartı da getirilmiştir. Anayasada hiç kimsenin kanunun belirtmediği hal ve şekillerin dışında tutuklanamayacağı, mahkûm edilemeyeceği, mesken ve vicdan özgürlüğü gibi ilkelere özellikle riayet edileceği hususları da belirtilmiştir. Bununla birlikte, ilköğretimin zorunlu olması, cemiyet kurma ve toplantı hürriyetlerine dair maddeler de anayasada belirtilmiştir (Soysal, 2000:544).

## 10. SONUÇ

Uzun diplomatik uğraşlardan sonra Milletler Cemiyeti'nin müdahalesi ile Hatay'ın ayrı bir statüde olduğunun uluslararası düzeyde tescil edilmesi ile Türkiye, ilk hedefine ulaşmış oluyordu. Hatay'ın artık ayrı bir anayasası da kabul edilmiş ve uzmanlar komitesince Hatay'ın statü ve anayasasının 29 Kasım 1937 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Hatay'ın ayrı bir varlık olduğunun tescil edildiği bu dönemde, Fransız istatistiklerine göre, Hatay'ın yüzölçümü: 4.805 km idi. 219 bin olan nüfusun %39,7'si Türk, %28'i Alevi, %11'i Ermeni, %10'u Sünni Arap, %9'u Rum-Ortodoks, %3'ü de Kürt, Çerkez, Yahudi, İsmaili ve Arnavut kökenli olarak tespit edilmiştir (Pehlivanlı vd., 2001:82, Soysal, 2000:82). Ancak 29 Mayıs 1937'de Hatay'ın statü ve anayasasının Milletler Cemiyeti Konseyi'nde kabul edilmesine rağmen, Suriye Meclisi 3 Haziran 1937 tarihinde bir bildiri yayımlayarak Hatay'ın Suriye topraklarının bir parçası sayıldığını ve yapılan antlaşma ile statüyü tanımadığını açıklamıştır (Pehlivanlı vd., 2001:84, Sarınoy, 1996 :25). Ne var ki Suriye Hükümeti'nin bu çıkışı, Hatay'ın Anavatan'a katılmasındaki seyrine herhangi bir engel teşkil edemeyecekti.

Hatay'ın statü ve anayasası 14 Haziran 1937 tarihinde TBMM'de onaylanmıştır. Başbakan İsmet İnönü de statü ve anayasanın mecliste onaylandığı sırada yaptığı konuşmada, Hatay meselesi bugün tasdik edilen antlaşma ile son şekli aldığını duyurarak sorunun çözüldüğünü ifade etmiştir (Akşam, 1937).

Türk basını statü ve anayasanın yayımlanmasına sayfalarında geniş yer vererek Türk kamuoyunu aydınlatmışlardır. Gazetelerin pek çoğu statü ve anayasayı tam metin olarak sayfalarında yayımlamışlardır. Bu arada statü ve anayasanın imzalandığı sırada Hatay'da çeşitli olaylar çıkmış ve biri ağır olmak üzere dört kişi de yaralanmıştır. Ulus gazetesi, Hatay'daki gergin durumun statü ve anayasanın Kasım 1937 tarihinde yürürlüğe girmesiyle daha da artacağına dikkat çekerek, yetkili

makamların önlem almalarını istemiştir. Türkiye bundan sonraki gelişmelerde Hatay'ın Anavatan'a katılması için yoğun çabalarına devam edecek ve bu uğurda dönemin konjonktürel yapısından da faydalanarak Hatay meselesini uluslararası diplomatik camiada gündemde tutacaktır.

## **KAYNAKÇA**

- Akçura, E. (1995) "Hatay'ın Anavatana İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", AAMD., XI(32).
- Aslan, A. (1992) "Hatay Meselesinde İngilizlerin Tutumu", II. Hatay Tarihi Ve Folklor Sempozyumu (21-22 Mayıs 1992) Bildirileri, Antakya, Zirem Basımevi.
- Atay, F. R. (1936) "Paris'teki Görüşmeler Neticesiz Kaldı", Ulus, 24 Aralık 1936.
- Atay, F. R. (1937) "Cenevre'ye Doğru", Ulus, 13 Ocak 1937.
- Atay, F. R. (1937) "Hatay Davamız Muvaffak Olmuştur", Ulus, 27 Ocak 1937.
- Atay, F. R. (1937) "Hatay Eseri", Ulus, 28 Mayıs 1937.
- Atay, F. R. (1937) "Tatbik Kıymeti", Ulus, 4 Ocak 1937.
- Atay, F. R. (1937) "Vakalar Ve Yazılar", Ulus, 16 Ocak 1937.
- Bilgin, Ş. (1936) "Atatürk'ün Nutkundan Aldığımız Müjdelere", Yeni Asır, 3 Kasım 1936.
- Birgen, M. (1937) "Davamızdan Vazgeçilemez", Son Posta, 25 Ocak 1937.
- Birgen, M. (1937) "Hatay Zaferinin Büyük Manaları", Son Posta, 29 Ocak 1937.
- Çelenk, S. (1997) "Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları", Antakya, AGC Yayınları.
- Dayı, E. (Derinsu) (2003) "Hatay Gazetesinde Atatürk", Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Demirdöğen, Ü. (1983) "Hatay Sorunu, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erten, S. (1936) "Sancak İçin Ne İstiyoruz", Son Posta, 22 Kasım 1936.
- Gönlübol, M., (1963) "Atatürk'ün Ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)", İstanbul.
- Gönlübol, M., SAR, C. (1987) "Olaylarla Türk Dış Politikası I", Ankara, AÜSBF Yayınları.
- Hamdi, S. (1971) "Hatay'ın O Günleri", 2. Basım, İstanbul, Sucuoğlu Matbaası.
- İnan, A. (1977) "Türkiye Cumhuriyeti Ve Türk Devrimi", Ankara, TTK. Yayınları.
- Köni, H., "Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış" Atatürk Yolu, AÜTİTED. Yayınları
- Kutlu, A., "Hatay Devleti'nden Hatay İline", Toplumsal Tarih, İletişim Yayınları.
- Melek, A. (1996) "Hatay Nasıl Kurtuldu?", Ankara, TTK Yayınları.
- Nadi, Y. (1936) "Suriye'nin İstiklali Ve İskenderun-Antakya Havalisi Muhtariyeti", Cumhuriyet.



- Nadi, Y. (1937) “Atatürk’ün Gezisi”, Cumhuriyet, 6 Ocak 1937.
- Pehlivanlı, H., Sarımay, Y., vd. (2001) “Türk Dış Politikasında Hatay”, Ankara, ASAM Yayınları.
- Saraç, S. Y. “Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarımay, Y. (1936) “Atatürk’ün Hatay Politikası (1936-1938)”, AAMD., XII(34), (Mart 1996).
- Selçuk, H. (1971) “Hatay’ın O Günleri”, 2. Basım, İstanbul, Sucuoğlu Matbaası.
- Soyak, H. R. (1973) “Atatürk’ten Hatıralar II”, İstanbul, YKB Yayınları.
- Soysal, İ. (1993) “Hatay Sorunu Ve Türk Fransız İlişkileri”, Belleten, XLIX/1993.
- Soysal, İ. (2000) “Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)”, 3. Basım, Ankara, TTK Yayınları.
- Sökmen, T. (1992) “Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar”, Ankara, TTK. Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2001) “Türk Dış Politikası Analizi”, 2. Basım, İstanbul, Der Hiç Yayınları.
- Şimşir, B. (1981) “Atatürk’ün Yabancı Devlet Adamları İle Görüşmeleri”. Belleten, XLVII(177).
- Tekin, M. (1999) “Hatay Tarihi”, Antakya, AGC Yayınları., Antakya, 1999.
- Umar, Ö. O. (2003) “Türkiye-Suriye İlişkileri”, Elazığ, Fırat Üniversitesi, ODAM. Yayınları.
- Us, A. (1937) “Fransa’nın Dostlarına Hitap Ediyoruz”, Kurun, 22 Ocak 1937.
- Us, A. (1937) “Hala İntizar”, Kurun, 26 Ocak 1937.
- Us, A. (1937) “Hükümete Hitap Ediyoruz”, Kurun, 25 Ocak 1937.
- Us, A. (1937) “Türkiye Cumhuriyeti Şeref Ve Haysiyetini, Hak Ve Menfaatini Korumasının Yolunu Bilir”, Kurun, 24 Ocak 1937.
- Us, A. (1937) “Zavallı Fransa”, Kurun, 23 Ocak 1937.
- US, Asım, Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, Vakit Matbaası, İstanbul, 1964.
- Yalman, A. E. (1936) “Fransız Sulhe Karşı Ayrı Bir Mesuliyet Yükleniyor”, Tan, 24 Aralık 1936.

### **Gazete Arşivleri**

Cumhuriyet

Kurun

Son Posta

Tan

Ulus

Yeni Asır

## CUMHURİYETİN İLANINDAN SONRA TÜRKİYE'DE İNKILÂP ALGISI

Suat BURAK\*

### ÖZ

*Tanzimat'tan günümüze kadar Türkiye'de sürekli bir toplumsal değişim yaşanmıştır. Tanzimat Fermanı ile Osmanlı birçok alanda çağdaşlaşma hareketleri ile yüzünü Batı'ya çevirmiştir. Cumhuriyet bu oluşumun bir sonucudur. Osmanlı Devleti'ni kurtarmaya çalışan Jön Türk hareketinin devamında ve tarihsel birikimin gücü ile ortaya çıkan Kemalist hareket yeni bir devlet kurmuştur. Kemalizm Türk İnkılâbı'nın düşünsel potansiyeli ifadesi değişim sancuları yaşayan bir toplumun düşünce üretim süreçlerinin niteliğini belirleme amacıyla kullanılmıştır. 1927, 1931 ve 1935 CHP Kurultaylarında inkılâbın düşünsel boyutu olarak Kemalizm, "Altı Ok" çerçevesinde oluşturulmuştur. Tez çalışması Celal Nuri İleri, Ahmet Ağaoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Tekin Alp, Şeref Aykut gibi aydınların bu süreçte yazdıkları eserleri konu edinmiştir.*

**Anahtar Kelimeler:** Türk İnkılâbı, Kemalizm, İnkılâp Algısı, Aydın.

**Jel kodları:** Y30, Y80, ID 65, K99, R50, R59.

### ABSTRACT

#### THE PERCEPTION OF REVOLUTION AFTER THE DECLARATION OF REPUBLIC

*A continual social change has been experienced since Tanzimat to date. The ottomans turned to the West through modernization movements in many fields thanks to the imperial edict of reorganization. Republic is the result of this formation. Kemalist movement, which appeared in the wake of Young Turk movement and appeared with the power of historical background, founded a new state. Kemalism was used for the purpose of determining the thought – generation process quality of a society with changing pains of the expression of Turkish Revolution's ideational potential . At the 1927, 1931, and 1935 CHP congresses, Kemalism, as the ideational dimension of revolution, was established within the framework of "six arrows". This study of thesis is concerned with the works written, at this period, by intellectuals such as Celal Nuri İleri, Ahmet Ağaoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Tekin Alp, Şeref Aykut.*

**Keywords:** Turkish Revolution, Kemalism, Perception of Revolution, Intellectuals

**JEL Codes:** Y30, Y80, ID 65, K99, R50, R59.

---

\* Dr, e-mail; suatburak@hotmail.com

## 1. GİRİŞ

İnsan topluluklarının ortaya çıkışından günümüze kadar, sosyal hayatın her alanında sürekli bir gelişme ve değişme yaşanmaktadır. Toplumsal değişme sürecinin altında, insanlığın tüm birikimi yatmaktadır. Bu birikim maddi kültür alanında “*Teknoloji*”, manevi kültür alanında da “*İdeoloji*”dir. (Kongar, 2004: 56) İnsanın günlük davranışlarından, siyasal tercihlerine kadar pek çok eğilimi, aslında, sahip olduğu ideolojinin bir belirtisidir (Bozkurt,2006: 330-332). Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş, insan hayatına ilişkin örüntülerde bütünsel ve radikal bir değişimin açığa çıkması sonucunu doğurmuştur (Huntington,2000:150). Modernleşme evrimsel bir süreçtir. Modernleşme olgusunda öne çıkan belli başlı gelişmeler; Aydınlanma, Fransız İhtilali ve Sanayi İnkılâbı olarak belirtilmektedir. Aydınlanma, modernleşmenin düşünsel boyutunu oluşturmuştur(Gökberk, 1999:289). Aydınlanma hareketiyle birlikte “*Akılcılık*”, “*Hümanizm*”, “*İnsan Hakları*”, “*Laiklik*”, “*Demokrasi*”, “*Özgürlük*”, “*Eşitlik*”, “*Pozitif Bilim Anlayışı*” gibi temel anlayış ve yaklaşımlar da zamanla olgunlaşmış ve modern toplumların ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir (Zürcher ve Lewis,1996:25). Ayrıca bu özellikler, *Ulus-Devletlerin* de temel yapı taşlarıdır.

Türkiye’de toplumsal değişmeyi Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri belirlemiştir. Osmanlı tarihinde *Tanzimat Fermanı* yenileşme tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu dönem Osmanlı Devleti’nin idari, askeri, mali, adli, eğitim ve kültürel alanlarda kapsamlı ıslahatların gerçekleştirilmeye çalışıldığı dönemdir. XIX. Yüzyılda Osmanlı’da eskiyi ihyaya yönelik bir söylem taşısına da “*yeni bir düşünce oluşturma*” düşüncesi almaya başlamıştır. Ayrıca *eşitlik*, *özgürlük*, *demokrasi*, *cumhuriyet* gibi siyasal kavramlar ile *İslamcılık*, *milliyetçilik*, *sosyalizm*, *liberalizm*, *pozitivizm*, *materyalizm*, *feminizm* gibi birçok düşünce akımının temelleri de Tanzimat ve Islahat dönemlerinde temelleri atılmıştır. Meşrutiyet döneminde ve özellikle Cumhuriyet dönemindeki gelişmeler düşünsel ve kurumsal olarak Tanzimat ve Islahat Dönemi’nde mayalanmıştır (Mardin,1991:12). Osmanlı-Türk toplumunda 1860’larda başlayan bir toplumsal mühendislik projesinin, yani bu kez anayasalı modern bir toplum oluşturma sürecinin özündeki ideolojik içeriği yitirmeden devamını sağlayacaktır (Koçak,2009:82). İlk örgütlü muhalefet, 1889 da Askeri Tıbbiye öğrencileri *İshak Sükûti*, *Mehmet Reşit*, *Abdullah Cevdet*, *İbrahim Temo* ve *Hüseyinzade Ali* tarafından “*İttihat-ı Osmaniye*” adıyla kurulmuş cemiyettir. Bu cemiyetin gücü zamanla genişlemiş ve Fransız pozitivist Pierre Lafitte’den dersler alan Ahmet Rıza ile “*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*” halini almıştır (Akşin,1998:26). Kurtuluş Savaşı’nın bitimiyle Mustafa Kemal Atatürk, toplum bütününe tüm boyutlarını kavrayan, bütüncül bir yaklaşım içinde, toplumsal değişim projesini uygulamaya koymuştur. Özellikle İnkılâp kadrosu *Misak-ı Milli*’yi belirledikten sonra daha radikal şekilde *Ulus-Devlet* inşasına yönelmiştir. Bu gelişmeler II. Meşrutiyet ve Jön Türklerden Kemalizm’e aktarılan düşünsel mirası açıkça gösterir (Zürcher,2009: 44-55). Türk modernleşmesi, Tanzimat ideolojisinden

başlayarak Kemalist altı oka gelinceye kadar kesintisiz bir süreklilik gösterdiğini görmekteyiz (Dumont, 1999:82).

## 2. İNKİLÂP ALGISI VE KEMALİZM

Türk İnkılâbı hem önemli bir kırılma hem de büyük bir sıçrayıştır. Milli Mücadele zaferinden sonra Ankara Hükümeti'nin önünde daha zor bir sınav olan *ülkeyi yönetmek* vardı. 1924 yılına kadar Osmanlı saltanatına ve hilafete son verilmiş, Cumhuriyet ilan edilmiş, Ankara başkent olmuş, Cumhuriyetçi rejim idari olduğu kadar sosyal, ekonomik, kültürel alanlarda radikal yeniliklerin ülkeye getirilmesi sürecini başlatmıştır. 1923 -1930 arası döneme genel biçimi en radikal inkılâpların hayata geçirilmişse de bu dönem inkılâpların gerçekleştirilmesi için gereken siyasi mücadeleye de sahne olması açısından önemlidir (Ahmad ve Selek, 2009: 68). Takrir-i Sükûn, inkılâbı yeni bir başlangıcın eşiğine getirmiş, kurucu kadro içindeki rekabette Mustafa Kemal ve kadrosu iktidarın tamamını elinde tutmayı başarmıştır (Karpat ve Timur,2008: 145). Mustafa Kemal, III. TBMM üyelerinin seçimi için 29 Ağustos 1927'de bir bildiri yayımlamıştır. Bu genelge bir genel seçim bildirisi olmaktan çok, bir bakıma seçmenleri tek siyasi kuruluş olan Halk Fırkası çevresinde toplamaya çalışan bir bildiri olmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 3-5 Kasım 1927). 15 Ekim 1927'de CHF'nın ilk büyük kongresi toplanmıştır. İnkılâplar ve düzeltmelere rağmen memleket içi ekonomik düzensizliğin etkisi ile toplum huzursuzluk içinde idi. 12 Ağustos 1930 tarihinde genel başkanı Ali Fethi Bey(Okyar) olduğu *Serbest Cumhuriyet Fırkası* kurulmuştur (Tunçay, 1989: 270). SCF beklenmedik bir hızla yayılıp toplumda tutulmaya başlamıştır. Halk Fırkasının karşısında şimdi bir parti değil, büyük bir halk topluluğu vardı. Belediye seçimlerinde yaşananlar, Meclis içinde ve dışında iki parti arasındaki gerginlik gün geçtikçe artmıştır.15 Kasım 1930'da meclis genel kurulunda konuşma yapan SCF Genel Başkanı Fethi Bey, 17 Kasım 1930 tarihinde fırkanın kapatma kararını açıklamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 15 Kasım 1930). III. TBMM'nin 1931 yılındaki ömrü çok kısa olacak, *Menemen Olayı'nın* yargılamaları sonuçlanır sonuçlanmaz milletvekili seçimlerinin yenilenmesine karar verilecektir. Yeni seçime gidilecek ve IV. TBMM ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti tarihinde oldukça uzun süreli bir yer tutacak olan '*Tek Partili Rejim*' dönemine girilecektir (Ahmad,2009: 160-177).

1930–1938 dönemi özellikle düşünsel ve ideolojik planda ele alındığında iktisadi kriz ve SCF'nin etkilerine karşı tepki vermeye çalışan bir atmosfer içinde kendine özgü bir gelişim sergilemiştir (Kuyaş, 1999: 9). Mustafa Kemal, çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırabilmenin ancak tek partili cumhuriyet düzeni ile mümkün olabileceği kanısına varmıştır. Bu düşünce başarılı olabilirse artık başka partiye, hatta başka bir sosyal kuruluşa ve örgüte ihtiyaç kalmayacaktı(Goloğlu ve Tunçay, 1989: 298). Tek partili Cumhuriyet düzeninin sosyal çalışmalarının tek örgütle ve tek partiye bağlı olarak yönetilmesi için 1932 yılı Şubat ayında *Halkevleri* kurulmuştur(Tunçay, 1989: 300). *Halkevleri* 19 Şubat 1932'de kurulmuş, halkın politik ve ideolojik eğitimini sağlamak için kurulmuştur Çavdar,1995: 878-883). Mustafa Kemal, yayınlamış olduğu bildiride CHF'nın "*Cumhuriyetçilik,*

*Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik bu partinin değişmeyen apaçık niteliğidir*” diyerek tanımlamıştır. Mustafa Kemal’in genel başkan olarak imzaladığı bu bildiri, tüm özellikleriyle bir parti bildirisinden çok bir hükümet programına benzemektedir. Kurulmasına çalışılan tek partili Cumhuriyet düzeninde parti ile devlet birbirinin aynı gibi idi. IV. TBMM için seçimler yapılmış ve Mustafa Kemal oy birliği ile tekrar cumhurbaşkanı seçilmiştir (Goloğlu, a.g.e, s. 13). Mustafa Kemal, tek partili cumhuriyet düzenini tamamlamak için, 10 Mayıs 1931’de CHF kurultayı toplanmıştır.<sup>†</sup> Genel Başkan Vekili İsmet Bey, Partinin ana politikasını açıklayan raporu okumuştur. CHF’nin cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve devrimci bir parti olduğu bildirilmiştir (Tunçay, 1989: 449). CHF artık bir devlet mekanizması gibi çalışmaya başlamıştır.

Cumhuriyet ideolojisi, laik temel üzerine oturan milliyetçi bir kimliğin inşasına 1930’lu yıllardan itibaren başlamıştır. Ne var ki, tüm dünyayı sarmış olan ekonomik bunalım hükmünü sürdürüyordu. Devletin, bizzat kuruluşlar ve örgütler meydana getirerek işletmeciliğe başlaması üzerine de iyice kötüleşmiştir (Aydemir, 2011: 350-352). 23 Aralık 1934’te de, IV. TBMM’nin tatiline karar verilmiş, aynı gün Meclis tatile girmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 5 Aralık 1934). V. TBMM’nin, bir kaç ilkleri karşımıza çıkmış, 18 kadın milletvekili bulunması yanında dört de Hıristiyan milletvekili yer almıştır. CHF, 1935’teki IV. Kurultayında, parti genel sekreteri Recep Peker şöyle demiştir: “*Türkiye Cumhuriyeti bir Parti Devleti*”dir (Koçak, 2009: 122). Demokrasi, halk tarafından, halk için devlet idaresi demektir. Ayrıca “*Cumhuriyet Halk Fırkası*” IV. Kurultay’da bugünkü “*Cumhuriyet Halk Partisi*” adı benimsemiştir. Bu tek parti kurultayında, bir parti programı değil, bir devlet düzeni programı hazırlanmıştır. Mustafa Kemal’i “*lider*”, “*rehber*” ve “*şef*” olarak vasıflandırarak bütün karar alma süreçlerinin ortasına yerleştirmiş, sonrasında ise güçlü bir “*parti-devlet-millet-şef*” özdeşliği kurgulamıştır. Devlet başkanı ile hükümet başkanı bu otoritenin tek ve sarsılmaz temsilcileri ve büyük çapta sahipleri durumuna gelmiştir. Tek partili cumhuriyet düzeninin tek partisi olan CHP’nin “*Altı Ok*” ile simgelenen altı ilkesi elinden alınarak anayasaya mal edilmek üzere anayasanın ikinci maddesine: “*Türkiye Devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır.*” ifadesi 1937 anayasa değişiklikleriyle CHP’nin altı ilkesi Anayasa’da yer almış, parti-devlet özdeşleşmesi pekiştirilmiştir. Türkiye’de *İkinci Kemalizm* devri ya da başka bir deyişle “*Kemal Ermiş Kemalizm dönemi*” başlamıştır (Çağaptay, 2009: 70-72).

“*İnkılâp*”, “*İhtilal*” ve “*Devrim*” kavramları Kemalizm tartışmalarında önemli yer tutan kavramlardandır. Mustafa Kemal Atatürk’ün yaklaşımına göre; “*İnkılap mevcut müesseseleri zorla olan değiştirmek demektir*” (Afetinan, 1984:259). Atatürk’ün tanımında inkılâbı salt mevcut kurumları yıkmak anlamında siyasal bir yön değişimi ile özdeşleştirmeyen fakat onu, çağdaş gereklilikler doğrultusunda ulusal bünyeyi dönüştürecek kurumları oluşturma gibi pozitif, ilerlemeci ve kurucu bir içerikle değerlendiren bir bakış açısının izlerini görmek mümkündür. Türk İnkılâbı, “*halka rağmen*

<sup>†</sup> Mustafa Kemal, CHF’yi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin devamı gibi saydığı ve Sivas Kongresi’ni de Halk Fırkasının birinci kurultayı gibi gösterdiği için CHF’nin ikinci kurultayına, üçüncü kurultay da denir.

*halk için*” yaklaşımının esas alınması ile nitelenen *Jakobenizm*, Kemalist önderliğin eylem tarzının nitelendirilmesinde işlevsel bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır (Mardin, İstanbul, 2010:242).

Türk İnkılâbı, 1923-1930 yılları arasında köklü inkılâplarını yaptıktan sonra geçmişindeki düşünsel mirası da kullanarak ideolojisini oluşturmaya başlar. 1930 sonrası evrede inkılâpların uygulanmasının getirdiği sorunlar da gözetilerek bir ideolojik çerçeve kurulmak istenmiştir. Kemalizm teriminin resmîyet kazanması, CHP’nin Mayıs 1935 tarihinde toplanan IV. Büyük Kurultayı’nda kabul edilen CHP Programı ile oldu: “*Cumhuriyet Halk Partisi’nin programına temel olan ana fikirler, Türk Devrimi’nin başlangıcından bugüne kadar yapılmış olan işlerle, yalın olarak ortaya konmuştur. 1927 yılında Parti Kurultayı’na da kabul olunan tüzüğüün genel esaslarında ve Genel Başkanlığın, aynı kurultayca onanmış olan bildiriğinde ve 1931 kamutay seçimi dolayısıyla çıkarılan bildirikte saptanmıştır. Partimizin güttüğü bütün bu esaslar, Kamâlizm prensipleridir*” (CHP Programı, 1935). Kemalizm, Atatürk’ün adından esinlenerek daha Kuvay-ı Milliye döneminde Anadolu’daki yurtseverler için kullanılan “*Kemalist Eşkya*” veya “*Kemalist Asi*” bir deyimdir (Arı, 2011:422). Türkiye’de aydınların *Kemalizm* deyimini kullanması 1929 yılısonrasında karşımıza çıkmaktadır. 1929 yılında dil uzmanı Ahmet Cevat “*Muhit*” dergisinde “*Kemalizm*” deyimini kullanınca bu deyim Anadolu’da çok çabuk benimsenmiştir (Giritli, 1991:51). Ahmet Cevdet Emre, “*Kemalizm doktrin olarak, bütün siyasi prensipleri malum bir demokrasi mektebidir*” demiştir (Ertan, 1997:17-34). Ali Naci Karacan çıkardığı *İnkılap* gazetesinde, 2 Aralık 1930 tarihindeki başyazısında “*Rusya’da nasıl bir Komünizm, İtalya’da nasıl bir Faşizm varsa, bizde de bir Kemalizm olmalıdır*” demiştir(Tunçay, 1989:518). 1931’de CHP programına girecek ilkelerin belirlendiği süreçte, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun “*CHF’nin her bakımdan bir devrim partisi olduğu ve devrim partilerinin doktrine dayanmaksızın yürüyemeyeceği*” yönündeki düşüncesine karşılık Atatürk’ün verdiği cevap; “*Eğer doktrine gidersek o zaman donar kalırız.*” biçiminde olmuştur (Turan, 2004:547-548).

Türk inkılâbının düşünsel boyutu olarak Kemalizm, “*Altı Ok*” çerçevesinde oluşturulmuş ve eyleme yol gösteren bir kılavuz olmasına rağmen tam anlamıyla sistemleştirilememiş bir ideoloji olarak nitelendirilebilir. 1923 seçimleri öncesi ilan edilen *dokuz umde*, 1923 tüzüğü, 1927 tüzüğüünün genel esasları, 1927 genel başkanlık bildirisi, 1931 seçim bildirisi, 1931 ve 1935 program tüzükleri ideolojiiyi oluşturan resmi belgelerdir. Kemalist hareketinde dayandığı ve onu diğer yaklaşımlardan ayıran kendine özgü ilkeleri vardır. *Atatürk İlkeleri* Kemalist hareketin temelini oluşturmaktadır. Kemalizm’in temel ilkeleri CHP’nin 10 Mayıs 1931 tarihli büyük kongresinde kabul edilmiştir (CHF Programı,1931:3). 1937 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun ikinci maddesine eklendikten sonra değişmeksizin varlıklarını korumuştur. Atatürk, inkılâbın ideolojisinin oluşturulması ve Türkiye’nin şartlarına en uygun olan siyasal sistemin belirlenmesi yönündeki düşünce hareketlerine tam destek vermiştir. Bu konuda kısa sürede nitelikli yayınlar ortaya çıkmış, düşünce tartışmaları başlamış ve aydınlar Türk İnkılâbı’nı ve uygulanması gereken siyasal sistemi kendi dünya görüşlerine göre yorumlamaya ve teorileştirmeye çalışmışlardır. Kronolojik bir sıra izlendiğinde ele alınacak metinler;

ilk sırada 1926 yılında Celal Nuri İleri'nin "Türk İnkılâbı" adlı eseriyle başlamıştır. 1930'da Ahmet Ağaoğlu'nun "Serbest İnsanlar Ülkesinde" ütopya-romanıyla, 1931 yılında yayınlanan Şevket Süreyya Aydemir'in "İnkılâp ve Kadro" kitabıyla devam eder; bunlara, yine Ahmet Ağaoğlu'nun "Kadro" fikriyatıyla tartışmalarını içeren "Devlet ve Fert" eseri eklenir. Sonrasındaki eserler, Recep Peker ve Mahmut Esat Bozkurt'un "İnkılâp Dersleri" ve "Atatürk İhtilali" adlı kitapları oluşturur. Diğer eserler Tekin Alp'in 1936 yılında yayımladığı "Kemalizm" ile Şeref Aykut'un "Kamâlizm" adlı eserleridir. Ele alınan eserler, Kemalizm üzerinden meşruiyetlerini sağlayarak inkılâba düşünsel bir temel sağlamak isteseler de, inkılâbın faydacı doğası kendi içinde bütüncül bir düşünce ortaya koyamadığı için, aynı zamanda kendi Kemalizm yorumlarını geliştirmişlerdir. Sonuçta 1930 – 1938 döneminde iktidara ve inkılâba rağmen farklı Kemalizm tanımları ve yorumları ortaya çıkmıştır.

### **2.1. Celal Nuri İleri (1882-1938)**

Meşrutiyet, Milli Mütareke, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında en önemli sorunu olan değişimi savunan fikir adamlarından biri de Celal Nuri İleri'dir. Batı'yı çeşitli yönleriyle tanıyan Celal Nuri İleri, Batı kültürüyle yetişmiştir. Celal Nuri, Türkiye'de yapılmış olan İnkılâpların ve cumhuriyete doğru gidişin, çağdaş ve uluslararası bir hareket olduğuna vurgu yapmaktadır. İleri'ye göre; *"Türk inkılâbı bir "netice"dir. inkılâbın evveliyatı vardır. İnkılâbımızı, yalnız kendi tarihimiz içinde değil genel tarihin çerçevesinde içerisinde aramamız gerekmektedir. İnkılâbımızın seyrini anlayabilmek için memleketimizin coğrafi durumunu, ırkımızı ve ırkımızın kabiliyetlerini araştırmak mecburiyetindeyiz."* (İleri, 2000:25-26). Celal Nuri göre; bu İnkılâpla düşünüşte, yaşayışta, eğitim ve yönetim şekillerinde dünyaca bu zamana değin bilinmeyen yeni bir tarz ortaya koymamışlardır. Türkler bu İnkılâpla, üç yüz seneden beri bağlı olduğu şarki idare ve fikir usullerini terk ederek var olan medeniyetlerden birini, düşünce, irfan ve idare usullerini benimsemiştir (İleri, 2000:25-26).

Celal Nuri İleri, Tarih ve Millet konusunda inkılâbı yorumlamıştır. Celal Nuri'ye göre geleneğin, icadı mümkün olmayan bir şey olduğunu belirtmiştir. Bir millet kuvvetini özellikle maziden alacağına, bütün ümit ve emelini gelecekte görmelidir. Her ilerleme geçmişten bir adım uzaklaşmak demektir. Mazi sürekli kutsanıp övülür, Konfüçyüs gibi her yenilik bidat kabul edilirse çalışıp çabalamak gereksizdir(İleri, 1339:11). Bunlarla birlikte tarih, çok önemlidir. Celal Nuri'ye göre, bir insan kümesine millet denebilmesi için: *"İrk birliği, maddi yani simada şekilde benzeyişler; insanların aslında menşesinde iştirak, aynı iklimin muhassalası olmak, aynı memlekette oturmak, dil birliği, din (mezhep) birliği, manevi yakınlıklar, devlet (hükümet, idare) birliğidir* (İleri, 1932:63-64). Celal Nuri'ye göre Türk toplumu üretici bir toplum değil, cengâver bir toplumdur. Ticaret ve sanat toplumumuzda gelişmemiştir. Toplumumuz avam ve havas olarak iki gruptan oluşmakta, burjuva sınıfı bulunmamaktadır. Burjuva sınıfının olmayışı gelişmenin önündeki en büyük engeldir. Celal Nuri'ye göre toplum, "Paşa" ve "Çiftçi"den oluşmaktadır. Devlet yapısının militarist olmasını tenkit

eden Celal Nuri, askerlerin ihtisasları dışındaki alanlarla ilgilenmeleri ile idari yapının bozulduğunu, iktisadi hayatın gerilediğini bu durumun da devleti zayıflattığını savunmaktadır.

## **2.2. Ahmet Ağaoğlu (1869-1939)**

Ahmet Ağaoğlu yakın tarihin kritik geçiş dönemlerinde gerçekleşen değişimlerde önemli roller üstlenen ve bu pratik içinde kendi kimliği de değişime uğrayan bir aydındır. Ahmet Ağaoğlu dönemin farklı Kemalizm yorumlarından “Liberal Kemalizm” sahip biri olarak değerlendirmek ve Kemalist şemsiyenin altında değerlendirmek mümkündür(Uyar, 2007:153-173). Ahmet Ağaoğlu; Kemalizm tanımlamasında bireyin gelişimi problemine hürriyeti de eklemiştir. “Kemalist inkılâbın birinci hedefi her nevi mistisizmi ve mutlakiyeti yıkmak ve vatandaşlara tefekkür ve söz serbestîlerini vererek başkasının hakkına tecavüz etmemek şartile herkese istediği gibi düşünmek, anlamak ve söylemek hakkını teminden ibarettir” (Ağaoğlu, 1933: 74-75). Ağaoğlu’nun “Serbest İnsanlar Ülkesinde” eserinde Cumhuriyet yönetimi altında yaşayan insanların “yüksek vazife ve mes’uliyet duyguları ve mümtaz ahlak düsturları ile mücehhez; dolayısıyla faziletli olmaları” gereğine inanan bir aydının Cumhuriyetin manevi cepheden ideolojisini oluşturma çabasıdır(Ağaoğlu, 1930:1-2). Ağaoğlu kendi Cumhuriyet yönetiminde ve tanımında hâkimiyet tam ve kapsamlı olarak halkın eline vermiştir. “Türk milleti Dahi rehberinin sevki ile cumhuriyet gibi en mütekâmil bir idare şeklini tahakkuk ettirmiştir... Pek müşkül olan devlet idare şeklinin inkişaf ve takviyesi için cumhuriyet bizden yani Türk milletinin fertlerinden bazı manevi hususiyetlerin mevcudiyetini talep ediyor.” (Ağaoğlu, 1930:2).” Ağaoğlu’nun “Serbest İnsanlar Ülkesinde” eserinde Atatürk karşımıza bir kez daha “peygamber” olarak çıkar (Ağaoğlu, 1930:1-2).

Ağaoğlu’nun inkılâp kadrosu ile ilişkisi 1930 sonrası değişmiş ve rejim hakkında eleştirel bir düşünceye varmıştır. Fakat eleştirilerinde Atatürk’ü rejimle özdeşleştirmekten kaçınmıştır. Daha çok rejimi Atatürk’ün gölgesine sığınarak eleştirmeye çalışmıştır. Ağaoğlu konu ve hacim olarak itibarlı ve büyük bir aydın üretiminde bulunmasına rağmen yazıları köklü bir teorik seviyede olmamıştır. Bu durumun nedenini ise referans yaptığı kişilere eklettik bir metotla yaklaşmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Cumhuriyet dönemi, günlük siyasal gelişmelere bağlı gazete ve dergi sayfalarında günlük sorulara cevap vermeye çalışan dar çerçeveye sıkışmış ve kalmıştır. Tarihin itici gücünü sınıf çatışmasında bulmuş, fakat bunun nasıl sonuçlanacağını kendisine sorun etmemiştir. Tarihin aktığı yeri genel ifadesiyle devletçilik olarak görmüştür. Muhtelif devletçilik biçiminden onun tercihi “Demokratik Devletçilik” olmuştur. Devletin görevini sınıflar arası çatışmayı uzlaştırmak, toplumsal çelişkileri yumuşatmak olarak görmektedir. Ayrıca ahlaki normları önemli ölçüde toplumun maddi temelini teşkil eden üretim ilişkilerinden kopuk ele almıştır. Ağaoğlu Batı medeniyetinin anahtarı serbest rekabet ve bireyin gelişimine bağlamıştır. Batı medeniyetinin tümüyle alınmasını savunurken, bunu hızı, gelişimi ve biçimi hakkında üzerinde durmamıştır.

## **2.3. Şevket Süreyya Aydemir (1897-1976)**



Şevket Süreyya Aydemir, yazar, aydın, düşün adamı, iktisatçı, tarihçi olması yanında Kadro Dergisi'nin kurucularından ve Kadro Hareketi'nin önderlerindedir. Şevket Süreyya, dönem içinde etkili olan ve “Kadro” dergisi etrafında gelişen hareketin teorisyen ve lideridir. Şevket Süreyya, 1930'lu yıllarda bir ideoloji ihtiyacından yola çıkarak “İnkılâp ve Kadro” eserini oluşturmuştur. Şevket Süreyya inkılâba yönelik bir ideoloji kurma isteğini dillendirdiği için önce bir ideoloji tanımı yapar. Aydemire göre ideoloji bir fikir sistemidir(Aydemir, 2011:77). Türk inkılâbı böyle bir ideolojiye henüz kavuşmamıştır (Aydemir,2011:435-438). Şevket Süreyya inkılâbı sürekliliğini yani “*Daimi İnkılâp*” olarak savunmuştur (Aydemir, 2011:438, 439). Şevket Süreyya Aydemir’i ve düşüncelerini anlayacağımız ikinci önemli nokta Kadro dergisidir. Ocak 1932-Ocak 1935 tarihleri arasında, aylık olarak yayınlanan Kadro dergisi üç yıl gibi kısa bir süre yayınlanmış olsa da bıraktığı etki günümüzde de devam etmektedir. Kadrocular; Marksist kökenden gelmelerinin de etkisiyle, Marksizm’i biraz daha toplumumuza ve yeni Türkiye düzenine uyarlayarak, temel çelişkinin burjuvazi ile emekçiler arasında değil, sanayileşmiş uluslar ile sanayileşmemiş ve sömürge uluslararası olduğunu tezini ileri sürmüşlerdir. Kadrocular, Kemalizm’i üçüncü dünyacı bir ideoloji haline getirmek ve az gelişmiş uluslara örnek olmasını amaçlamışlardır. Kemalizm’e sosyo-ekonomik bir içerik kazandırmak isteyen Kadrocular, alternatif bir inkılâp ideolojisi oluşturmak amacındaydılar. Devletçiliği sınıf kavgasını önlemek için bir araç olarak da gören Kadrocular, özel sektörün büyük ölçüde kısıtlanmasını savunmuşlardır. Kadro hareketi bir bakıma kalkınma ideolojisi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu gelişmeler Kadrocuların sonunu hazırlamıştır (Uyar, 1997:181-193).

Kadro dergisinin yayınlanmasının Türkiye’de devletçilik üzerine yapılan tartışmaların en yoğun olduğu (1931-1935) döneme denk düşmesi oldukça anlamlıdır. Bu dönemde Kadrocular, yalnızca ideolojik ve iktisadi konulardaki tartışmalara katılmakla kalmamış, aynı zamanda Türk İnkılâbını yorumlayarak ona teorik bir çerçeve oluşturma konusunda kendilerini sorumlu görmüşlerdir (Kadro Dergisi, 1978:3). Atatürk, Kadronun Türk inkılâbına teorik bir çerçeve oluşturma girişimini, önce kapalı, sonra açıktan desteklemiştir(Kadro Dergisi, 1978:3). Fakat Kadrocular baştan itibaren CHP’nin Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, İnkılâpçılık ve Devletçilik ilkelerini benimsemiştir. Bu doğrultuda, Kemalist inkılâbın düşünce dayanaklarını, ulusal bağımsızlık ve uluslaşma mücadelesi veren tüm uluslara örnek olabilecek bir ideoloji ekseninde sistemleştirmeye çalışmışlardır.

#### **2.4. Recep Peker (1889-1950)**

Mehmet Recep Peker, Kemalizm’in önde gelen ideologlarından ve aksiyon adamlarından olup Türk İnkılâbı’nın üçüncü adamıdır. Tek parti döneminin kudretli bir devlet adamı ve ideoloğu CHP programlarının mimarıdır.1930–1938 dönemi Recep Peker’in tek parti düşüncesinin yerleştiği bir dönemdir. “*İnkılâp Tarihi Ders Notları*” kitabı Atatürk tarafından desteklenmiş, üniversite ve okullarda ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Recep Peker 1930-1938 döneminde Kemalist ideolojiyi oluşturma ve bunu teorileştirmeye çalışan, “Altı Ok’u” bir parti ideolojisi olmaktan çıkarıp

devlet ideolojisi haline getirmeye çalışmıştır(Peker, 1935:1). Recep Peker, bu faaliyetlerin kuruluşunda aktif rol oynadığı, 1932’de dört il merkezinde kurulan Halkevleri ve yayın organı olan “Ülkü” dergisi etrafında yoğunlaştırmıştır(Peker, 1933:1-2). Recep Peker, insanların, yaşayış şartlarını baştanbaşa değiştiren bir inkılâbın değerlerini alışkanlıkla değil bilinçli bir şekilde özümlemeleri gerektiğini düşünür. Peker’e göre bu inkılâbın korunması ve ebedileşmesi için inkılâp sürecini yaşayanların güçlü bir inanca sahip olmaları gerekir. İnkılâp dersleri yeni nesli inkılâba böylesi bir inançla bağlama amacıyla yazılmıştır. Recep Peker inkılâp derslerinde “Korporatizmin” en açık ve net savunmasını yapmakla kalmamış, hem sosyalist ve komünist rejimlere hem de ağırlıklı olarak kapitalist ekonomik düzene ve liberal demokratik rejimlere son derece sert saldırılarda bulunmuştur. Peker, özellikle Avrupa gezisi esnasında Alman ve İtalya faşist diktatörlük sistemlerinden etkilendiği söylenebilir. Bu etkilenme, bazı ilkeler üzerinde Atatürk’le fikir ayrılığına düşmesine ve sonrasında pasifize edilmesine yol açacaktır. Recep Peker ideolojik bakımdan CHP’nin radikal sağ kanadındadır.

Recep Peker’in düşündüğü CHP aynı zamanda devlet teşkilatının kendisidir. Partinin devleti içine aldığı yapılanmaya gidilince Atatürk parti genel sekreterliği görevinden Recep Peker’i almıştır. İlkeleri yorumlarken, sert devletçi anlayışı kendini göstermiş ve tek parti zihniyeti ile birleşerek Atatürk’ten bazı yorum farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu yorum farklılıkları özellikle “Devletçilik ve Milliyetçilik” alanlarında kendini belirgin olarak kendini göstermektedir. Peker’e göre İnkılâp; *“İnkılâp bir sosyal bünyeden geri, eğri, fena, eski, haksız ve zararlı ne varsa bunları birden yerinden söküp, onların yerine ileriye, doğruyu, iyiyi, yeniyi ve faydalıyı zor mücadelelerle koymanın adıdır. Her büyük fikir hareketi, her inkılâp, ileri gidiş esnasında, nesiller, zamanlar geçtikçe, şefler değiştikçe hız ve heyecanını kaybeder. Sökülüp atılan geri unsurların bir daha geri dönmemesi için bir sistem kurup işletmek ve suiistimal kapısını aralık tutmamak gereklidir. Bunları vurup devirmedikçe inkılabı yapmanın ve hatta uzun devirler korumanın imkânı yoktur.”* (Peker, 1935:18-19). İnkılâpçılık Recep Peker için devletin varoluş ve süreklilik kaynağıdır, devletin dayanaklarından biridir.

Recep Peker’e göre Türk inkılâbı halktan otoritelere karşı yapılmış başarıya ulaşıldıktan sonra otoritelerden halka doğru devam etmiştir. (Peker, 1935:57). Recep Peker, Cumhuriyet yönetimi için yeryüzünde bulunan bütün krallık rejimlerinin yerlerini Cumhuriyet yönetimine bırakacağını savunmuştur. İnkılâba ve İnkılâbın temel ilkelerine dayalı bir hedef ve beraberlik esastır. Onun milliyetçiliğinin boyutlarını var olan toplum ve kültürü değil, var olacak toplum ve kültür belirtilmektedir. Recep Peker’in milliyetçiliğinin kaynağı tarih değildir. Yüzü maziye değil, geleceğe dönüktür. Bu itibarla onun milliyetçiliğinin, liberal milliyetçilik anlayışı içinde değerlendirilmesi mümkün görülmektedir. Recep Peker’de milliyetçilik, milli kültürün canlandırılması ve zamanın ötesine taşınması kaygısının ifadesi değil, emperyalizme karşı duyulan çaresizliğin ve ümitsizliğin oluşturduğu bir husumetin ifadesidir. Bu nedenle Türk inkılâbını izah ederken çok kullandığı *“biz bize benzeriz”* ifadesi bu ezikliğin ve ümitsizliğin ikrarıdır.

Recep Peker, Devletçiliği, “*Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş ve Türkiye’ye has bir sistem*” olarak yorumlamıştır(Afetinan, 1973:121). Recep Peker’in savunduğu Devletçilikle, devlet farkında olmadan çelişkili üç rolü birden üstleniyordu. Birincisi, özel teşebbüs ve sermaye teşvik edilmekte, ikincisi, işletmeler kurarak kendi faaliyet alanını genişletmekte, üçüncü olarak da, refah devleti gibi davranmaktaydı. Recep Peker’e göre devletçilik bütünüyle cemiyet nizamını tanzim eden bir devlet düşüncesidir. Devletçilik düşüncesi ile devletin hükümranlılığını pekiştirme gayreti içerisindedir. Böylece toplumsal ahenk ve nizam sağlanacak, ayrıca iktisadi menfaat kaygısının çıkaracağı cemiyet içi çatışmalar ortadan kalkacaktır. Recep Peker’in devletçiliğinin temelinde, bir özel teşebbüs grubu oluşturma amacı yatar. Ancak, özel sermaye oluşturma gayesi ile meydana gelen düşünce dünyada ve içerdeki gelişmeler sonucu değişmiş, aşırı devlet müdahaleciliğine dönüşmüştür. Recep Peker Devletçilik ile Halkçılık ilkelerini de aynı paralelde görmüştür(Parla, 1997:139).

### **2.5. Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)**

Mahmut Esat Bozkurt, Mustafa Kemal’in yakın çalışma arkadaşlarından ve Türkiye’de hukuki temellerinin atılmasında katkılarda bulunmuş bir aydın, siyasetçi, bilim ve devlet adamıdır. Türk İnkılâbı’nın önde gelen eylem adamlarından ve Kemalizm’in belli başlı ve ilk ideologlarından biri olan Mahmut Esat Bozkurt çok farklı özellikleri ve renkli kişiliği ile günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Milliyetçiliğini, sol kimliğini ön plana çıkaranlar olduğu gibi, onun hukuk inkılâbının mimarı olmasına vurgu yapanlar da bulunmaktadır(Ertan, 1997:17-34). Kemalizm anlayışında “Sol Milliyetçi Kemalist” olarak tanımlamak mümkündür (Uyar, 2007:153-173). Mahmut Esat’ın “*Atatürk İhtilali*” adlı eseri iki açıdan çok önemlidir. Birincisi kitaptaki düşüncelerin Atatürk’ün onayından geçmiş, ikincisi eserde Kemalizm’e düşünsel bir temel ararken çeşitli politik doktrinler karşısında özgür bir davranış sergileyerek inkılâp açısından yasak düşünce ve ideolojilerin olmadığını kanıtlamıştır. Bozkurt eserinde Türk İnkılâbı’nı tarihi bir zaruret olarak görmektedir. Ona göre dünya gidişatında Türk milletinin hak ettiği yeri alması Atatürk İhtilali ile mümkün olmuştur. Türk İnkılâbı bu açıdan tarihsel gelişime uygun bir inkılâptır. Mahmut Esat, İnkılâbı ve Atatürk’ü diğer siyasi sistemler ve liderle karşılaştırmıştır. Ayrıca Osmanlı tarihini de ihmal etmeyen Mahmut Esat, İnkılâba kendi ifadesiyle ihtilale bağlılığı iman derecesindedir (Bozkurt, 1940:6). 1930’lu yıllarda yoğunlaşan inkılâbı düşünsel bağlamda bir temele oturtma çalışmalarına “Kadro”, “Ülkü” örnekleriyle ve daha bireysel çabalarla başladığında Mahmut Esat bu çalışmaları önceleyen bir düşünsel mesai ortaya koymuştur.

Mahmut Esat için de Atatürk İhtilali’nin en önemli ayırt eden özelliği Türk milliyetçiliği ve Türk olmaktır. Mahmut Esat bir ihtilalin mutlaka o milletin öz evladının tarafından yapılması ve korunması taraftarıdır. Mahmut Esat “*Türk ihtilalinin verimi olan rejimin mahiyeti nedir? Bu rejim nasıl ifade olunabilir?*” sorularını *Rejim ne komünist, ne milli sosyalist, ne faşist, ne klasik demoktrattır. Bunların hiçbirisiyle ifade olunamaz*” şeklinde yanıtlamıştır. Mahmut Esat göre “Türk

ihtilalinin verimi, sembolik altı ok içindedir ki buna Kemalizm diyoruz” der. “Altı Ok”u sıralayan Esat, milliyetçiliği “*milletçilik*” şekliyle birinci sıraya yerleştirmiştir. Mahmut Esat, Devletçilik ile ilgili düşüncelerini “Barnav” teorisi üzerinden açıklamıştır” (Bozkurt, 1940:249).Mahmut Esat’a göre devletçi sistem her vakit gerçekleştirilebilir verimli bir tez ardındadır, sosyal haksızlıkları ve insanın insanı istismarını tamamen ortadan kaldırmayacak; ama asgari seviyeye indirecektir. Mahmut Esat ulusun, egemenliği nasıl kullanacağına dair herhangi bir açıklama yapmamış sadece demokrasiyi Türk inkılâbının verimi olan halkçılık prensibiyle özdeşleştirmiştir. Mahmut Esat demokrasiyi genel anlamıyla “hürriyet, müsavat, adalet” ilkelerine dayanan “halk hâkimiyeti” olarak tanımlarken (Bozkurt, 1931:1), hukuksal açıdan demokrasiyi; yasalar önünde birbirine eşit bireylerin tümünün egemenlik gücüne sahip olması olarak değerlendirmiştir. Esat, demokrasiyi siyasî algılayan görüşü benimsememiş, bu anlayışı “*muasır demokrasilerin ıstırabı*” olarak değerlendirmiş ve demokrasinin nasıl ve neden ihtilâl yaptığını, demokrasinin topluma neler vaadettiğini ve o gün için daha neler verebileceğini tartışmıştır(Bozkurt, 1930:2). Demokrasi yerleşinceye kadar muhalif parti ve hareketlere izin verilmemesini savunduğu gibi tek parti de ifadesini bulan bir demokrasi anlayışını da savunmuştur.

Bozkurt, güçlü bir milliyetçi söyleme sahip olsa da Mahmut Esat Batı’yı bütün unsurlarıyla benimsemekten çekinmemiştir. “*Batı medeniyeti ve herhangi bir medeniyet, bir küldür; ayrılık kabul etmez. Ya hep alınır... Yahut alınmaz. Tıpkı dinler gibi*” (Bozkurt, 1940:150). Mahmut Esat düşüncesinde de “hız” inkılâbın amacının ilerleme gerçekleşmesinde belirleyici yerini almıştır(Bozkurt, 1940:150). Mahmut Esat, devletçiliği topyekûn kalkınmanın temel unsuru olarak görmüştür. Bu çerçevede devletçiliği Türk milliyetçiliğinin zorunlu bir sonucu olarak görmüştür(Bozkurt, 1931:1). Mahmut Esat’a göre; Atatürk’ün İhtilâli, “*durdu*” denilecek yerde yürüyen ve yürüyecek olan, gerçekçi ve dinamik bir ihtilâldi. Bunu sağlayan ise Kemalizm’in devrimcilik ilkesiydi. “*Ne hayatın iki asır ilerisinde, ne de hayatın bir gün, iki saat gerisindeydi.*” (Bozkurt, 1940:87-88).

## **2.6. Tekin Alp (1883-1961)**

Asıl adı Moiz Kohen olan fakat daha çok yazılarında kullandığı Tekin Alp, Tekinalp veya Munis Tekinalp adlarıyla tanınmış Cumhuriyet Dönemi aydınıdır. Tekin Alp, iktidar değişmelerinden etkilenmeyen “*her mevsimin insanı*” olarak Osmanlı Devleti yıllarında Osmanlıcı olmasına rağmen Cumhuriyetin ilanından sonra mazisini inkâr etmeden Cumhuriyetçi olmuştur(Bali, 2004: 23). Tekin Alp’in Cumhuriyet Dönemi ile uyumu 1928-1944 yılları arasında yayımladığı “Kemalizm”, “Türkleştirme” ve “Türk Ruhu” adlı eserleri ile göstermiştir. Tekin Alp’e göre bir ideoloji olarak Kemalizm hiç kuskusuz bir diriliş ve yenileşmenin eylemi olduğunu, ancak son on iki yılda meydana gelenlerin ihtilal deyimiyile tanımlamanın doğru olacağını savunmaktadır. Ancak ihtilal döneminde yaşanan anarşinin Kemalizm ihtilalinde yaşanmadığını ve yasaların hüküm sürdüğünü belirtmektedir

(Alp, 1936: 11-12). Bütün bir ulus derisini değiştirmiştir. Tekin Alp on iki yıllık süre içinde meydana gelen inkılâbın değişimini “ihtilal” (Revolution) kavramı ile açıklama taraftarıdır(Alp, 1936:15).

Tekin Alp’in “Kemalizm”i 1936 yılında yayımlanmıştır. Alp için Kemalizm “...*Savaştan sonraki bütün Türkiye'nin tarihini devletin faaliyet programını ve Türk milletinin, Şefinin tesbit ettiği ideale müteveccih olan emellerini ihtiva etmektedir.*” Tekin Alp eserinde inkılâbı, eylem ve ilkelerini, liderle özdeşlik içinde analiz ederek kuramsal bir planda ele almak istemiştir(Alp, 1998:16-17). Tekin Alp’te Atatürk, bir “Lider” ve “Şef” olarak olağanüstülüğü öne çıkarılıp ona kahramanlık payesi veren eyleminden soyutlanmıştır. Atatürk’ü büyük bir tarihin parçası haline getirilerek Türklerin doğal bir niteliğinin temsilcisi durumuna getirmiştir. Tekin Alp’e göre liderin peşinden gitmek yetmez; onunla özdeşlemek de gerekir(Alp, 1998:76). İnkılâp, “*büyük önderin*” idaresi altında maziyi, kendi tarihini fethetmiştir(Alp, 1998:136). Başka bir deyişle inkılâp maziyi kendi yani “milli tarihi” kılmak amacındadır. Yeni ülkenin medeni dünyada gerektiği yeri alabilmesi için gerçek tarihsel köklerinin ortaya konması gerekli olduğunu belirtmiştir. CHP’nin IV. kongresini Kemalizm’in olgunluk çağı olarak kabul etmiştir. Tekin Alp’e göre altı okun varlığı inkılâbın yaptıklarını açıklamada yetersiz kalır ama öte yandan on iki yıllık inkılâp performansının da değerlendirilmesi gerekir. Tekin Alp’e göre Kemalist ideoloji, hayatın içinde ve hadisatın arasından tetkik edilmesi gerekmektedir(Alp, 1998:91). Tekin Alp Kemalizm doktrinin ve ideolojisinin ancak “*hadisatın ve sarih vakıaların*” ışığı altında anlaşılabilirliğini düşünmektedir. Kemalizm, fikirler, prensipler ve klasik formüller içine sıkıştırılmaz olduğunu savunmuştur. Tekin Alp Halk Partisinin asgari bir programı olarak nitelediği altı oku çerçevesinde Kemalizm’in demokratik, liberal ve millici olduğunu belirtir; ama bütün bu kavramları kurucu kadro diğer memleketlerden farklı bir şekilde izah edip kullanmaktadır.

Tekin Alp’e göre Kemalizm milliyetçiliği bir tepki hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Kemalizm milliyetçiliğini tanımlarken Ziya Gökalp’ten etkilenmiş ve milleti; “*dil, kültür ve ülkü birliği ile bağlı vatandaşların oluşturduğu bir siyasal ve toplumsal heyet*” olarak belirterek Türk olmak için Türk olmayı istemenin yeterli olacağı anlayışını ortaya koymuştur. Tekin Alp’e göre Türk milliyetçiliği halkçıdır ve sosyal eşitlik taraftarıdır. Kemalizm inkılâpçıdır, çünkü değişimin tekâmül ve tedrici teceddüd taraftarı değildir. Eski mutlakiyet rejimine karşı aksülamel olarak Cumhuriyetçidir. Tekin Alp’in millet tarifini; Millet, dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasal ve içtimai heyettir. Türk olabilmeyenin şartları Türk dili, kültürü ve milli idealini samimiyetle benimsemekten geçer. Tekin Alp, sosyal siyaset konusunda “Solidarizm”i savunmuştur. Solidarizm konusunda Ziya Gökalp’ten sonra gelen ve Solidarizmin kuramsal çerçevesini belirleyen aydındır(Toprak, 1986:378). Solidarizm, Ekonomide devlet müdahaleciliğini öngören, çalışanları ve güçsüzleri gözetken, sosyal mevzuatı gündemine alan, toplumsal yaşamda sınıf çatışmasını gereksizliğine inanan, çelişkiden arındırılmış, uzlaşma esasına dayalı organik dayanışmayı (Tesanütü) benimseyen, laik eğitimi savunan pasifist uzlaşmacı öğretilerdir(Toprak, 1986:314). Tekin Alp XX. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan üçüncü yol olan solidarizm yani tesanütçülük, dayanışmacılık olması

gerektiğini savunmuştur. Tekin Alp'e göre bu üçüncü yol aslında mecburiyetin sonucuydu. Tekin Alp kapitalizm ve sosyalizm baba ana görevini görerek sosyal siyaseti doğurduğunu belirtmiştir.

Tekin Alp eserinde "Devletçilik" uygulama ve tartışmalarına geniş yer vermiştir. Ona göre devletçilik Kemalizm'in esasını teşkil eden ilk prensiplerden biri değildir. Diğer prensiplerle ilgisi bulunmadığı gibi birçok açıdan onlarla çelişmektedir. Koşullarla prensiplerini belirleyen inkılâp fiili bir duruma ve realiteye uygun düştüğü için 1931 yılında parti ilkelerine devletçiliği eklemiştir. Tekin Alp ile ilgili düşüncelerini gerek Kemalizm devletçilik ilişkisi içinde gerekse milli ekonomi çerçevesinde açıklamıştır. Tekin Alp'e göre devletin uygulayacağı devletçilik sadece ekonomi alanıyla sınırlanmamış sosyal hayat alanı içinde ele almıştır. Ayrıca bu yapılanların ancak devlet eliyle ve milli ekonominin yönlendirilmesiyle yapılabilirdi. Devletçilik ise bunun tek yolu olduğunu savunmuştur. Tekin Alp için devletle millet arasındaki bağı oluşturan uzuv partidir. "*Kemalizm, uzun bir tecrübe devresinden sonra tek parti sistemini kabul etmiş ve bütün millet bu sistemin lehinde karar vermiştir*(Alp, 1998:294). Halk Partisi devletle birleştirilmiş "*parti-devlet*" bütünleşmesi sağlanmıştır. Tekin Alp "*tek fırkallı*" bir sisteminin diktatörlük manzarası verebileceğini de düşünerek sistemin sınıf ve zümre farkı gözetmeksizin halkın menfaatlerini temsil ettiği için gönüllü olarak kabul edildiğini ileri sürmüştür.

## **2.7. Şeref Aykut (1897- 1939)**

Türk düşünce, siyaset ve basın hayatında önemli bir yere sahip olan Mehmet Şeref Aykut, *Kamâlizm* adlı eserinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin programı temelinde Kemalist İnkılâbın üzerinde kurulduğu "*Egemenlik Ulusundur*" ilkesini derinlemesine incelemiştir. Bu kitabın önemli bir yanı Kemalist inkılâbın dilde Öz Türkçeleştirme çalışmalarının bir örneği olmasıdır. Şeref Aykut eserinde Türk İnkılâbı'nı tarihi bir zaruret olarak görmektedir. Şeref Aykut'a göre dünya gidişatında Türk milletinin hak ettiği yeri alması Atatürk İnkılâbı ile mümkün olmuştur. Türk inkılâbı bu açıdan tarihsel gelişime uygun bir inkılâptır. Bu inkılâbın başarılmasında Atatürk'ün merkezi bir rolü olmuştur. Şeref Aykut'a göre: "*Türk genel devrimini anlayabilmek için bunun Türk tarihinden doğduğunu bilmek gerektir... Türk devrimini son asırların değişikliklerini hazırlayan fikirlerle ve daha sonraları yürüyen, gövdelenen rasyonel, sosyolojik, Marksist, Faşist rejim ve ideolojileri ile izaha çalışmak da fazla bir iş olur. Kamâlizm bunların üstünde yalnız yaşamak dinini aşıl原因 ve bütün prensiplerini ekonomik temeller üzerine kuran bir dindir. Kamâlizm, inana damga vurarak kalkınmış değildir, inanı gönülleri kazanarak yaratmış ve yükselttiği için yükselmiştir. Amaçladığı gaye de ulusun kalkınma davasıdır*" (Aykut, 2008:9-10).

Şeref Aykut'un Türk İnkılâbına ve Kemalizm'e verdiği değer aydınlar arasında en uç yaklaşım olarak görülebilir. Ayrıca Şeref Aykut'un belirttiği "*yaşama dini*" olgusunu kullanırken göksel bir anlam olmayıp dünyevi bir anlam taşımaktadır. Şeref Aykut inkılâbın oluşum sürecini Türk tarihinin derinliklerinden geldiğini ve Atatürk'ün özde bulunan gerçeği ortaya koyduğu ve bu cevherin temeline

de *ulus egemenliğini* yerleştirdiğini belirtmiştir. Şeref Aykut 1930-1938 döneminde Kemalist ideolojiyi oluşturma ve bunu teorileştirmeye çalışan, “*Altı Ok'u*” bir parti ideolojisi olmaktan çıkarıp devlet ideolojisi haline getirmeye çalışmıştır. Şeref Aykut, insanların, yaşayış şartlarını baştanbaşa değiştiren bir inkılâbın değerlerini alışkanlıkla değil bilinçli bir şekilde özümlemeleri gerektiğini düşünür. Aykut’un düşündüğü CHP, aynı zamanda devlet teşkilatının kendisi olarak görmektedir. Şeref Aykut, ulusal bir devlet olan yeni Türkiye’de CHP’nin tek ulusal parti olduğunu savunmuştur.

Şeref Aykut eserinin ikinci kısmında “*Cumhuriyet Halk Partisi Ana Vasıfları*” olarak belirlemiş ve devamında altı ilkeyi “*Cumhuriyetçi, Ulusçu, Halkçı, Devletçi, Laik, Devrimci*” olarak belirlemiş açıklamaya çalışmıştır. Şeref Aykut milliyet yani “ulus” kavramını sert bir ırk ve kan bağı ile ele almamıştır. Aykut’un milliyetçiliğinin boyutlarını var olan toplum ve kültürü değil, var olacak olan toplum ve kültür belirtilmektedir. Görüldüğü gibi Aykut’un milliyetçiliğinin kaynağı tarih, ırk ve kan değildir. Yüzü maziye değil, geleceğe dönüktür. Şeref Aykut’ta milliyetçilik, dil, kültür ve ülkü birliği olarak ele almıştır. Şeref Aykut Halkçılık ilkesini açıklarken genel olarak “*Eşitliği*” esas alan bir anlayışla ele almış ve bu anlayışını “*maddi ve manevi*” bağ ve bu bağın otoriter yapıyı savunarak açıklamıştır. Şeref Aykut *Devletçilik* ilkesini açıklarken; *Devletçilik* ilkesi Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş ve Türkiye’ye has bir sistem olarak açıklamıştır. Yani “*Biz Bize Benzeriz*” yaklaşımı ile ulusal devletçilik, birlik ve beraberlik zihniyetinin yerleşmesi olarak belirtmiştir(Aykut, 2008: 45-49). Şeref Aykut devletçiliğinin temelinde, bir özel teşebbüs grubu oluşturma amacı yer almaktadır. Fakat özel sermaye oluşturma gayesi ile meydana gelen düşünce dünyada ve içerdeki gelişmeler sonucu değişmiş, aşırı devlet müdahaleciliğine dönüşmüştür. Şeref Aykut *İnkılâpçılık* ilkesini açıklarken; devletin varoluş ve süreklilik kaynağı ve devletin en önemli dayanaklarından biri olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi 1931 programının izahı ile ilgili Türk İnkılâbı’nı köken olarak; halktan gelen inkılâplar kategorisinde değerlendiren Şeref Aykut’a göre Türk İnkılâbı halktan otoritelere karşı yapılmış başarıya ulaşıldıktan sonra otoritelerden halka doğru devam etmiştir. Şeref Aykut beklemeden, durmadan sürekli hareket etmeyi, ileriye doğru adımlar atmayı savunmuştur.

### 3. SONUÇ

Türk İnkılâbı, alt yapısının üç yüz yıllık bir birikimi olsa da 1923 ile başlayan ciddi ve radikal kırılma ile zaruri kabuk değiştirmenin tanımı olduğunu söyleyebiliriz. Siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda bir aydınlanma olup çağdaş ve uygar medeniyetler seviyesine ulaşmada bir kabuk değiştirme olarak algılanabilecek, kavranabilecek bir hareket ve süreçtir. Cumhuriyet ve İnkılâplar, Atatürk’ün başlattığı değişim süreci bir ihtiyacın ve gerekliliğin de ürünüdür, kaçınılmazdır, radikaldir. İlkeler doğrultusunda bir sosyal yaşam olgusunun ortaya çıktığı ve bütün bunlar Cumhuriyet ve onun ortaya çıkardığı katmerlendirdiği bir inkılâplar bütünüdür. 1919-1923 modern rejimin yönünü belirleyen kararların alındığı süreç olarak nitelemiştir. İkinci dönem olarak 1923 – 1930 en önemli ve en etkili reformların yürürlüğe konduğu dönem; Üçüncü dönem ise

1930 – 1945 Tek Parti yönetiminin yerleştiği, gerçekleştirilen reformları güçlendirmek aynı zamanda yeni seçkinlerin politik gücünü artırmak amacıyla yapılan bir dizi görece küçük değişikliğin uygulamaya konulduğu dönem olarak nitelendirilebilir. İnkılâbın düşünsel boyutu olarak Kemalizm, “*Altı Ok*” çerçevesinde oluşturulmuş olmasına rağmen tam anlamıyla sistemleştirilememiş bir ideoloji olarak nitelendirilebilir. I. Dünya Savaşı sonrasında dünya genelinde liberal kapitalizmin reddedildiği, otoriter ve totaliter rejimlerin egemen olduğu bir dönemde şekillenen devleti sahiplenen bir devlet yapısı olduğu belirtilebilir. Kemalizm Tek Parti döneminde şekillenmeye başlamış, 1923 seçimleri öncesi ilan edilen Dokuz Umde, 1923 tüzüğü, 1927 tüzüğünün genel esasları, 1927 genel başkanlık bildirisi, 1931 seçim bildirisi, 1931 ve 1935 parti program tüzükleri ideolojiyi oluşturan resmi belgelerdir. Cumhuriyet Dönemi ile birlikte görülen çağdaşlaşma evresinde, toplumu böylesi bir modernleşmenin gereklerine ikna, motive ve mobilize edecek bir düşünce ortaya koyamadığı söylenebilir. Kemalist kadro; toplumu ve toplumu oluşturan bireyleri gerçekçi, olgucu, faydacı, gözlemci, deneyci düşünme ve yaşama süreçlerine ulaştırabilmek istemektedir

Kemalizm 1930-1935 yılları arasında kamuoyunda, gazete ve dergilerde yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. 1930’larda tek bir Kemalizm yoktur. Cumhuriyet aydınına hemen her alanda ihtiyaç duyan inkılâp, en çok iş göreceklere düşünsel düzeyde de başvurmuştur. Cumhuriyetin 1930-1938 döneminde yazılan eserler ve inkılâp bağlamında söylenmesi gereken sadece aydınların fikri bir bağlılıkla hizmet etmesi anlamında değil fikrin, yazının her koşulda inkılâbın arkasında kalacağıdır. Eserler ve aydınlar, inkılâp üzerinde bir uzlaşma ortamı oluşturmak ve inkılâbı herkesin üzerinde anlaşacağı belirli bir öğreti haline getirmek istemişlerdir. Bu dönem aynı zamanda eylemlerle etkisini genişleten inkılâbın kendini muhafaza etme çabasıdır. Ele alınan aydınlarla iktidar arasındaki ilişkiye bakıldığında, eserlerin yazıldığı ortam, iktidarın durumu, yazarların istek ve talepleri, fikirleri açısından iki taraf arasında bir işbirliği ve uyumdan söz edilebilir. Aydınların, Türk İnkılâbı’nı sistemleştirmeye çalışan ve yorumlayan eserlerinde bütüncül ve derin bir bakış açısına sahip olmadıklarını söyleyebiliriz. Aydınlar, değişim sürecinde toplumsal alanı ilgilendiren konu ve başlıklara çok sınırlı bir şekilde yer verebilmiştir. Siyasi, sosyal, ekonomik, hukuki ve kültürel analizlerin ağırlıklı olduğu eserlerde bu bağlamda toplum ve birey tepkileriyle bir özne olarak sürece dâhil edilmemiştir. Aydınların Atatürk gölgesi altında güçlü bir devlet, türdeş bir millet ve toplum oluşturmayı amaçlamıştır. Eserler aydın ile iktidar arasında sınırlı bir işlev edinebilmişlerdir. Eserlerde ortaya konan, tartışılan ve savunulan düşüncelerin toplumsal anlam ve bağlamda bir karşılığı olduğu şüphelidir. Aydınlar, inkılâbı yorumlama çabası içinde inkılâpla toplumun etkileşimini güçlendirmeyi hedeflememiştir. Ayrıca aydınlar düşünsel açıdan kuşatmaya çalıştığı inkılâbın değişim projesinin dışındaki bütün alternatif değişim unsurlarını ve projelerini otoriter bir denetime tabi tutmak istemiştir.

Türk İnkılâbı algılanmış olduğunu fakat kavranamadığını, idrak edilmediğini söyleyebiliriz. Çünkü algı duyu organlarımızla, heyecanlarımızla sınırlı olan bir durumdur. Biz verileri göz ve kulakla alırız ve bu algıdır. Ama bunu daha kuvvetlendiren idrak etmektir. İnkılâbı kavramak başka bir



şey İnkılâbı algılamak başka bir şeydir. İnkılâbı algılama pasif kavramak idrak etmek aktif ve zihnin etkin olduğu durumdur. Dolayısıyla Türk İnkılâbı toplum tarafından sadece algılanmıştır ama tam anlamıyla kavranamadığını söyleyebiliriz.

#### **KAYNAKÇA**

- Bozkurt, M.E. (1930) “Muasır Demokrasilerin İstırabı” Hâkimiyeti Milliye, No:3079: 1-4.
- Bozkurt, M.E. (1931) “Demokraside Fırkalar I”, Anadolu, No:5076:1-7.
- Bozkurt, M.E. (1930) “Muasır Demokrasilerin İstırabı” Hâkimiyeti Milliye, No:3079:2-5.
- Ertan, T F. (1997) “Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm’de Öncü Bir Dergi: Muhit”, Kebikeç Dergisi,5: 17-34.
- Kuyaş, A. (1999) “Cumhuriyetin 75 Yılı” . A. Feridun (Edt). Yeni Rejim içinde ( s.1-20).İstanbul: YKY.
- Koçak, C. (2009) “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce”, İnsel A. (Edt). Tek Parti Yönetimi Kemalizm, Şeflik Sistemi içinde (s.119-124), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peker, Recep (1933) “Ülkü Niçin Çıkıyor”, Ülkü Dergisi, I:1-2.
- Uyar, H. (2007) “1930’lar Türkiye’inde Kemalizm Algılamaları” Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefi Temelleri, Nafize Güngör (Edt), Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Yeğen, M. (2009) “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce” İnsel A. (Edt). Kemalizm Ve Hegemonya içinde (s.56-57) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Afetinan, (1984) “Atatürk Hakkında Hatıralar Ve Belgeler”, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, S. (1998) “Jön Türkler İttihat ve Terakki”, Ankara: İmge Yayınları.
- Ahmad, F. (2009) “Modern Türkiye’nin Oluşumu” (Yavuz Alogan çev.), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1930) “Serbest İnsanlar Ülkesinde”, İstanbul: Sanayi Nefise Matbaası.
- Ağaoğlu, A. (1933) “Devlet Ve Fert”, İstanbul: Sanayi Nefise Matbaası.
- Aydemir, Ş. S. (2011) “İnkılâp ve Kadro”, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (2011) “Tek Adam”, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Alp, T. (1998)“Kemalizm”, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Alp, T. (2001) “Türkleştirme”, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aykut, Ş.(2008) “Kamâlizm”, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bozkurt, M.E. (1940) “Atatürk İhtilali”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Dumont, P. (1999) “Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi ” (Meral Alakuş çev.), İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Goloğlu, M. (2009) “Tek Partili Cumhuriyet”, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, M. (2009) “Devrimler ve Tepkiler”, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İleri, C. N. 2000 “Türk İnkılabı” İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Karpat, K. (2008) “Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller”, İmge Yayınları, Ankara.
- Kongar, E. (2009) “Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk”, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lewis, B. (2007) “Modern Türkiye’nin Doğuşu” (M. Kıratlı, çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mardin, Ş. (1991) “Türk Modernleşmesi”, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peker, R. (1935) “İnkılâp Dersleri Notları”, Ankara: Ulus Basımevi.
- Timur , T. (2008) “Türk Devrimi Ve Sonrası”, Ankara: İmge Yayınları.
- Tunçay, M. (1989) “Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması”, İstanbul: Cem yayınları.
- Zürcher, E. J. (1996). Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CHF Programı (1931), Ankara: Ulus Basımevi,
- CHP Programı (1935), Ankara: Ulus Basımevi.

## AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SINIRLARINA DAYANAN MÜLTECİ KRİZİ VE YÖNETİMİ\*

Muzaffer AKDOĞAN<sup>1</sup>

### ÖZ

*Arap Baharı olarak literatürde yerini alan ve sonuçlarından tüm dünyanın, özellikle de Avrupa'nın derinden etkilendiği kriz ile bir taraftan Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde köklü değişiklikler yaşanmış diğer taraftan birçok insanın ölümü ve ülkelerini terk etmeleri konusu dünya gündemine oturmuştur. Öyleki 2015 yılında, Avrupa'ya ulaşan veya ulaşmaya çalışan göçmen sayısı, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan en büyük göç krizinin patlamasına neden olmuştur. Bölgeden Avrupa'ya yönelen hareketlilik benzeri görülmemiş bir artışla, bir milyondan fazla göçmen ve sığınmacıyı Avrupa'ya getirmiştir. İç savaş, yoksulluk, terör ve siyasi baskıların tesiri altında birçok insan ülkelerinden kaçarak özellikle Avrupa'ya yönelmiş ve ölümü göze alarak Akdeniz ve Ege Denizi üzerinden deniz yolculuğu gerçekleştirmiştir. Bu yolculukların iki önemli varış ülkesi İtalya ve Yunanistan'dır. Bu çalışmada AB'nin sınırlarına dayanan mülteci krizi incelenecek ve bu krizin aşılmasında ve yönetiminde uygulanan AB politikaları değerlendirilecektir.*

**Anahtar Kelimeler:** AB Mülteci Krizi, Dublin Sistemi, Arap Baharı, Suriyeli ve Afrikalı mülteciler, İtalya ve Yunanistan

**JEL Kodları:** F50, F51, F59, N44, R23

## REFUGEE CRISIS PRESSING IN UPON EUROPEAN UNION AND ITS MANAGEMENT

### ABSTRACT

*The big crisis which took place in literature as Arab Spring and deeply influenced the whole world, especially Europe with its consequences, has caused radical changes in the Middle East and North African countries and consequently many people have died and left their countries. In fact, the number of the refugees reaching or trying to reach Europe has induced the biggest refugee crisis boom since the Second World War. The mobility towards Europe has an unprecedented rise, making over one million immigrants and refugees come to Europe. Many people under the effect of civil war, poverty, terror and political pressure left their countries and moved to Europe by sailing through Mediterranean and Aegean Sea, which risks death. There are two important destination of these sailings: Italy and Greece. In this study, the refugee crisis pressing in upon EU is going to be analyzed and EU policies carried out to solve manage and solve this crisis will be evaluated.*

**Key Words:** EU Refugee Crisis, Dublin System, Arab Spring, Syrian and African refugees, Italy and Greece

**JEL Classification Codes:** F50, F51, F59, N44, R23

\* Makale, 23-24 Ekim 2017 tarihli IX. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi'nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve güncellenmiş halidir.

<sup>1</sup> Dr.Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, e-mail: muzaffer.akdogan@sbu.edu.tr

## 1. GİRİŞ

Küreselleşmenin getirdiği dünyadaki göç hareketleri gerek kapsamı gerekse niceliği bakımından önemli bir artış gösterirken, yasal ve yasadışı olduğu kadar sığınma sayısı bakımından da dikkate değer bir noktaya ulaşmıştır. Günümüzde birçok devletin, özellikle de zengin devletlerin, bu göç ve sığınma olayından kendini uzak tutması mümkün değildir. İnsanlar çeşitli nedenlerle kendi devletlerini terk edip başka devletlere göç etmekte ve/veya sığınmakta ve bu yönelimin sonuçlarından devletler istese de kaçınmamaktadır. Konusu, nedenleri ve sonuçları itibarıyla göç olgusu birçok yönüyle ele alınması gereken sosyal bir vakadır. Yaşadığı devleti terk ederek diğer devletlere sığınma talebinde bulunanlar ile sığınılan devletin yönetimi ve vatandaşları arasında son derece hassas, ölçülü ve dengeli olunması gereken önemli bir etkileşim alanı meydana getirmektedir.

Avrupa Birliği (AB)'nin politikalarını ve Birlik düzenini sıkıntıya sokacak derecede tüm üye devletleri etkileyen, Arap Baharı'nın da ateşlediği Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinden gelen ani göç dalgası, genelde AB'ye özelde Yunanistan, İtalya, İspanya, Kıbrıs ve Malta gibi bazı üye devletlere ciddi sorunlar yaşatmaktadır. Bu göç dalgası göstermiştir ki, AB sınırlarına dayanan bu zor durumdaki göçmen ve mültecileri koruyacak hukuki düzenlemeler AB mevzuatında var olmasına rağmen yeterli koruma sağlanamamakta ve fiziki altyapı yetersiz kalmaktadır. İç savaş, yoksulluk, terör ve siyasi baskıların tesiri altında birçok insan tabii oldukları devletlerinden kaçarak özellikle Avrupa'ya yönelmiş Ege Denizi ve Akdeniz üzerinden ölümü göze alarak deniz yolculuğu gerçekleştirmiştir. Bu yolculukların iki önemli varış noktası İtalya ve Yunanistan olmuştur. 2016 yılında Türkiye ile AB arasında gerçekleşen ve çok tartışmalı geçen mutabakat ile Türkiye üzerinden gelen Yunanistan başvuruları ciddi oranda azalmış ve bu yük İtalya'ya kaymıştır. Bu noktadan sonra İtalya mülteci sorunundan doğan krizi en ağır şekilde hissetmeye başlamış ve bu durumu her fırsatta Avrupalı devletlere ve AB yetkililerine iletmeye çalışmıştır.

Bu çalışmada AB'nin yüzleşmek zorunda kaldığı ve sınırlarında görülen mülteci krizini aşma yönünde ortaya koyduğu çabaları, geliştirdiği ve dönüştürdüğü politikaları ve kriz yönetimi ele alınacaktır. Birinci bölümde ana hatları ile AB mülteci krizi ortaya konmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde AB'nin mültecilere uyguladığı hukuk düzeni incelenecektir. Üçüncü bölümde AB'nin mülteci krizini aşmada izlediği politikaları irdelenecek ve son bölümde AB'nin mülteci politikasının bir parçası olan Türkiye-AB mutabakatının krizin aşılmasına sunduğu katkı değerlendirilecektir.

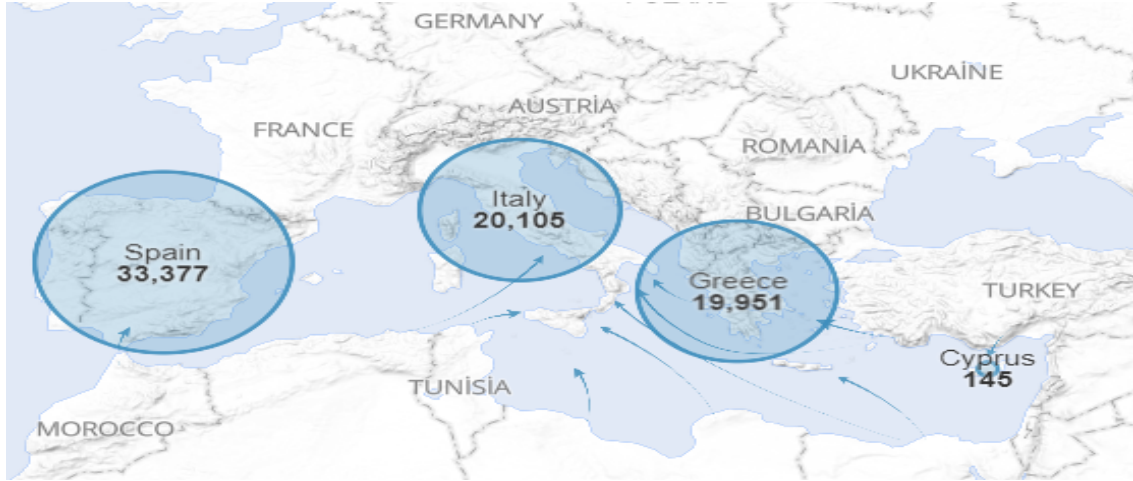
## 2. AVRUPA BİRLİĞİ MÜLTECİ KRİZİ VE RAKAMLARLA SON DURUMU

2015 yılı itibarıyla AB'nin yüzleşmek zorunda kaldığı en riskli sorunlardan bir tanesi Birlik sınırlarına yönelen göçmen ve mülteci akınıdır. Gerek yasal çerçevede gerekse yasadışı yollarla gerçekleşen göçlerin ve sığınma başvurularının meydana getirdiği ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel etkiler, Birliğin bütünleşme hedefi üzerinde de sorun olabilecek niteliktedir.

2010 yılında önce Tunus ardından adeta bir domino etkisiyle Kıyı Afrika ve Orta Doğu'ya etkisi yayılan Arap Baharı, Suriye, Irak ve daha da önemlisi Libya'daki gelişmelerden dolayı işlerin kötüye gittiği bir acil durumun başlangıcı olmuştur (Gramaglia, 2015). Arap Baharı'nın son halkası olan ve 2011 Martında Suriye'de başlayan protestolar, Suriye hükümetinden gelen baskılar ile Suriye'de bir iç savaşın habercisi olurken, bir taraftan da birçok Suriyelinin devletini terk etmesinin ve başka devletlere sığınmasının önünü açmıştır. Krizin başlamasından itibaren geçen iki yıl sonrasında Suriyeli mültecilerin sayısı bir milyona ulaşmış, 2013 Eylülünde ise bu sayı iki milyona yükselmiştir. Birleşmiş Milletler (BM), Suriye'de meydana gelen bu mülteci akınını Ruanda soykırımı olayından bu yana gerçekleşen en fazla mülteci hareketi olduğunu bildirmiştir (USPG, 2017).

Günümüzde birçok savunmasız insan sığınma talebinde bulunmak için Avrupa'yı tercih etmektedir. Sığınma, tabi oldukları devletlerini terk eden; hayati tehlike ve baskı korkusu yüzünden menşe devletlerine geri dönemeyen kişilere verilen bir uluslararası koruma biçimidir. Her devlet gibi AB ve üye devletleri de muhtaç olanları korumak konusunda yasal ve ahlaki bir yükümlülüğe sahiptir. Ayrıca Birlik üyesi devletler, sığınma başvurularını incelemekten ve kimlerin korunacağına karar vermekten sorumludur. Ancak bu sorumluluktan Avrupa'ya gelen herkesin korunması gerektiği anlamı çıkartılamaz. Zira birçok kişi hayatlarını iyileştirmek, daha refah içeren bir yaşamı tercih ederek kendi devletlerinden ayrılmaktadır. Bu insanlar çoğunlukla ekonomik göçmen olarak adlandırılır ve sığınma başvurusunda başarılı olmazlarsa, ulusal hükümetler, onları kendi devletlerine veya başka bir güvenli devlete ulaştırma yükümlülüğündedir. Bu açıklamalar yasal çerçevede uluslararası koruma kapsamında gerçekleşen faaliyetlere ilişkin olup, yasal zeminin dışında eyleme dönüşen göçmen kaçakçılığı gibi dinamik ve küresel suç faaliyetleri de ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk, toplumsal ve siyasi istikrarsızlık ve yasal göç yollarının sınırlı olması, giriş izni bulunmayan kişilerin AB'ye girişini, transit geçmesini veya AB sınırları içinde kalmasını kolaylaştırmak için insanları ceza ağlarına yönlendirmektedir. AB'ye ulaşmaya çalışan mülteci ve göçmenlerin büyük çoğunluğu örgütlü suç şebekelerine ve insan kaçakçılarına para vermek zorunda kalmıştır. Sonuç olarak, "düzensiz" göçmen olarak bilinen bu kişiler yasal yollarla AB'ye girmemişlerdir. Bu kişilere yiyecek, su ve barınak sağlanması bazı AB üye devletlerinin kaynaklarını zorlayan büyük bir yük oluşturmaktadır. Bu, özellikle mülteci ve göçmenlerin büyük çoğunluğunun AB'ye giriş yaptığı Yunanistan ve İtalya'da bilinen bir durumdur. Bu insanların birçoğunun asıl ulaşmak istediği yerler ise Almanya veya İsveç gibi diğer AB üye devletleridir.

## ŞEKİL 1: RAKAMLARLA AVRUPA'YA GÖÇ YOLLARI



**Kaynak:** UNHCR (<http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean?id=105>) 04.09.2018

Şekil 1'den de görüldüğü üzere göç deniz bağlantılı ulaşım yolları ağırlıklı olarak üç AB üyesi devlet üzerinden gerçekleşmektedir: İspanya, İtalya ve Yunanistan.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (The United Nations High Commissioner for Refugees/UNHCR) günlük güncellenen verilerle Akdeniz üzerinden gelen göç hareketliliğini izlemektedir. UNHCR verilerine göre 4 Eylül 2018 tarihi itibarıyla 2018 yılı içinde 69.171 kişi deniz üzerinden gelmiş ve ölen ve/veya kaybolanların tahmini sayısı 1.540 olarak belirtilmiştir.<sup>2</sup> Tablo 1'de gösterilen önceki yıllara ilişkin veriler ışığında 2015 yılının en fazla denizden ulaşımın gerçekleştiği yıl, 2016 yılının ise en çok ölü ve kaybın yaşandığı yıl olduğu söylenebilir.

**TABLO 1: YILLARA GÖRE AVRUPA'YA AKDENİZ'DEN ULAŞAN VE ÖLENLERİN SAYILARI**

Yıl	Denizden Ulaşan	Ölen ve/veya Kaybolan
Ocak-Ekim 2018 (8 ay)	69.171	1.540
2017	172.301	3.139
2016	362.753	5.096
2015	1.015.078	3.771
2014	216.054	3.538

**Kaynak:** UNHCR (<http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean?id=105>) 04.09.2018

<sup>2</sup> UNHCR verilerine göre 2018 Ocak ayından bugüne Akdeniz üzerinden deniz yolu ile geçenlerin demografisi incelendiğinde dağılımın % 25,6 çocuk, % 15 kadın ve % 59,4 erkek olduğu görülmektedir.

## ŞEKİL 2: OCAK 2018'DEN İTİBAREN AKDENİZ'DEN GELEN MİLLETLERİN ORANI

Country of origin	Source	Data date	Population
Syrian Arab Rep.		3 Sep 2018	13.5% 7,039
Others		31 Jul 2018	11.0% 5,696
Iraq		31 Jul 2018	8.5% 4,414
Guinea		31 Jul 2018	7.5% 3,890
Tunisia		31 Jul 2018	6.4% 3,321
Mali		31 Jul 2018	6.0% 3,116
Morocco		31 Jul 2018	5.6% 2,900
Eritrea		31 Jul 2018	5.5% 2,859
Other (Sub-Saharan Africa)		30 Jun 2018	4.9% 2,569
Afghanistan		31 Jul 2018	4.7% 2,444

**Kaynak:** UNHCR (<http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean?id=105>) 04.09.2018

Şekil 2’de de görüldüğü üzere 2018 Ocak ayından bugüne Akdeniz’den geçenlerin devletlere göre dağılımında Suriye % 13,5 ile ortalamanın çok üzerinde bir seviyede yer almakta ve göç yolu olarak Akdeniz’i kullanan devletler arasında başı çekmektedir. Bugün dahi Avrupa göç yolu olarak kullanılmakta olup, 1 milyondan fazla mülteci ve göçmen AB’ye giriş yaparken bunların büyük çoğunluğu Suriye’de ve diğer sorunlu devletlerde yaşanan savaş ve terörden kaçan kişilerdir. Libya; Sahra altı Afrika, Arap yarımadası, Mısır, Suriye ve hatta Bangladeş’e kadar uzanan bir coğrafyadan gelen mülteci ve göçmenlerin Avrupa’ya geçmek için kullandığı ana noktadır. 2014-2016 yıllarında İtalya’ya bu şekilde 500 bin mülteci ve göçmen ulaşmıştır (BBC, 2017).

AB’nin büyük bir bölümünde (Schengen bölgesi) AB vatandaşları iç sınır denetimleri olmadan özgürce hareket edebiliyorken, mülteci krizi bazı üye devletlerin kendi bölgelerindeki kontrolleri diğer AB üye devletleri ile birlikte yeniden başlatmasına neden olmuştur. Göçmenlerin gelişleri bazı üye devletleri diğerlerinden daha fazla etkilerken, sığınma başvuruları sayısında da üye devletler arasında eşitsizlik görülmektedir. 2015 yılında, sığınma başvurularının % 75’i sadece beş üye devlette (Almanya, Macaristan, İsveç, Avusturya ve İtalya) kaydedilmiştir (European Commission, 2016).

### 3. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN MÜLTECİ HUKUKU

İkinci Dünya Savaşı’nın neden olduğu büyük yıkım ve milyonlarca insanın zorla devletini terk etmeye zorlanması, sığınma ve mülteci sorununun çözümüne dair çalışmalara hız kazandırmıştır. Uluslararası mülteci hukukunu düzenleyen temel anlaşma olan 28 Temmuz 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve bu sözleşmenin tamamlayıcısı 31 Ocak 1967 tarihli New York Protokolü ile mülteci ve

sığınmacı tanımı ve mülteci ve sığınmacı statüsünde<sup>3</sup> olanların sahip olacağı haklar belirlenmiştir (Keles, 2014).

1951 Cenevre Sözleşmesi, AB üyesi devletleri bağlayan ve sığınma hakkını temel bir hak olarak tanıyan uluslararası hukuk bağlamında ilk metindir. Sözleşme özellikle mültecilerin geri gönderilmeme ilkesine vurgu yapması yönünden de ayrıca önemlidir. AB bu sözleşmeyle birlikte New York Protokolü'nü de onaylamıştır. AB devletleri 1985'te Schengen sistemiyle birlikte siyasi bütünleşme ve birlikte sorun çözme politikasını benimsemeye çaba gösterse de göç konusunda sorunların aşılmasında ortak hareket etme konusunda başarılı olamamıştır. 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması ile AB vatandaşlığına vurgu yapılarak, ortak dışişleri ve güvenlik politikasıyla birlikte üye devletler arasında sınır kontrollerini kaldırmak amacıyla Schengen AB hukukunun parçası haline getirilmiştir. 1999'dan bu yana Avrupa Ortak Sığınma Sistemi'ni kurmaya çalışan AB, mültecilerle ilgili ortak bir politika oluşturmayı hedeflemektedir (Hopyar, 2016: 2-3).

Krizin zamanla Avrupa'yı derinden etkilemesi AB üye devletlerinin mevcut hukuki düzenlemeleri yeniden gözden geçirmesini gerektirmiştir. Dublin sisteminin getirdiği düzen çerçevesinde sığınmacıların hangi devletten giriş yaparlarsa o devlete sığınma başvurusu yapabilme hakları, sığınmacıların Yunanistan, İtalya gibi denize kıyısı olan devletlerde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bu durum, AB'nin güçlü devletlerini rahatsız etmese de özellikle Eylül 2015 itibariyle sığınmacıların sayısında görülen artış ile sığınmacıların diğer üye devletlere de dağıtılması konusunda bir uzlaşımın sağlanması zorunluluğunu doğurmuştur (Hopyar, 2016: 5-6).

AB üyesi devletlerdeki farklı hukuki düzenlemeler ve uygulamalar ile iç politikaya dayalı popülist yaklaşımlar, Avrupa'da ortak bir mülteci ve sığınma politikasının oluşmasını engellemektedir. Sığınma prosedürlerinin uygulanmasında her AB devletinin farklı politik, kültürel ve ekonomik yaklaşımından dolayı Avrupa'da bütüncül ve progresif bir mülteci ve sığınma politikasından bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple hem mülteci statüsünde olanlar hem de sığınma başvurusu incelenenler ve onlara tanınan haklar, devletten devlete farklılık göstermektedir (Keles, 2014).

AB, mülteci hukuku kapsamında başvuru sahiplerine birtakım haklar sağlamaktadır. Bunlar; hukuki bilgilere erişim, etkili bir çözüm önerisi, üye devlette kalma, hareket özgürlüğü, malzeme alımı ve sağlık bakımı, küçükler için okul ve eğitim, gözaltına alınan başvuru sahipleri için birtakım garantilerin verilmesi şeklinde sıralanabilir. AB'de üçüncü devlet vatandaşlarına veya vatansız kişilere tanınan uluslararası koruma başvuruları, hak sahiplerine uluslararası koruma sağlamak için ortak

---

<sup>3</sup> Mülteci ve sığınmacı kavramları birbirine sıklıkla karıştırıldığından bu kavramların kısaca açıklanması gerekmektedir. Mülteci; politik düşünce, dinsel, etnik ayrımcılık ve etnik çatışmalar gibi nedenlerden dolayı kovuşturmalara uğrayan, bundan dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalan ve mültecilik statüsü hukuken kabul edilen kişidir. Mülteciler, buldukları ülkede Cenevre Sözleşmesi'nin tanıdığı bütün haklardan yararlanma hakkına sahiptir. Sığınmacı ise mülteciliğe başvuran ve başvurduğu devletin mahkemelerince mülteci olma nedenleri araştırılan ve bu sürede korunma, barınma ve insani ihtiyaçları karşılanan kişidir. Yukarıda bahsedilen sözleşme, protokol ve bunları izleyen diğer protokoller ve bildirgeler, sığınma hakkı tanımaya ilişkin koşulların sığınma hakkı tanıyan devletler tarafından belirlenmesine karar verdiği için koşullar farklı devletlerde, farklı yorumlamalara yol açmaktadır.



standartlar belirleyen 2011/95/AB sayılı direktif tarafından yürütülmektedir. Başvuruda bulunanlar, başvuru sahibinin zulüm veya zarar görüp görmeyeceğine ilişkin bilgiler de dâhil olmak üzere, yetkili mercilere mevcut tüm belgeleri sunmak ve açıklamaları yapmak durumundadır. Direktif, başvuran kişi için zulüm karşısında haklı bir korkuya sahip olduğunu veya başvuranın menşe devletten ayrıldıktan sonra meydana gelen olaylarda ciddi şekilde zarar göreceği yönünde gerçek bir riske sahip olduğunu iddia edebileceğine imkân tanımaktadır (Papademetriou, 2016).

Yetkililer, uluslararası koruma başvurusunda bulunan bir kişinin, Cenevre Sözleşmesi'nin 1 (a) maddesi kapsamında bir mülteci ya da geçici korumaya uygun bir kişi olup olmadığı hususunu ayrı ayrı değerlendirmek durumundadır. Mülteci statüsüne sahip olmak için başvuran kişinin şu kriterleri karşılaması gerekmektedir: Zulüm korkusuyla karşı karşıya kalmış olmalı, zulüm gerekçeleri, başvuranın ırkı, dini, uyruğu veya belirli bir sosyal gruptaki üyeliği ile bağlantılı olmalıdır. İnsanın ırk, din, milliyet, siyasi düşünce veya belirli bir toplumsal gruba üyeliği ve zulüm eylemleri sebebiyle zulüm korkusu arasında bir illiyet bağı olmalıdır. Zulüm eylemleri, cinsel şiddet de dâhil olmak üzere fiziksel veya zihinsel şiddet gibi çeşitli şekillerde olabilir. Geçici koruma statüsü vermek için, mülteci statüsüne sahip olmayan bir başvuranın, menşe devletine iade edilmesi durumunda ciddi zarar görme riski ile karşı karşıya kalacağına kani olunacak önemli gerekçeler olmalıdır. Bu gerekçelerin ölüm cezası ya da idam, işkence ya da diğer insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ya da cezayı içerir olması gerekmektedir. (Papademetriou, 2016).

UNHCR, Uluslararası Af Örgütü ve mülteciler alanında çalışan kurumlar, sığınma hukukunun uluslararası insan hakları hukukunun bir devamı niteliğinde olduğunu belirtmekte ve mülteci/sığınmacılara karşı geliştirilen kurumsal ırkçılığı, ötekileştirme/kriminalleştirme söylemlerini ve de Cenevre Sözleşmesi'nden doğan hakların kısıtlanmasını, insan hakları ihlali olarak değerlendirmekte; bu nedenle de AB üyesi devletleri eleştirmektedir (Keles, 2014).

### **3.1. Ortak Avrupa Sığınma Sistemi**

Sığınma hakkı, kendi devletinde zulüm veya ciddi zararlardan kaçan ve dolayısıyla uluslararası korumaya muhtaç kişilere verilir. Sığınma temel bir haktır ve bu hak ilk kez 1951 Cenevre Mültecileri Koruma Sözleşmesi'nde tanınan uluslararası bir zorunluluktur. Açık sınırları olan AB üye devletleri aynı temel değerleri paylaşması ve mültecilere yüksek standartları garanti altına almak için ortak bir yaklaşım göstermesi gerekmektedir. Prosedürler aynı zamanda AB çapında adil ve etkili olmalı ve istismara karşı da korunmalıdır. Bu çerçevede AB üye devletleri Ortak Avrupa Sığınma Sistemi (Common European Asylum System/CEAS) kurmayı taahhüt etmektedir (European Commission, 2017a).

AB, 1999 ile 2005 yılları arasında sığınma için ortak asgari standartları uyumlaştıran çeşitli yasal önlemler almıştır, ancak zamanla bu önlemler yetersiz kalmıştır. AB, 1999 yılında ortak bir sığınma

politikası geliştirmeye başlamış olsa da o dönem için kurallar kısa bir süre içinde gelen çok sayıda kişiyle başa çıkmak için tasarlanmamıştır.

2011-2014 döneminde AB, 1999 yılında başlatılan CEAS'ı reforma tabi tutmuş ve kapsamlı bir hedefi gerçekleştirmek için sığınma ile ilgili mevzuatında değişikliğe gitmiştir. Ancak meydana gelen mülteci krizi, CEAS'ın daha da gelişmesini engelleyen bir gelişme olmuştur. AB sınırlarından giren göçmenler sığınmacı ve ekonomik göçmenlerden oluşan karışık bir gruptur. CEAS uyarınca, zulüm korkusu nedeniyle mülteci statüsüne sahip göçmenlere uluslararası koruma sağlanmaktadır. Geçici koruma statüsü, menşe devletine geri gönderildiğinde ciddi bir zarar görme riski ile karşı karşıya kalanlara verilmektedir. Üye devletlerin yasadışı ekonomik göçmenleri kendi devletlerine geri göndermeleri gerekmekte ise de seyahat belgelerinin eksikliği, gözaltı tesislerinin bulunmaması ve diğer faktörler nedeniyle geri dönüşlerin uygulanması zordur (Papademetriou, 2016).

CEAS, birtakım direktifler ve düzenlemeler ile AB üye devletlerinin ulusal yasal sistemlerinde doğrudan uygulanabilir. Avrupa Komisyonu, CEAS'ın eksiksiz ve doğru uygulanmasını yakından takip etmekte olup sığınma kurallarının uygulanmasıyla ilgili birçok kararı kabul etmiştir. Avrupa Komisyonu, Temmuz 2016'da yeni bir Sığınma Prosedürü Yönetmeliği için bir öneri sunmuştur. CEAS reformu için kapsamlı bir paket kapsamında 2013/32/AB sayılı Direktifin yerini alması tasarlanmış ve yönerge ile uluslararası koruma için adil ve verimli gerçek anlamda ortak bir prosedürün oluşturulması hedeflenmiştir (European Commission, 2017b).

CEAS, birkaç yönerge ve yönetmelikten oluşmaktadır ve yeniden düzenlenmiştir. Bu sistem, bir dizi ortak standartları garanti etmekte ve uygulandıkları her yerde sığınmacıların adil ve eşit muamele görmelerini sağlamak için AB üyeleri tarafından daha güçlü bir işbirliği yapılmasını gerektirmektedir. CEAS, Ocak 1967'de Mültecilerin Statüsüyle İlgili New York Protokolü ile değiştirilen 1951 Mültecilerin Statüsüyle İlgili Cenevre Sözleşmesi'ne dayanmaktadır. Ayrıca, AİHM içtihatları ve Sözleşmenin uygulanabileceği diğer onaylanmış uluslararası sözleşmelere de bağlıdır (Papademetriou, 2016).

Temel Haklar Bildirgesi ve Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 New York Protokolü ile güvence altına alınan CEAS'ın temelinde sığınma hakkı ve geri gönderme yasağı bulunmaktadır. Her iki belge de Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın (ABAD) içtihatlarına ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) uyması gereken AB üyelerini bağlamaktadır. AİHM; gözaltı, konut alma olanakları statüsü ve hukuk yollarının bulunmaması konularında AB'nin mültecilerle ilgili yasal rejimini ihlal ettiği için birkaç üye devlete karşı yargılama gerçekleştirmiştir. Özellikle, AİHM tarafından sığınma sisteminde "ciddi eksiklikler" bulunduğu tespit edilmiş ve üye devletlerin Dublin Tüzüğü'ne uygun olarak mültecileri ilk giriş belgesi olan Yunanistan'a geri göndermesi yasaklanmıştır. Dublin sistemi ilk giriş devletlerine gereğinden fazla yük bindiği için CEAS'ın kilit yapısal problemi olarak tespit edilmiştir (Papademetriou, 2016).

### **3.2. Dublin Sistemi**

Cenevre Sözleşmesi'nden sonra AB'nin mülteci politikasını şekillendiren uygulamaların tamamı Dublin Sistemi olarak adlandırılmaktadır. 1997'de yürürlüğe giren Dublin Tüzüğü'nde AB üyesi devletlere yapılan mülteci olma başvurularının incelenmesinden sorumlu üye devletin belirlenmesiyle ilgili kriterler yer almaktadır. Böylece bir kişinin tüm üye devletlerde sığınma başvurusu yaparak sığınma sistemini kötüye kullanmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Güleç, 2015: 85). Dublin Tüzüğü'nün amacı, sığınma prosedürlerine hızlı bir şekilde erişmek ve esas itibarıyla bir başvuruyu, açıkça belirlenmiş tek bir üye devlet tarafından incelemektir (European Commission, 2017c). Bu haliyle Dublin Tüzüğü, çok sayıda gelen göçmen nedeniyle sorunlarla karşılaşan üye devletlerin sığınma sistemleri üzerindeki baskıyı önlemek için bir erken uyarı mekanizması olarak düşünülmüştür. Böyle bir durumda Avrupa Komisyonu, Dublin Düzenlemesinin uygulanmasına yönelik bir tehlikeyi önlemek amacıyla, Avrupa Sığınma Destek Ofisi (The European Asylum Support Office/EASO) ile işbirliği içinde, sığınma sisteminde zorluklarla karşılaşan üye devlet için bir önleyici eylem planı hazırlamaktadır. İlgili üye devlet, eylem planı temelinde alınan önlemler hakkında Avrupa Komisyonu'na geri bildirimde bulunmaktadır (Papademetriou, 2016).

Hükümetlerarası işbirliğinden doğan Dublin belgesi, Avrupa devletleri arasında sığınma konusundaki siyasi diyalogların başlangıcını ve Birlik düzeyinde sığınma ile ilgili sonraki yasal çerçevenin temelini oluşturmuştur. Bu anlaşma 2003 yılında yerini Dublin II'ye bırakmıştır. Buna göre, sığınmacılara AB topraklarına ilk ayak bastıkları yerde sığınma başvurusunda bulunma hakkı verilmektedir. Fakat bu durum Akdeniz ve Ege üzerinden kuzey Avrupa devletlerine gitmek isteyen sığınmacıların Yunanistan, İtalya, İspanya gibi devletlerde toplanmasına neden olmaktadır. Artarak devam eden göç, ilgili devletlerin şikâyetlerini artırmış ve onları, sınır güvenliğini sağlayan bir birlik oluşturmaya teşvik etmiştir. Avrupa Birliği Sınırları ve Sahil Güvenlik Ajansı'nın (FRONTEX) adı verilen bu birlik, Avrupa'nın dış sınırlarını korumakla görevlendirildiğinden sığınmacıların sınırlardan geçmesine izin verilmediği askeri operasyonlar düzenlemektedir. Ekim 2013'te İtalya'nın Lampedusa Adası yakınlarında yüzlerce mülteciyi taşıyan teknenin batmasıyla yaşanan kayıplar, söz konusu birliğin varlığının bir kez daha sorgulanmasına neden olmuştur. Ayrıca Dublin II ile tanınan, sığınmacıların AB topraklarına ilk ayak bastıkları yerde sığınma başvurusunda bulunabilme hakkı sınırdaki AB devletlerinin sorumluluğuna terk edilmiştir. Bu durumdan duyulan rahatsızlıklar zaman zaman dile getirilse de bu düzenlemenin kuzey devletleri tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanıldığı söylenebilir. FRONTEX dışında Dublin sistemindeki diğer iki birim ise, EASO ve Avrupa İltica Daktiloskopi Veri Tabanı (EURODAC)'tır. EASO, ortak bir sığınma sisteminin oluşturulmasında görevliyken; EURODAC, 14 yaşından büyük sığınmacıların parmak izlerinin alınarak kimliklerinin kayıt altına alınmasıyla oluşturulan bir sistemdir (Hoppyar, 2016: 3).

Temmuz 2013'te Dublin III yürürlüğe girmiştir. 604/2013 Dublin Tüzüğü uyarınca AB üyesi devletler, üçüncü devlet vatandaşları veya vatansız bir kişi tarafından yapılan uluslararası koruma

başvurularını incelemek zorundadır. Bu Tüzük, AB üye devletleri ile birlikte Norveç, İzlanda, Lihtenştayn ve İsviçre'yi de bağlamaktadır. Dublin Uygulama Tüzüğü, Ocak 2014'te Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilmiş ve Şubat 2014'te yürürlüğe girmiştir (Papademetriou, 2016). Haziran 2015'te Avrupa Komisyonu, Dublin III Tüzüğü'nün uygulanmasına ilişkin dış değerlendirme ve Göç İçin Avrupa Gündemi'nde (European Agenda for Migration) öngörülen Dublin sisteminin reformu açısından bir değerlendirme raporu üzerinde çalışmıştır. Göçmenlerin ve sığınmacıların büyük ölçekli, kontrolsüz gelişleri, yalnızca birçok üye devletin sığınma sistemine değil, aynı zamanda CEAS'a da bir bütün olarak yük bindirmektedir. Gelenlerin hacmi ve yoğunluğu, başta düzensiz girdinin ilk noktasına dayanan bir sığınma başvurusunun incelenmesinden sorumlu olan üye devleti kuran Dublin Sistemi'nin zayıf yönlerini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeplerden ötürü, Avrupa Komisyonu, Göç İçin Avrupa Gündemi'nde belirtilen yaklaşıma uygun olarak, göç akışlarını daha iyi yönetmek ve ihtiyaç duyan kişilere yeterli koruma sağlamak için mevcut sığınma belgelerini revize etmeyi ve değiştirmeyi önermektedir (European Commission, 2017c).

Mayıs 2016'da Avrupa Komisyonu, CEAS'a ilişkin önerilen reformun bir parçası olarak, üye devletlerin diğer üye devletler üzerindeki orantısız baskısının olduğu durumlarla başa çıkmak için bir mekanizma sunarken, Dublin Sistemi'ni daha şeffaf hale getirmek ve etkinliğini arttırmak için bir taslak öneri (Dublin IV Tüzüğü) hazırlamıştır. Bu taslak öneri, düzeltici tahsis mekanizması içeren, dayanışmaya dayanan ve üye devletin uluslararası korumaya muhtaç olanları üçüncü bir devletten direkt olarak yeniden yerleştirmeye yönelik yeniden yerleşim çabalarını dikkate alan bir adalet mekanizmasını içermektedir. Bu yeni sistem, bir devletin orantısız sayıdaki sığınma başvurularını ne zaman uyguladığını otomatik olarak belirleyecektir. Bunun, bir devletin büyüklüğü ve zenginliğine atfen yapılması düşünülmektedir. Bir üye devlet, kendisi için belirlenen referansın üzerinde ve orantısız sayılarda başvuru aldığı anda (referans sayının % 150'sinden fazlası), o devletteki diğer yeni başvuru sahipleri, başvurularının kabul edilebilirlik doğrulamasından sonra AB genelinde (vatandaşlığına bakılmaksızın) yeniden yerleşime tabi olacaklardır. Bu sistemde kişiyi yeniden tahsis eden üye devlete 250.000 € tutarında bir dayanışma katkısı öngörülmektedir (European Commission, 2017c).

**TABLO 2: 24 TEMMUZ 2017 TARİHİNE KADAR İTALYA VE YUNANİSTAN'DAN YAPILAN YENİDEN YERLEŞTİRİLMELER**

Üye Devlet	İtalya'dan Etkin Biçimde Yeniden Yerleştirme	Yunanistan'dan Etkin Biçimde Yeniden Yerleştirme	Toplam Etkin Biçimde Yeniden Yerleştirme	Konsey Kararlarında yasal olarak öngörülen taahhüt
Avusturya	0	0	0	1953

Belçika	213	589	802	3812
Bulgaristan	0	50	50	1302
Hırvatistan	18	59	77	968
Kıbrıs	34	90	124	320
Çek Cumhuriyeti	0	12	12	2691
Estonya	0	141	141	329
Finlandiya	707	1107	1814	2078
Fransa	330	3615	3945	19714
Almanya	3215	3712	6927	27536
Macaristan	0	0	0	1294
İrlanda	0	459	459	600
Letonya	27	294	321	481
Litvanya	27	355	382	671
Lüksemburg	111	216	327	557
Malta	47	90	137	131
Hollanda	662	1490	2152	5947
Polonya	0	0	0	6182
Portekiz	299	1101	1400	2951
Romanya	45	665	710	4180
Slovakya	0	16	16	902
Slovenya	35	172	207	567
İspanya	168	925	1093	9323
İsveç	370	604	974	3766

<b>TOPLAM</b>				<b>98.255</b>
---------------	--	--	--	---------------

**Kaynak:** European Commission, COM (2017) 405 Final, Annex 3, Brussels, 26.7.2017.

Avusturya, Macaristan ve Polonya bu tabloda hemen dikkat çeken AB üye devletleridir. Macaristan'da 2 Ekim'de yapılan ve en çok da AB tarafından eleştirilen referandum teknik anlamda - geçerli olması için gerekli olan % 50 oranını bulamayıp % 43'lerde kaldığından - başarısızlıkla sonuçlansa da, sürecin ve ortaya çıkan % 98'lik destek oranının önemli bir sorun teşkil ettiği ortadadır. Popülist ve korkuya/endişeye dayalı söylemleri ile AB'nin ciddi bir sorunu haline gelen Macaristan Başbakanı Viktor Orban'ın öncülük ettiği referandumda, 2004'ten bu yana AB üyesi olan Macar halkına oldukça provakatif bir soru yöneltilmişti: "Avrupa Birliği'nin, Ulusal Meclisin bile onayı alınmadan Macaristan vatandaşı olmayan kişileri Macaristan'a yerleştirmesine karar vermesini istiyor musunuz?" Macar halkına sorulan bu soru, Yunanistan ve İtalya'ya ulaşan 160 bin mültecinin 28 AB üye devletine, devletlerin nüfus ve gelişmişlik durumuna göre dağıtılmasına yönelik Konsey'de alınan kararı yok sayan bir itiraz olmuştur. İngiltere, Macaristan, Polonya ve pek çok devlette yaşanan sorunlar, mülteci krizi ile büyük bir meydan okumaya dönüşmüştür. Macaristan'a verilmesi planlanan mülteci sayısının sadece 1294 olmasına rağmen söz konusu üye devletin aşırı bir tepki göstermesi ilginçtir (Erdoğan, 2016).

Dublin Tüzüğü, uluslararası koruma başvurusunun gözden geçirilmesinden AB'nin hangi üye devletinin sorumlu olduğunun belirlenmesine kadar birtakım kriterleri ve usulleri belirtmektedir. Hiyerarşik sırayla uygulanacak kriterler şunlardır: (a) Üye devlette bir ailenin varlığı; (b) Bir üye devlette vize veya ikamet iznine sahip olmak; ve (c) yasa dışı olarak veya yasal üye devlete giriş. Düzenleme bir kişinin birden fazla üye devlette başvuru yaparak sistemi kötüye kullanmalarının önüne geçmek ve kişilerin ulusal makamlar tarafından bir üye devletten diğerine gönderilmesini önlemek için tasarlanmıştır. Başvuru, belirlenen kriterlere dayanarak sorumlu üye devlet tarafından incelenmelidir. Diğer bir ifadeyle başvuru tek bir üye devlet tarafından gerçekleştirilmelidir. Sorumlu üye devlet tanımlanamazsa, o zaman, uluslararası koruma başvurusunun yapıldığı ilk üye devletin, başvuruyu incelemesi gerekir. Dublin Tüzüğü'nde yer alan isteğe bağlı bir maddeye göre, her üye devletin kriterleri karşılama da başvuruyu incelemesine izin verilir. Böyle bir durumda, üye devlet DubliNet elektronik iletişim ağı aracılığıyla söz konusu üye devletlere bildirimde bulunmalıdır (Papademetriou, 2016).

### **3.3. EURODAC**

Karasal sular ve transit bölgeler dâhil olmak üzere AB sınırlarına ulaşan ve uluslararası korumaya başvurmak isteyen üçüncü devlet vatandaşları, AB sığınma mevzuatına uymak zorunda olan üye devlet ulusal mevzuatına tabidir. Üye devletler, engeller veya aşırı gecikme olmaksızın uluslararası koruma talebinde bulunma hakkını garanti etmelidir. Uluslararası Korumaya İzin Verme ve Geri Alma Ortak Usulleri Hakkında 2013/32/AB sayılı Direktif (Ortak Usuller Direktifi), sınır bölgeleri, karasuları ve transit bölgeler dâhil olmak üzere AB bölgesinde yapılan uluslararası koruma başvuruları için geçerli bir mevzuat sunmaktadır. Uluslararası koruma başvurularının kaydedilmesi, dosyalama tarihinden

itibaren üç gün içinde yapılmalıdır. Uluslararası koruma, mülteci statüsünü veya alt korumayı isteyen üçüncü devlet vatandaşı ya da vatansız bir kişi tarafından yapılan bir talep olarak tanımlanır. Üye devletler, Dublin Tüzüğü'ne dayalı olarak sorumlu olmaya veya girme iznini vermeye veya reddetmeye yetkili başka bir ulusal makam seçebilir (Papademetriou, 2016).

20 Temmuz 2015'te yürürlüğe giren EURODAC Yönetmeliği<sup>4</sup> ile merkezi bir birim ve bir iletişim altyapısı oluşturan ve EURODAC (Avrupa Dactyloscopy) olarak bilinen düzensiz sığınmacılar için bilgisayarlı, şifrelenmiş ve merkezi parmak izi veri tabanı meydana getirilmiştir. Bu merkezi sistem ile üye devletler arasında terör suçlarının veya diğer ağır cezai suçların önlenmesi, tespit edilmesi veya soruşturulmasından sorumlu üye devletlerin kolluk kuvvetleri gibi yetkili makamlara EURODAC aracılığıyla parmak izinin karşılaştırılmasını talep etme yetkisi verilmiştir. EURODAC sistemi üye devletlerin yetkili makamları tarafından yasadışı olarak kendi topraklarında bulunan üçüncü devlet vatandaşı ya da vatansız bir kişinin başka bir üye devlette uluslararası alanda koruma sağlamak için başvuruda bulunup bulunmadığını doğrulamak için kullanılmaktadır. Bu amaçla, bir üye devlet merkezi sisteme herhangi bir parmak izi verisi gönderebilir ve elektronik talep yoluyla sistemdeki parmak izleriyle karşılaştırma yapmasını isteyebilir (Papademetriou, 2016).

EURODAC Yönetmeliği uyarınca üye devletler, en az 14 yaşındaki her başvuranın parmak izlerini uluslararası korumayla almaya mecburdur. Yetkili ulusal otoriteler mümkün olan en kısa sürede ve bir uluslararası koruma başvurusunun yapılmasından sonra en geç 72 saat içerisinde belirli verilerle birlikte merkezi sisteme parmak izlerini iletmelidirler. Buna ek olarak, üye devletler, sınır devriyesi makamları tarafından kara, deniz veya kara yoluyla düzensiz bir geçişle bağlantılı olarak tutulan, en az 14 yaşındaki her üçüncü devlet ulusal ya da vatansız kişinin parmak izlerini almalıdır (Papademetriou, 2016).

### **3.4. Geri Kabul**

Geri kabul anlaşması, temel olarak bir devletin, o devlette kalma şartlarını taşımayan ya da bu şartları kaybetmiş olan üçüncü devlet vatandaşlarını, vatandaşı oldukları devlete geri göndermelerini düzenleyen anlaşmadır. Bir diğer ifadeyle geri kabul anlaşmaları, bir devletin sınırlarına pasaport, gerekli ise vize, oturma izni veya benzeri seyahat belgesi olmadan düzensiz yollardan ve genellikle yasal gümrük kapılarından değil de giriş noktası sayılmayan yerlerden giriş yapmış kişilerin vatandaşı oldukları devlete gönderilmelerine yönelik prosedürleri düzenleyen anlaşmalardır (Özsöz, 2014: 145).

AB Temel Haklar Şartı uyarınca insancıl ve etkili bir geri dönüş politikası, kapsamlı ve sürdürülebilir bir göç politikası için şarttır. AB, dönüşleri daha iyi yönetmek için ulusal çabaları uyumlaştırmaya, desteklemeye ve İade Direktifi ile yeniden entegrasyonu kolaylaştırmaya çalışmaktadır. Dönüş mevzuatı Schengen müktesebatının bir parçası olup AB üye devletlerinde doğru uygulanması için AB üye

<sup>4</sup> Official Journal of the European Union (OJEU), L 180/1, 29.6.2013.

devletleri ve Schengen'e katılan diğer devletler tarafından belirlenen uzmanlarla birlikte Komisyon liderliğindeki değerlendirme ziyaretleri aracılığıyla kontrol edilmektedir (European Commission, 2017f).

Geri kabul anlaşmaları, AB üye devlet ve kurumlarının neredeyse son 30 yıldır geliştirdiği AB ortak göç ve mülteci politikasında önemli bir yere sahiptir. AB genişlemesine paralel olarak AB sınırlarının daha geniş coğrafyaya ulaşması sonrasında AB göç ve sığınma politikalarında değişimler yaşanmıştır. Bu noktada, düzensiz göç ile mücadele ve sınır kontrollerine odaklanan bir yaklaşım benimsenmiş, AB'ye yönelik göç ile mücadele edilmesinde üçüncü devletlere sorumluluk yüklenmeye başlanmıştır. AB'nin göç politikasında üçüncü devletlere yüklenen bu sorumluluk, AB'nin üçüncü devletler ile olan bilgi alışverişi ve iletişim mekanizmalarının kurulması olabileceği gibi, ikili ya da çok taraflı anlaşmaların müzakere edilmesini ve imzalanmasını kapsamaktadır. Bu kapsamda geri kabul anlaşmaları AB'nin en önemli araçlarından birini oluşturmaktadır (Özsöz, 2014: 145).

Komisyon, AB adına geri kabul anlaşmalarını müzakere etme yetkisine sahiptir. Rusya, Fas, Pakistan, Sri Lanka, Ukrayna, Hong Kong ve Makao, Cezayir, Türkiye, Arnavutluk, Çin, Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti Özel İdari Bölgeleri ile AB geri kabul anlaşmalarını müzakere etmektedir. Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek, Moldova Cumhuriyeti, Gürcistan, Cape Verde, Tunus, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya ve Nijerya ile yapılan sözleşmeler yürürlüğe girmiştir (European Commission, 2017f).

Karşılıklı imzalanan geri kabul anlaşmaları çerçevesinde yasa dışı göçmenlerin, taraf olunan devlete iadesinde kanıt zorunluluğu bulunmaktadır. AB geri kabul anlaşması imzaladığı devletlerin hükümetlerini ve yönetimlerini, yasa dışı göçmenleri o devleti transit kullanarak AB'ye giriş yaptığı konusunda kanıtlar kullanarak ispat ve ikna etmelidir. AB üye devletleri taraf olunan devlet ile kuracakları ortak mekanizmalar yoluyla geri göndermek istedikleri mültecileri o devlete bildirirler. Taraf devletin gerekli incelemeleri yapmasının ardından, iade edilmek istenen yasa dışı göçmenin o devlet üzerinden AB'ye gittiği kesinlik kazanırsa iade süreci başlamaktadır (Özsöz, 2014: 147).

#### **4. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN OPERASYONEL KAPASİTESİ**

Göçmen kaçakçılığıyla mücadele, 10 yıldan uzun süredir düzensiz göçe karşı çıkan AB politikalarının bir parçasıdır. Göçmen kaçakçılığı, yıllık cirosu milyarlarca dolara ulaşan suç şebekeleri için karlı bir iştir. Kaçakçılar, hem yasa dışı göçü AB'de kolaylaştırmak için kara, deniz ve hava yollarını hem de AB içinde yasadışı uygulamalarını ilerletmek için yasal göç sistemini kötüye kullanmaktadır. Göçmen kaçakçılığı, özellikle insan hakları ihlalleri ve ölümlerle giderek artan bir şekilde ilişkilendirilmektedir. Göçmenlerin hayatını Akdeniz'deki kaçakçıların elinde kaybetmesi, mevcut tüm hukuki, operasyonel ve idari zorlamaları kullanarak göçmen kaçakçılığına karşı mücadele ihtiyacını kuvvetli kılmaktadır. Göçmen kaçakçılık ağlarının terör, insan kaçakçılığı ve kara para aklama gibi diğer



ciddi ve organize suçlarla yakından bağlantılı olması bu aciliyeti daha da artırmaktadır (European Commission, 2017e).

Mayıs 2015'te Avrupa Komisyonu, Göçmen Kaçakçılığıyla Mücadele için AB Eylem Planı'nı yayımlamıştır. Bu sorunlar 2015-2020 yılları arasında baş etmek üzere birtakım adımlar atılmış ve 4 ana öncelik belirlenmiştir:

- Polis ve adli müdahalenin geliştirilmesi
- Bilgi toplama ve paylaşımının iyileştirilmesi
- Kaçakçılık ve korunmasız göçmenlere yardım konusunda gelişmiş önlemlerin alınması
- Üçüncü devletlerle daha güçlü bir işbirliğinin sağlanması

Göçmen kaçakçılığını kısıtlamak için AB üye devletleri kolluk kuvvetleri, ilgili AB Ajansları ve ortak devletler arasındaki operasyonel işbirliği çok önemlidir. Üye devletler, ciddi ve organize suçlar için AB ortak politikaları aracılığıyla, göçmen kaçakçılığı da dâhil olmak üzere ortak öncelikleri ve operasyonel eylemleri koordine eder. AB kolluk kuvveti Europol, bilgi, uzmanlık ve analitik desteğin güvenli bir şekilde değişimi yoluyla üye devletlerin operasyonel işbirliğini destekleme konusunda kilit bir rol oynamaktadır. Şubat 2016'da Europol, üye devletlerin soruşturmalarını desteklemek ve kolluk kuvvetleri arasındaki işbirliği ve koordinasyonu artırmak için Avrupa Göç Kaçakçılık Merkezi'ni faaliyete başlatmıştır. Europol İnternet Yönlendirme Birimi ayrıca çevrimiçi içeriği izleyerek ve göçmen kaçakçılık suç ağlarıyla bağlantılı sayfaları tespit edip ilgili çevrimiçi platformlara yönlendirerek göçmen kaçakçılığıyla mücadeleye katkıda bulunmaktadır (European Commission, 2017e).

Göçmenlerin ve sığınmacıların, Avrupa'ya tehlikeli yolculuklar düzenleyen denize açılması sorunlu teknelerle dolu görüntüleri, düzensiz göç olgusunun trajik gerçeğini simgelemektedir. Göçmenlerin deniz yoluyla kaçakçılığı, göçmen kaçakçılığının en tehlikeli biçimlerinden biridir ve sık sık insani yardım çabaları gerektirir. Tehlikede olanların hayatını kurtarmak için, Avrupa Birliği FRONTEX yardımıyla AB üye devletlerinin sahil güvenlik görevlilerinin büyük çaba sarf etmesi gerekmektedir. AB'nin denizdeki mevcudiyeti, AB'nin dış sınırını devriye altına almak ve kaçak yolları ve ilgili ceza ağlarının uygulamaları ile ilgili veri ve istihbarat toplayan FRONTEX tarafından sağlanmaktadır. FRONTEX, diğer AB Ajanslarıyla işbirliği içinde uydu görüntüleri aracılığıyla da sorunun çözümüne destek sunmaktadır. 2016'da, FRONTEX'in görevi güçlendirilerek AB dışında da çalışmasına olanak tanınmıştır (European Commission, 2017f).

Avrupa Birliği Yasa Uygulama Eğitimi Ajansı (CEPOL), Eurojust, EASO, Temel Haklar Ajansı (FRA) ve Avrupa Deniz Güvenliği Ajansı (EMSA) da AB'nin göçmen kaçakçılığına karşı eylemini desteklemektedir (European Commission, 2017e).

AB bütünleşmesinin ve AB vatandaşlığı kavramının en önemli öncelik ve haklarından kişilerin serbest dolaşımı zaman içinde üye devletler arasındaki iç sınırların kaldırılması sonucunu doğurmuş ancak bununla birlikte dış sınırlarda alınan önlemlerin geliştirilmesi gerekli hale gelmiştir. AB için dış

sınırların etkin ve güvenilir yönetimi önemli bir konudur. İç sınırları olmayan Schengen bölgesi, yalnızca dış sınırlar etkili bir şekilde korunursa sürdürülebilir. AB, bu nedenle, örneğin bilgi teknolojisi (Visa Bilgi Sistemi gibi) ve kimlik tespiti için biyometrik özellikler (örneğin parmak izleri) kullanarak yüksek düzeyde güvenlik sağlamayı amaçlayan entegre bir sınır yönetimi stratejisi geliştirmiştir (European Commission, 2017f).

Avrupa Komisyonu, göç ve iç güvenliğe ilişkin olarak AB tarafından karşılaşılan yeni zorlukları ve siyasi gerçekleri ele almak için Aralık 2015'te bir Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı kurulmasını önermiştir. Ajans'ın kurulması konusunda rekor sürede anlaşmaya varılmış ve 6 Ekim 2016 tarihinde Ajans faaliyete başlamıştır. Şu anda farklı sınırlardaki üye devletlere destek sağlayan 1600'den fazla sınır muhafızı ile yardım eden Ajans'ın tam verimliliğini sağlamak için yoğun çalışmalar sürdürülmektedir. Ajans'ın tam anlamıyla yaygınlaştırılmasına yönelik önemli ilerlemeler kaydedilmesine karşın, insan kaynakları ve teçhizat açısından önemli boşluklar bulunmaktadır. Üye devletlerin taahhütlerini yerine getirmesi ve sürece hızlı tepki vermesi için operasyonel kabiliyetlerini artırması ve devam eden ortak operasyonlar için boşlukları kapatması AB tarafından teşvik edilmektedir (European Commission, 2017g).

## **5. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN MÜLTECİ POLİTİKASI**

Tarih boyunca Avrupa, göç hareketlerinin ana duraklarından biri olurken özellikle de Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Avrupa'ya yönelen göçte bir hızlanma gerçekleşmiştir. AB'nin göç politikalarının gelişiminde konjonktürel etkilerin önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Zira kimi zaman Birlik kendisine başvuranlara olumlu bakmış ve bu başvuruları gelişimi için önemsemiş, kimi zaman da göç ve vize politikalarını katılaştırma eğilimi göstermiştir.

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin ardından Avrupa devletleri, Avrupa'da ortak bir sığınma ve mülteci politikası geliştirme yönünde düzenlemelere gitmiştir. İlk dönemler Batı Avrupa, Doğu Bloğu'nu terk edenler ile darbe ve diktatörlükten kaçan İspanyol, Portekizli, Yunanistanlı sığınmacı ve mültecilere kapılarını sorunsuz olarak açmıştır. Ancak daha sonra 1980 ve 1990'lı yıllarda yaşanan savaşlar ve Sovyetlerin dağılışı ile mülteci sayısının Avrupa'da yükselmesi, AB'nin sığınma ve mülteci politikasında önemli bir paradigma değişimine neden olmuştur. Özellikle Avrupa'da "Ortak Pazar" oluşturma, sınırların kaldırılması ve AB vatandaşlarına serbest dolaşım hakkını amaçlayan Schengen Anlaşması ile birlikte AB üye devletleri bazında mülteci ve sığınmacı sayısının azaltılmasını amaçlayan ortak çalışmalara hız verilmiştir. Sığınma talebinde bulunanların barınma, çalışma, sosyal ve politik hayata dâhil olma ve dolaşım hakkına kısıtlamalar getirilmekle birlikte bir devlette reddedilen bir sığınmacının başka bir Avrupa devletinde sığınma başvurusunu tümden ortadan kaldıran düzenlemeler (Dublin Tüzüğü) ortaya çıkmıştır. Bu politikaların sonucu olarak sığınma başvuru süreçleri hızlandırılmış ve sığınmacıları kitlesel bir şekilde sınır dışı etme uygulamaları en çok başvurulan "çözüm" yöntemi olarak kabul görmeye başlamıştır. Halbuki hem Cenevre Sözleşmesi ve onu

tamamlayan diğer sözleşmeler hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin öngördüğü sığınma başvurularının adil bir şekilde incelenmesi, reddedildiğinde yeniden incelenmesi, sığınma başvuruları sonuçlanmadan sığınmacıların işkence, kötü muamele ya da cezalandırmaya maruz kalma riski ile karşılaşabilecekleri bir devlete sınır dışı edilmemesi hükmüne bağlanmıştır (Keles, 2014).

Avrupa kıtası 1950'lerden sonra barış sürecinde yaşadığı istikrar ve ekonomik konularda gösterdiği kalkınma ile dünyanın farklı coğrafyalarında meydana gelen çatışma ve krizlerden kaçmak isteyen kişilerin ulaşmak istediği bir adres haline gelmiştir. 1950'ye kadar mülteci üreten Avrupa coğrafyası, AB'nin temelini oluşturan Toplulukların kurulmasıyla birlikte artık mülteci alan bir coğrafya olmaya başlamıştır (Tezcan, 2016: 4). AB'nin göç politikasının tarihi arkaplanına bakıldığında İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden inşa çalışmaları çerçevesinde endüstrilerini büyütme ve geliştirme yoluna giden Avrupa devletlerinin İtalya, İspanya, Kuzey Afrika ve Yugoslavya gibi devletlerden çalıştırılmak üzere büyük miktarlarda vasıfsız işçi getirdikleri göze çarpmaktadır. Fakat özellikle 1973 krizi ile başlayan süreçte bu alımlar durdurulmuş, yasal ve yasal olmayan göçü kontrol edebilmek için Avrupalı devletler düzenleme yapma yoluna gitmişlerdir. Özellikle 1986 Avrupa Tek Senedi ile başlayan süreçte AB, ortak bir göç politikası oluşturma yönünde görüş beyan etmiş, göç kontrolüne ilişkin üye devletler arasında işbirliği oluşturulması öngörülmüş ve 1990 yılına kadar üye devletlerin sığınma başvurularına ilişkin uygulayacağı prosedürler belirlenmiştir (Güleç, 2015: 97).

AB'nin bugünkü göç ve mülteci politikasının oluşumu günümüze kadar süregelen göç hareketlerinin bir sonucudur. Savaş sonrası kuruluş yıllarında kendini yeniden inşa eden Avrupa için göçmenlere ilişkin herhangi bir olumsuzluk görülmediğinden göçe dair ortak politika belirleme ihtiyacı da duyulmamıştır. Bu dönem göç, Avrupa için bilinçli bir tercihi ve ihtiyaçtan doğan bir zorunluluğu yansıtmaktadır. Bu nedenle AB'nin kuruluşunun ilk dönemlerinde ortak bir göç ve mülteci politikası bulunmazken bu alandaki düzenleme ve uygulamalar savaşlar, sıcak çatışmalar, doğal afetler, siyasi, ekonomik ve toplumsal durumlara bağlı olarak gelişim ve değişim göstermiştir. Kendisini sürekli yenileyen bir dinamiğinin olduğu dikkate alındığında AB, uluslararası alandaki gelişmeleri dikkate alan ve Birliğin genişleme seyrini de gözetten bir göç stratejisi ve olası değişken durumlara uygun esneklikte bir göç ve mülteci politikası geliştirme çabasıdır (Çam, 2014: 46).

AB, mülteci krizini aşmak adına bir dizi önlemler olarak mülteci politikasını revize etmeye çalışmaktadır. Bu önlemler, krizin temel nedenlerini çözmeye çalışmanın yanı sıra hem AB içinde hem de dışında insani yardıma ihtiyacı olan insanlara yapılan yardımları artırmaya yöneliktir. Hâlihazırda AB, AB'ye sığınma talep eden kişilerin yerlerini değiştirmek, komşu devletlerden yardıma muhtaç insanları yeniden yerleştirmek ve sığınma başvurusunda bulunamayan insanların geri dönmesi için adımlar atmaktadır. AB, insan kaçakçılığına karşı çıkan ve insanların AB'ye yasal olarak girmesi için güvenli yollar öngören yeni bir sınır ve sahil güvenlik sürecini de başlatmıştır. Bu çerçevede AB üye devletleri, Haziran 2016'da, AB'nin ortak dış sınırlarının yönetimini ve güvenliğini güçlendirmek için yeni bir Avrupa Sınırı ve Sahil Güvenliği (European Border and Coast Guard) kurmaya karar vermiştir.

Bunun yanında Avrupa Polis Teşkilatı, örgütlü göçmen kaçakçılığına karışan suç ağlarının çökertilmesinde AB üye devletlerini destekleyecek yeni bir Göçmen Kaçakçılık Merkezi (European Migrant Smuggling Centre) açmıştır (European Commission, 2016).

AB göç ve sığınma hareketlerini daha etkin bir şekilde yönetmek adına menşe devletleriyle diyalog ve işbirliği konularında Göç ve Hareketliliğe Küresel Yaklaşım (Global Approach to Migration and Mobility/GAMM) projesini geliştirmiştir. AB'nin geliştirmiş olduğu bu yaklaşım dış sığınma ve göç politikası için kapsamlı bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu kapsamda (a) yasal göçü daha iyi organize etmek ve iyi yönetilen hareketliliği teşvik etmek, (b) düzensiz göçü önlemek ve mücadele etmek, insan ticaretini ortadan kaldırmak, (c) insan haklarına saygıyı en üst düzeye çıkarmak, (d) uluslararası korumayı teşvik etmek ve sığınma alanının dış boyutunu geliştirmek gibi birtakım hedefler tespit edilmiştir (European Commission, 2017d).

AB üyesi devletlerin mülteci politikası incelendiğinde AB'nin güçlü ve kurucu devletlerinden Almanya'nın ön planda olduğu görülmektedir. Uzunca bir süre diğer büyük AB devletleri gibi mülteci krizinde çekimser kalmış olmasına rağmen artan göç karşısında kapılarını sığınmacılara açmak yönünde bir politika değişikliğinde bulunmuştur. Fakat bu sürecin devamında Almanya'nın hem kendi içindeki hem de diğer AB üye devletlerinden gelen tepkiler nedeniyle değişken bir politika izlediği söylenebilir. Bu durum AB gibi Almanya'nın ve vatandaşlarının da böyle büyük ve karmaşık bir krizle mücadele etmeye hazır olmadığını teyit etmektedir (Hopyar, 2016: 6).

Avrupa devletlerinin korumacı politikaları sonucunda her yıl yüzlerce insan derme çatma gemi ve botlarla Avrupa Kalesi'ne ulaşmaya çalışırken bir kısmı Akdeniz ve Ege Denizi'nde hayatını yitirmekte ve sadece cansız bedenleri Avrupa'nın sahillerine ulaşmaktadır. Avrupa Kalesi'ne girmeyi başaranlar ise bu sefer zorlu, uzun ve bazen sonu belli olmayan bir yolculuğa başlamaktadır. Bu insanlar birçok sorun ve engelle yüzleşmek zorunda kalmaktadır: Barınma, dil, eğitim, sağlık, iş vb. Örneğin bazı Avrupa devletlerinde (İngiltere, Fransa, Avusturya ve Yunanistan) sığınma başvuruları aylarca sürmektedir. Genellikle sığınma başvurularının çoğu reddedilmekte ve hatta sığınmaya başvuranın hızlı bir şekilde sınır dışı edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Özellikle Fransa'da Sans-Papiers (Kağıtsızlar) Hareketi, Fransız hükümetinin sığınma başvurularının % 90'a varan ret politikalarına karşı durmak için ortaya çıkmıştır. Ret kararlarına itiraz süresi dolmadan sınır dışı etme uygulamaları da sıkça rastlanan bir durumdur. Bir diğer önemli problem olan barınma sorunu devletten devlete değişmektedir. Örneğin bazı AB üyesi devletlerde (Almanya ve Avusturya gibi) barınma olanakları, toplumdaki ve şehirlerden uzak, mülteci ve sığınmacıların terk edilmiş yer olarak değerlendirildiği sığınma kamplarında karşılanmaktadır. Yapılan birçok araştırmada bu sosyal yalnızlaştırma uygulamalarının psikolojik rahatsızlıklar ve hatta intiharlara neden olduğu, kampların rutubetli oluşunun özellikle çocuklarda solunum yolu hastalıklarına yol açtığı belirtilmektedir. Bunun yanında sığınmacılardan rahatsız aşırı grupların sığınma kamplarında barınan mülteci ve sığınmacılara saldırdığı, hatta sığınma kamplarını yaktıkları da bilinen bir gerçektir. Diğer AB üye devletlerinde ise sığınmacılara ya süreli bir barınma

hakkı tanınmakta (İtalya) ya cezaevine dönüştürülen kamplarda (Yunanistan) barındırılmakta ya da hiçbir barınma olanağı gösterilmeden sokaklarda yaşamlarını idame etmeleri beklenmektedir (Keles, 2014).

Avrupa’da mülteci ve sığınmacılar üzerinde tüm bu olumsuzluklar yaşanırken Almanya Başbakanı Merkel, 15 Ekim 2015 tarihinde Almanya Federal Parlamentosu’nda (Bundestag) yaptığı konuşmasında, göç krizini yönetmek ve mültecileri yerleştirmek konusunda AB’ye dayanışma çağrısında bulunurken, mülteci sorununun çözümünü Avrupa için tarihi bir sınav olarak tanımlamıştır (Welle, 2015). AB’nin bu sınavı nasıl sonlandıracağı oldukça önemli bir konudur. Zira AB özelinde krize dönüşen göç ve mülteci sorunsalı, Euro krizinden daha fazla etkiye sahip ve uzayıp gidecek bir kriz olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte göç ve mülteci krizi, yalnız AB bütünleşmesi açısından değil; AB’nin dış politikadaki etkin rolü ve küresel aktörlük iddiası için de bir sınav niteliği taşımaktadır (Elmas, 2016: 301).

Günümüzde uluslararası göç hareketlerinin büyük bölümü, pek çoğu düzensiz göç şeklinde olmakla birlikte, dünyanın geri kalanından Batı’ya yönelik olarak gerçekleşmektedir. Özellikle son yıllarda Kuzey Afrika ve Orta Doğu’daki istikrarsız ortamın tetiklediği göç baskısı, bugün Avrupa’yı tartışmasız şekilde zorlu bir sınava tabi tutmaktadır. 2015 yılında Akdeniz’deki göçmen ölümlerinin zirveye ulaşması neticesinde uluslararası kamuoyunda geniş yankı uyandırarak krize evrilen uluslararası göç, Avrupa’daki siyasi gündemin merkezinde yer alırken; AB göç yönetiminin etkin(siz)liği konusunun ötesine uzanan tartışmaların boyutu ise bütünleşme değerlerinin (demokrasi ve insan hakları başta olmak üzere) ve AB dış politikasının temel dayanaklarının sorgulanmasına kadar varmış durumdadır. Mayıs 2015’de dış göç yönetimi konusunda reform ihtiyacıyla AB’yi acil eylem planı hazırlıklarına sevk eden güncel göç baskısı, göç yönetiminin tepkisel, korumacı, kısa dönemli ve kontrol-odaklı politikaların güdümündeki Avrupa merkezli bir yaklaşımla sürdürülebilir olmadığını farklı açılardan bir kez daha göstermiştir. Etkin bir göç yönetimi, hem gerçek ve dengeli bir ortaklık zemininde kurulan hem de karşılıklı diyaloga dayanan üçüncü devletlerle işbirliğini ve bu bağlamda kapsamlı bir yaklaşımın varlığını gerekli kılmaktadır (Elmas, 2016: 314).

Günümüzde üçüncü devletlerden gelecek olan göçmen ve sığınmacılara karşı Avrupa sınırlarının sıkı bir şekilde kontrolü, vize politikaları, sığınma başvurularının Avrupa dışında incelenmesi gibi uygulamalarla sığınmacıların Avrupa devletlerine gelmesini önleme çabaları Avrupa Kalesi diye nitelenen algıyı desteklemektedir. Korumacı bu yaklaşımla sığınmacılara tüm yasal yollar kapatılarak, devletlerinde savaş ve şiddetten dolayı ölüm tehlikesi yaşayan; etnik, cinsel ve dinsel ayrımcılığa ve kovuşturmalara uğrayan bu insanlara “kaçak” ve “yasal olmayan” yollarla AB kıyı devletlerine sığınma başvurusunda bulunmaları dışında bir seçenek bırakılmamaktadır (Keles, 2014). 19 Nisan 2015’te İtalya’ya ulaşmaya çalışan sığınmacıları taşıyan teknenin batması, Macaristan’ın Sırbistan sınırına tel çekme girişimleri gibi yaşanan bazı olaylar AB’nin zorda kalmış diğer devlet vatandaşlarının hayatları

hakkındaki duyarsızlıklarını gözler önüne sermektedir. Uluslararası Af Örgütü'nün yayınladığı rapor<sup>5</sup> da bu tespitleri teyit eder niteliktedir. Bu rapor, AB sınırları içinde ve dışında yürütülen bu politika ve uygulamaların bütününi “Kale Avrupası” olarak nitelendirmekte ve bu kalenin görünüşte düzensiz yollarla gerçekleşen ekonomik göçü önleme amacıyla tasarlandığına vurgu yapmaktadır (Uluslararası Af Örgütü, 2014: 6).

AB yaşadığı mülteci krizini aşmada kendini başarılı kabul etse bile bu çözüm insani ve ahlaki bir çözüm ol(a)mayacaktır. Nitekim AB Suriye krizinin alevlenip büyümesindeki sorumluluğu karşısında, sorunun büyümesindeki payı kadar külfete katlanmak istememekte ve mültecileri sınırları ötesinde tutmak için ciddi gayret sarf etmeye devam etmektedir. AB, kapısına dayanan insani dramı sınırlarından uzak tutmak için gösterdiği çabayı Suriye iç savaşının başından bu yana krize siyasi ve diplomatik çözüm bulmak için gösterseydi birçok insan denizlerde hayatını kaybetmeyecek ve Lampedusa trajedisi gibi elim olaylar yaşanmayacaktı (Tezcan, 2016: 8).

AB'nin göç yönetimine yönelik eleştirilere bakıldığında ise temel olarak iki nokta üzerinde durulmaktadır. Söz konusu iki eleştiri de AB'nin düzensiz göç sorununun temeline inmediğini ve soruna yönelik giderek daha kısıtlayıcı ve kısa vadeli çözümler aradığını veya çözümleri üçüncü devlet topraklarına yönelttiğini öne sürmektedir (ORSAM, 2012: 14). AB üye devletlerinin kendi devletlerini terk etmek zorunda kalanların durumunu ve uluslararası sözleşmelerin kendilerine tanıdığı hakları göz ardı ederek mülteci ve sığınma sorununu bir göçmen sorununa indirgemesi de diğer bir eleştiri konusudur (Keles, 2014).

Eleştirilere göre, AB'nin göç ve mülteci krizinin güvenlik boyutu ile ilgilenmesi ve korumacı önlemleri arttırması caydırıcılıktan ziyade kayıt dışı ve yasal olmayan göçmen hareketliliğini beslemektedir. AB üye devletlerinin, sorunun çözümünde ağırlıklı olarak sadece sınır kontrolleri ve sınır güvenliğini çoğaltarak aldığı tedbirler, AB'nin değerlerini oluşturan hukukun üstünlüğü, insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti gibi ilkeler ile üye devletlerin ulusal menfaatleri arasında kalarak anlamsızlaşmaktadır (Güleç, 2015: 91).

Son yıllarda, dünya üzerinde düzensiz göç konusunda izlenen göç politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan sınırların denetimi ve güvenliğini sağlama uygulamaları sığınmacı kabulünde

---

<sup>5</sup> AB ve AB üye devletleri, düzensiz göçmenleri dışarıda tutabilmek için bu bireylerin gelme nedenlerine ya da büyük bir bölümün AB sınırlarına ulaşmak için neleri göze aldıklarına bakmaksızın aşılması giderek imkânsız hale gelen bir duvar örüyorlar. AB, sınırlarını “korumak” için gelişmiş izleme sistemlerine yatırımlar yapıyor, Bulgaristan ve Yunanistan gibi AB'nin dış sınırlarında yer alan üye devletlere sınırlarını güçlendirmeleri için mali destek veriyor ve AB hudutlarında devriye geçecek ve Avrupa genelinde faaliyet gösterecek sınır görevlilerinin koordinasyonunu sağlayacak bir kurum tesis ediyor. Üye devletlerin kendileri de düzensiz yollarla gelenleri durdurmak için sıkı önlemlere başvuruyorlar. Göçmen ve mülteciler, sığınma prosedürlerine erişimleri olmadan ve çoğu zaman hayatlarını ciddi riske atan yöntemlerle Bulgaristan, Yunanistan ve İspanya'dan hukuka aykırı bir biçimde sınır dışı ediliyorlar ve sınır görevlileri ve sahil güvenlik personelinden kötü muamele görüyorlar. Dahası, bazı AB üye devletleri, Avrupa'ya gelmeyi düşünen bireyleri caydırma amacıyla uzun süreli alıkoyma tehdidini kullanıyor. Uluslararası Af Örgütü, “Kale Avrupası'nın İnsani Bedeli: Avrupa Sınırlarında Göçmen ve Mültecilerin Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri”, Rapor: EUR 05/001/2014, İlk Baskı 2014, <https://amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/THE%20HUMAN%20COST%20OF%20FORTRESS%20EUROPE%20HUMAN%20RIGHTS%20VIOLATIONS%20AGAINST%20MIGRANTS%20AND%20REFUGEES%20AT%20EUROPE%2080%99S%20BORDERS.pdf>, (e.t. 26.09.2017).

giderek azalmalara neden olmaktadır. Sığınma talebiyle başvuran insanların bu politikalar neticesinde yasal yolları terk ederek başka alternatif yollara yöneldiği tespit edilmiştir (Çam, 2014: 24). Uluslararası Af Örgütü, 2016 yılında mülteci krizini kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi hedefleyen bir rapor hazırlamıştır. “Küresel Mülteci Kriziyle Baş Etmek: Görmezden Gelmek Yerine Sorumluluğu Paylaşmak” adını taşıyan rapora göre dünya genelinde toplam mülteci nüfusu 21.3 milyon olarak tespit edilmektedir. Bu sayının 1.2 milyonunun acilen yeniden yerleştirilmeye ihtiyaç duyduğu ayrıca belirtilmektedir. Rapor, bazı AB üyesi devletleri ve Avustralya’yı insanları dışarıda tutmak için “sistemli bir şekilde insan hakları ihlallerini ve istismarlarını bir politika aracı olarak kullanmakla” itham etmektedir (Kozluklu, 2017: 129).

AB üye devletlerinin göçmenlerin entegrasyonu veya dışlanmasına yönelik politikaları çeşitli faktörlere göre şekillenmektedir. Bu faktörler içinde göçmenlerin ne kadar süredir bu devlette yaşıyor olması, ekonomik ve sosyal gelişmişlik seviyeleri ve yerli halk ile olan kültürel benzerlikleri veya farklılıkları önemli noktalar olarak göze çarpmaktadır. AB vatandaşı olmayanların entegrasyonu veya dışlanması yönünde Avrupa devletlerinde uygulanan başlıca üç model öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki olan “Asimilasyon Modeli” gelen göçmenlerin dil, kültür ve sosyal yapı bakımından Avrupa toplumuna uyum sağlayacakları düşüncesiyle entegrasyonu hızlandıracak politikalar uygulanmasını öngörmektedir. Bu model, oturma hakkı olan göçmenlerin hepsine vatandaşlık verilmesine ve bu şekilde asimilasyonun sağlanmasına yönelik politikaların uygulanmasına dayanmaktadır. İkinci model olan “Çok Kültürlü Model”de ise göçmenlerin dil, kültür ve sosyal farklılıklarını kaybetmeleri beklenmeden onlara yerli halkla eşit ekonomik, sosyal ve politik hakların verilmesi söz konusudur. Son olarak “Dışlanma Modeli”nde hükümetler ve yerli halk, göçmenleri kendi uluslarının bir üyesi olarak kabul etmezler. Ayrıca göçmenlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik haklara sahip olması sınırlandırılmıştır (Koca, 2002).

AB’nin mülteci krizini aşmak için ortaya koyduğu politikaların mali yükü de hayli yüksektir. 2015 ve 2016 yıllarında mülteci kriziyle başa çıkmak için AB bütçesinden toplam 10 milyar Avro (€) ayrılmıştır. AB, Mayıs 2016’dan itibaren Yunanistan’da barındırılan 50 bin mülteci ve göçmenin en acil insani ihtiyaçlarını karşılamak için projeleri finanse etmektedir. AB, Avrupa dışı devletlerdeki (Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak gibi) mülteci ve göçmenlere de insani yardım sağlamaktadır. Toplamda 3 milyon Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan Türkiye’deki mültecilere destek olmak için, AB ve üye devletleri 2016 ve 2018 yılları arasında ayrılmış bir ödenek aracılığıyla 6 milyar € sağlamayı planlamaktadır (European Commission, 2016).

Mülteci krizinin çözülmesi ve dış sınırların yönetilmesi AB için en öncelikli konulardan biridir. Sığınma, Göç ve Entegrasyon Fonu (Asylum, Migration and Integration Fund/AMIF), sığınma prosedürünün Birlik standartlarına uygun olmasını, göçmenlerin yerel ve bölgesel düzeyde entegrasyonunu sağlamak ve geri dönüş programlarının etkililiğini arttırmak için ulusal çabaları desteklerken; İç Güvenlik Fonu (Internal Security Fund/ISF), dış sınırların tekdüze ve yüksek düzeyde

kontrol altına alınması ve sınır ötesi örgütlü suçlarla mücadelede ulusal çabaları desteklemektedir. Komisyon, Yunanistan makamları ile Yunanistan'da faaliyet gösteren mülteci ve insani krizleri takip eden uluslararası kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşlarını desteklemek amacıyla 2015 yılı başından bu yana 361,8 milyon avroyu Acil Yardım (Emergency Assistance) olarak ayırmıştır.<sup>6</sup> 2014-2020 uzun vadeli finansmanı ile Yunanistan'a 509,5 milyon avro (AMIF'den 294,6 milyon avro ve ISF'den 214,8 milyon avro) kaynak tahsis edilmiştir. Ayrıca acil durum nakil mekanizması kapsamında Yunanistan, taşınan her sığınmacı için ulaşım maliyeti olarak 500 € alacaktır. Yerleşim ve Yeniden Yerleşim mekanizmalarının uygulanması için de 35.1 milyon avro tahsis edilmiştir (European Commission, 2017h).

## **6. TÜRKİYE-AB ANLAŞMASININ MÜLTECİ KRİZİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

AB, mülteci krizine uzun süre duyarsız kalmış, ancak Akdeniz ve Ege'de yaşanan dramlar ve sorunun Avrupa sınırlarına kadar dayanması karşısında Türkiye ile işbirliğine gitmek zorunda kalmıştır (Karademir, 2016). AB ve Türkiye, Mart 2016'da Türkiye'den Yunan adalarına gelen düzensiz göçmenlerin ve sığınmacıların Türkiye'ye geri gönderilmesi konusunda mutabakat sağlamıştır. AB, Ege Denizi'ndeki belli başlı güzergahlardan birinde kontrol edilemeyen göç akımını durdurmak amacıyla Türkiye ile imzaladığı bu anlaşma, mültecilerin Avrupa'ya girmesi için yasal yollar da sağlamaktadır. Sonuç olarak Türkiye'den gelen mülteci ve göçmen sayısı önemli ölçüde azaltılmıştır. Ekim 2015'te günde yaklaşık maksimum 7000 değerden ulaşan ortalama sayı, Mayıs 2016 sonuna kadar günde 47'ye düşürülmüştür. Eylül 2015'te ortalama 4921 mülteci ve göçmen her gün Türkiye'den Yunanistan'a denizden geçmiştir. Ekim ayında sayı 6929'un en yüksek noktasına ulaşmış ve Kasım ayında 5146, Aralık ayında 3368, Ocak 2016'da 1987, Şubat ayında 1949, Mart ayında 853, Nisan ayında 137, Mayıs ayında 47'ye düşmüştür (European Commission, 2016).

İtalya, 2016 yılında Akdeniz'i geçip İtalya'ya ulaşan 171.000 göçmenin yeni bir rekor oluşturduğunu açıklamış ve sığınma sisteminin, alım merkezlerinde 176.000'den fazla kişiyle zor durumda olduğunu duyurmuştu. Peki neden İtalya, Türkiye'den AB'ye giden göçmen krizinin azaldığı göz önüne alındığında, giderek daha fazla göçmen görüyordu? Gerçekten de göçle ilgili kriz bir taraftan devam ederken, diğer taraftan Yunanistan'a geçen mültecilerin rakamlarında büyük oranda gerileme görülmüştür. Bunun nedeni sıkı kontroller, çitler ve AB ile Türkiye arasındaki anlaşma, mültecilerin Balkanlar üzerinden Orta ve Batı Avrupa'ya akmasıyla açıklanabilir (BBC, 2016).

İtalya'ya sığınmadaki artış, 2017 yılında sadece 5.600 mültecinin deniz yoluyla geldiği Yunanistan'dan oldukça farklıdır. 2015 yılında Yunan adaları, Almanya'ya gelen Suriyeli mültecilerin

---

<sup>6</sup> 124,8 milyon avro: AMIF Yunanistan yetkililerine doğrudan tahsis edilen Acil Yardım; 55,8 milyon avro: Doğrudan Yunan makamlarına tahsis edilen ISF Acil Yardım; 181,2 milyon avro: Uluslararası Kuruluşlar / Birlik Kuruluşlarına tahsis edilen acil yardım (IOM, UNHCR, EASO)



“Balkan güzergahı” için başlangıç noktasıyken, 2016 başlarında AB ile Türkiye arasındaki çekişmeli bir anlaşma sonucunda bu akış çarpıcı bir şekilde sınırlanmıştır (Politi, 2017).

Türkiye’den gelen akın gerçekten durdu mu? Yunanistan ve Balkanlar üzerinden göç edenler için, 18 Mart 2016 mutabakatı ile AB ile Türkiye arasında bir anlaşma sağlanmış ve bu güzergâhlar büyük oranda kapatılmıştır (BBC, 2016). Türkiye’den Yunanistan’a göç, 2016’da tartışmalı bir AB-Türkiye anlaşması sonrasında büyük ölçüde durmuştur. Anlaşma yürürlüğe girdikten sonra Yunanistan’a gelenlerin sayısı 2016’da düşerken İtalya’ya gelenlerin sayısı artmıştır (Park, 2017).

FRONTEX’in açıklaması da Türkiye üzerinden gelen mültecilerin Avrupa’ya olan akınlarının yavaşladığını teyit eder niteliktedir. Ege Denizi’ni geçerek Yunanistan’a ulaşmaya çalışan kişileri durdurmak için Ankara ile gerçekleşen anlaşma sonrasında, Nisan ayından bu yana mülteci akınının önemli derecede yavaşladığı söylenebilir (Euronews, 2016).

**TABLO 3: AKDENİZ YOLUYLA AVRUPA’YA GÖÇ**

	1 Ocak-16 Temmuz 2017		2016	
	<i>Gelenler</i>	<i>Ölümler</i>	<i>Gelenler</i>	<i>Ölümler</i>
<i>İtalya</i>	93.357	2.207	79.861	2.526
<i>İspanya</i>	7.389	115	2.476	87
<i>Yunanistan</i>	10.044	37	159.177	383
<i>Kıbrıs</i>	358	0	345	0
<b>Toplam</b>	<b>111.148</b>	<b>2.359</b>	<b>241.859</b>	<b>2.996</b>

**Kaynak:** International Organization for Migration;

Tablo 1’den de rahatlıkla görülmektedir ki, Akdeniz yolunu kullanan göçmenler Türkiye-AB anlaşması sonrasında açıkça Yunanistan yerine İtalya’yı tercih etmek zorunda kalmıştır. Belirgin bir şekilde görülen bu göç dalgasındaki kaymanın İtalya’yı ciddi anlamda zorladığıdır.

Göçmenlerin ve mültecilerin akışı 2016'da yavaşlamış olabilir, ancak bittiğini söylemek imkânsızdır. Zira Ege göç rotasındaki mülteci göçü Türkiye'nin de önemli desteği ile durdurulmuş ancak İtalya tek başına, Akdeniz yoluyla, Avrupa'nın merkezine giriş noktası haline gelmiştir (Webb, 2016).

## 7. SONUÇ

Zaman zaman dünya tarihinde büyük göç dalgaları krizlere sebep olmuştur. Aslına bakılırsa bir devlette ya da bölgede, mahiyeti ne olursa olsun, meydana gelen büyük krizler göç hareketlerini tetiklemiştir. Arap Baharı da dünya tarihinde yerini alan ve sonuçlarından tüm dünyanın, özellikle de Avrupa'nın derinden etkilendiği bir kriz olmuş ve bu kriz ile bir taraftan Orta Doğu ve Kuzey Afrika devletlerinde köklü değişiklikler yaşanmış diğer taraftan birçok insanın ölümü ve devletlerini terk etmeleri sorunu dünya gündeminin en önemli sorunlarından biri haline almıştır. Öyleki 2015 yılında, Avrupa'ya ulaşan veya ulaşmaya çalışan göçmen sayısı, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan en büyük göç krizinin patlamasına neden olmuştur. Bölgeden Avrupa'ya yönelen hareketlilik benzeri görülmemiş bir artışla, bir milyondan fazla göçmen ve mülteciyi Avrupa'ya getirmiştir.

Mülteci krizini öngöremeyen, kriz öncesi önleyici ve etkili bir politika geliştiremeyen AB, sonradan birtakım çözüm arayışına girmiş olsa da bu konuda başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. İnsanların vatandaşı olduğu devleti neden terke mecbur kaldığı sorununa eğilerek meseleyi Avrupa sınırlarında değil de asıl çıkış noktasında çözmeye çalışmak daha akıllıca bir politika olacakken, mülteci krizinin Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da meydana gelen ve tüm dünyayı az çok etkileyen Arap Baharı'nın bir uzantısı olarak gündemine taşıyan ve çözümler arayan AB, krizin yönetimi konusunda da kendisinden beklenen ortak tavrı gösterememiştir.

AB; hukukun üstünlüğü, insan hakları, demokrasi gibi sahip olduğu ve her fırsatta da öne çıkararak vurguladığı değerlerine bu krizde yeterince sahip çıkamamıştır. Bir tarafta mülteci krizi ile kapısına dayanan insanlara karşı çıkan kimi üye devletler ile kendi değerleri arasında sıkışan AB, bu dar boğazdan çıkmak için yeni düzenlemeler yapmakta, adil bir paylaşım ile mülteci yükünü dağıtmaya çalışmaktadır. Bu konuda da üye devletlerin direnci ile karşılaşmakta ve soruna yeni sorunlar eklenmektedir.

AB bugün mülteci politikasını baştan sona gözden geçirmektedir. Bu itibarla Dublin sistemini sürekli revize etmesi ve son mülteci krizini aşma konusunda güncellemesi ve işlevsel kılmaya çalışması önemlidir. Zira bu sistem yaşanan son mülteci krizinde yeterli bir çözüm üretmek yerine AB içinde eşitsizlik yaratarak, sınırdaki ülkeleri kaldıracabileceklerinden çok daha büyük bir sorun ve yükü baş başa bırakmıştır.

Yenilenen Dublin sistemi daha çok mültecilerin kayıt altına alınarak kontrol edilmesi ve paylaşılması üzerinde durmaktadır. AB ve üye devletler tarafından mültecilerin ağırlıklı olarak Yunanistan ve İtalya'dan diğer Avrupa devletlerine aktarılması için kabul edilen planın, bir diğer ifadeyle Konsey kararlarında yasal olarak öngörülen taahhüdün acilen ve tamamen işler ve uygulanabilir

hale getirilmesi belki AB içinde ve aşırı mülteci yükü alan devletler üzerinde rahatlatıcı bir etki sağlayacak ancak gelen mülteci akınını durdurmayacaktır.

AB'nin son dönem odaklandığı sınır ve sahil güvenliği yine yukarıda ifade edilmeye çalışılan kapısındaki sorunu çözme politikasının bir sonucudur. Sınır güvenliği ve kontrolünü önceleyen bu çözüm de bölgesel bir yaklaşımdır. Mülteci krizi için AB küresel düşünüp, çözümü sorunun kaynağında arayan politikalar üretmelidir. AB üye devletleri, her ne sebepten olursa olsun, kendi devletlerini terk etmek zorunda kalanların durumunu ve uluslararası sözleşmelerin kendilerine tanıdığı hakları göz ardı ederek sığınma ve mülteci sorununu bir göçmen sorununa indirgeme eğiliminden vazgeçmelidir.

## **KAYNAKÇA**

BBC, (2016) “Why is Italy seeing a record number of migrants?”, <http://www.bbc.com/news/world-europe-38148110>, 16.05.2018.

BBC, (2017) “Migrant Crisis: Italy threatens to shut ports” <http://www.bbc.com/news/world-europe-40437917> (16.05.2018)

Çam, F. (2015) “Avrupa Birliği Göç Politikaları: Makedonya, Bulgaristan, Türkiye”, Ankara: Alter Yayıncılık.

Deutsche Welle, (2015) “Merkel: Refugee crisis a ‘historic test of Europe” <http://www.dw.com/en/merkel-refugee-crisis-ahistoric-test-of-europe/a-18784341> (16.05.2018)

Elmas, F. Y. (2016) “Avrupa Birliği Göç-Dış Politika İlişkisinde Paradigma Değişimi”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Erdoğan, M. (2016) “Avrupa'da yaşanan 'mülteci' krizi değil 'insanlık' krizi, Anadolu Ajansı”, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/avrupada-yasanan-multeci-krizi-degil-insanlik-krizi/660204> (16.05.2018)

Euronews, (2016) “Italy New 'Frontline' in Europe's Refugee Crisis, Warns Frontex Chief”, <http://www.euronews.com/2016/07/12/italy-new-frontline-in-europe-s-refugee-crisis-warns-frontex-chief> (16.05.2018)

European Commission, (2016) “The EU and The Refugee Crisis”, <http://publications.europa.eu/webpub/com/factsheets/refugee-crisis/en> (16.05.2018)

European Commission, (2017a) “Common European Asylum System”, [https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum\\_en](https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en) (16.05.2018)

European Commission, (2017b) “Asylum procedures”, [https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/common-procedures\\_en](https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/common-procedures_en) (16.05.2018)

- European Commission, (2017c) “Country responsible for asylum application (Dublin)”, [https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/examination-of-applicants\\_en](https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/examination-of-applicants_en) (16.05.2018)
- European Commission, (2017d) “International Affairs”, [https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs\\_en](https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs_en) (16.05.2018)
- European Commission, (2017e) “Migrant Smuggling”, [https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/irregular-migration-return-policy/facilitation-irregular-migration\\_en](https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/irregular-migration-return-policy/facilitation-irregular-migration_en) (16.05.2018)
- European Commission, (2017f) “Irregular Migration & Return”, [https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/irregular-migration-return-policy\\_en](https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/irregular-migration-return-policy_en) (16.05.2018)
- European Commission, (2017g) “Securing Europe’s External Borders: A European Border and Coast Guard”, [https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20170613\\_ebcg\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20170613_ebcg_en.pdf) (16.05.2018)
- European Commission, (2017h), “Managing the Refugee Crisis EU Financial Support to Greece”, [https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20170726\\_factsheet\\_managing\\_refugee\\_crisis\\_eu\\_financial\\_support\\_greece\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20170726_factsheet_managing_refugee_crisis_eu_financial_support_greece_en.pdf) (16.05.2018)
- European Commission, COM (2017) 405 Final, Annex 3, Brussels, (16.05.2018)
- Gramaglia, G. (2015) “How Italy is still struggling with the refugee crisis, europesworld”, <http://europesworld.org/2015/10/26/how-italy-is-still-struggling-with-the-refugee-crisis/#.Wws4OoJyg2w> (16.05.2018)
- Güleç, C. (2015), “Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları”, TESAM Akademi Dergisi, 2(2):81-100.
- Hopyar, Z. (2016) “Avrupa’da Göç ve Mülteci Olgusu”, Diaspora Araştırmaları Merkezi, Ocak 2016 Raporu.
- Karademir, M. (2016) “Mülteci Krizi ve Avrupa Birliği”, *TASAM*, [http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/26781/multeci\\_krizi\\_ve\\_avrupa\\_birligi\\_](http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/26781/multeci_krizi_ve_avrupa_birligi_) (16.05.2018)
- Keles, J. (2014) “Avrupa Ülkelerinin Mülteci ve İltica Politikaları, Politik Art”, <https://www.researchgate.net/publication/275658947> (16.05.2018)
- Koca, M. (2002) “AB Ülkelerinde Göç, Mülteciler ve Yabancı Uyrukluların İstihdamı”, Türk İdare Dergisi, Sayı: 436, [http://www.mulkiyeteftis.gov.tr/userfiles/AB\\_Ulkelerinde\\_Goc.doc](http://www.mulkiyeteftis.gov.tr/userfiles/AB_Ulkelerinde_Goc.doc) (16.05.2018)
- Kozluklu, F. (2017) “Dünyanın Göç Tedirginliği”, *Dış Politika*, 1:123-132.

- ORSAM, (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi), (2012) “Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye’nin Göç Politikalarının Gelişimi”, Rapor No:123, The Black Sea International Rapor No: 22.
- Özsöz, M. (2014) “Türk Vatandaşlarının Vizesiz Avrupa Yolculuğu: Vize Sorunu, Geri Kabul ve Sonrası”, Türkiye-AB İlişkileri: Yeni Gündem, Editör: Belgin Akçay, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Papademetriou, T. (2016) “Refugee Law and Policy: European Union”, <https://www.loc.gov/law/help/refugee-law/europeanunion.php> (16.05.2018).
- Park, M. (2017) “Migrant crisis unfolding at sea looms over G-7 summit”, CNN, <http://edition.cnn.com/2017/05/26/europe/migrant-crisis-g7-italy/index.html> (16.05.2018)
- Politi, J. (2017) “Italy struggles to cope with migrant surge”, Financial Times, <https://www.ft.com/content/3d9ea99a-3706-11e7-bce4-9023f8c0fd2e?mhq5j=e3> (16.05.2018)
- Tezcan, Mehmet (2016) “Avrupa Birliği’nin Suriyeli Mülteci Politikasına Eleştirel Bir Bakış”, Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi, 12(36):4-8.
- Uluslararası Af Örgütü, (2014) “Kale Avrupası’nın İnsani Bedeli: Avrupa Sınırlarında Göçmen ve Mültecilerin Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri”, Rapor: EUR 05/001/2014, İlk Baskı 2014”, <https://amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/THE%20HUMAN%20COST%20OF%20FO RTRESS%20EUROPE%20HUMAN%20RIGHTS%20VIOLATIONS%20AGAINST%20MI GRANTS%20AND%20REFUGEES%20AT%20EUROPE%E2%80%99S%20BORDERS.pdf> (16.05.2018)
- USPG, (United Society Partners in the Gospel), (2016) “Refugee Crisis Timeline”, <http://www.uspg.org.uk/europe/europetimeline/> (16.05.2018)

## BASRA'DA KATAR AÇMAZI

Abdurrahman ARSLAN\*

### ÖZ

*Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri öncülüğünde 2017 Haziran ayında Orta Doğu bölgesinde yaşanan krizin üzerinden yaklaşık bir buçuk yıl geçmesine rağmen kriz hala devam etmektedir. Yaşanan krizin, bölge ülkeleri, Katar ve uluslararası ilişkiler literatürü açısından önemli sonuçları olmuştur. Körfezin parlayan ülkesi Katar'ın sahip olduğu doğal kaynaklar ve şu anki konjonktür bu krize dayanabilmesini sağlamış diğer yandan kriz Katar'ın eksiklerini daha ciddi şekilde görmesini sağlayarak dününden ders çıkarabilmesini sağlamıştır. Diğer yandan ise Katar'a ciddi baskı uygulayan anti-Katar bloğu ülkelerinin de bu krizden kendilerinin de zarar gördüğü ortaya çıkmıştır. Katar'ın jeopolitik konumu sebebiyle, bu açmazı nihayete erdirse bile bölgede sürekli sorun yaşama ihtimali mevcut olacağından ötürü, özellikle çıkar tanımlamalarını dikkatli hesaplamalar ile yaparak, olası krizlerde uygulamaya konulabilecek acil eylem planları oluşturması, bölge dışı ülkelerle müttefiklik kurmak veya anlaşmalar yapmak yoluyla, ticari yatırımlara giderek karşılıklı bağımlılık oluşturma yoluyla "incinebilirliğini" azaltması hayati görünmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Katar, Ortadoğu, Körfez, Katar Krizi, Basra Körfezi  
**JEL Kodları:** F50, F53, F51

### QATAR DEADLOCK IN BASRA

### ABSTRACT

*Despite the fact that about a year and a half have passed since the crisis in the Middle East region in June 2017 under the leadership of Saudi Arabia and the United Arab Emirates, the crisis is still ongoing. The crisis has had important consequences in terms of the literature of international relations, for the countries of the region and for Qatar. The natural resources of Qatar, which is the shining country of the Gulf, and the current conjuncture have enabled it to withstand this crisis, while the crisis has allowed Qatar to learn from the past by underlining its weaknesses. On the other hand, anti-Qatar bloc countries, which have been putting serious pressure on Qatar, have also suffered from this crisis. Because of the geopolitical position of Qatar, even if the crisis ends, careful calculating of benefits, creating urgent action plans that can be put into practice in possible crises, establishing alliances with foreign countries to reduce its "vulnerability" by increasing interdependence are crucial for Qatar.*

**Keywords:** Qatar, Middle East, Gulf, Qatar Crisis, Persian Gulf  
**JEL Codes:** F50, F53, F51

---

\* Araştırma Görevlisi, Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-mail: [aarslan@bandirma.edu.tr](mailto:aarslan@bandirma.edu.tr), Çalışma, "Yükselen Güç Katar: Küçük Devlet Büyük Aktör?" adlı tez çalışmasından türetilmiştir.

## 1. GİRİŞ

Günümüz uluslararası ilişkilerde Ortadoğu Bölgesi her daim olumlu-olumsuz gelişmelerin yaşandığı merkez coğrafyalardan biri olarak hem devlet adamlarının hem de akademisyenlerin ilgi-araştırma odağı halindedir. Basra Körfezi'nde bulunan Katar ise özellikle sahip olduğu doğal gaz rezervleriyle bölgenin zengin bir aktörü konumuna gelmiştir.

Katar Basra Körfezi kıyısında künye olarak Ortadoğu'da yer alan, Arap yarımadası olarak adlandırılan bölgenin Basra Körfezi kıyısında, tek sınır komşusu Suudi Arabistan olan ancak çevresinde Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Kuveyt gibi körfez ülkeleriyle de komşu olan 11 bin 586 kilometrekare yüzölçümüne sahip 130 diğer bir ifadeyle Şattü'l Arap'tan Hürmüz Boğazına kadar Basra Körfezinin içine doğru küçük bir yarımada devletidir (Başkan, 2011: 32).

Katar'ı önemli yapan elbette sadece Ortadoğu'da yer alan bir ülke olması değildir. Katar yaklaşık 2,6 milyon nüfusa sahip, yüzölçümü olarak 11,437 kilometrekare toprak üzerinde bulunan fiziki ve sayısal manada dünyadaki birçok devletten küçük bir devlettir. Buna rağmen 179,5 Milyar Amerika Birleşik Devletleri (ABD) doları gibi ciddi bir gayri safi yurtiçi hasılaya ve 67.995 ABD doları kişi başına düşen milli gelire sahip olması, Katar'ı ister istemez merak konusu olarak öne çıkarmaktadır (*Katar Ülke Bülteni*, 2017: 1-3).

Katar bağımsızlığını kazandığı 1971 yılından bu yana (Peterson, 2006: 732) inanılması güç bir değişim geçirmiştir. Geçmişe bakıldığında inci ticareti ve balıkçılık yaparak gelir elde eden bu ülke (Ermağan & Gümüş, 2014: 305) özellikle gelir kaynaklarının yaşadığı dönüşüme paralel bir evrim süreci geçirmiştir. Keşfedilen petrol ve doğalgaz yatakları sayesinde bugün dünyada Rusya ve İran'ın hemen ardından doğalgaz kaynağı bakımından 3.sırada gelen Katar (Koçgündüz, 2011: 72) bu rezervlerin sağladığı gelire dayalı olarak 2009 yılı itibariyle kişi başına düşen milli gelir bazında dünyada 75 bin 956 dolar ile ilk sırada bulunmaktadır.

Güncel veriler ışığında Katar'ın 2017 kişi başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)'nin 67.995 dolara gerilediği görülmektedir (*Katar Ülke Bülteni*, 2017: 3). Bu gerilemenin sebepleri arasında son dönemde yaşanan Katar krizi en büyük sebeplerden bir tanesi olarak gösterilebilir.

Bu çalışma da Basra körfezinde 2017 yılında yaşanan ve hala devam etmekte olan krizin oluşum sürecini, sebeplerini ortaya koyarak Basra'da yaşanan açmazın, Katar bağlamında ve uluslararası ilişkiler bağlamında ortaya çıkardığı sonuçların altını çizmektedir.

## 2. AÇMAZIN NEDEN OLDUĞU KRİZ

Son yılların gözde ülkesi, uluslararası alanda kendisinden fazlaca söz edilmeye başlamış Ortadoğu'nun küçük ülkesi Katar, 5 Haziran 2017 sabahı uluslararası gündeme yeni bir başlık ile manşet olmuştur. Başlarında Suudi Arabistan olmak üzere Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'in de

aralarında bulunduğu Arap ülkeleri bloğu Katar'la bütün diplomatik ilişkilerini kestiklerini ve ticari ilişkilerini askıya aldıklarını duyurmuştur. İlaveten diplomatik temsilcilerinin kendi topraklarını terk etmesi için 48 saat süre tanındığını, 14 gün içinde Katar vatandaşlarının ülkelerini terk etmesi gerektiğini ilan etmişler, hava sahalarını, kara sınırlarını ve deniz limanlarını Katar'ın kullanımına kapatmışlardır (Akdoğan, 2017: 18). Blok tarafından öne sürülen gerekçe Katar'ın terörist grupları finansal olarak desteklediği iddiasıdır. Dahası blok ülkeleri Katar'ın devlet destekli kanalı olan El-Cezire televizyonun Ortadoğu ve Afrika'da yer alan terörist grup ve isyancılar için haber kanalı olarak işlev gördüğünü öne sürmekteydiler (Naheem, 2017: 266).

Krizin ilgi çekici bir noktası ABD Başkanı Donald Trump'ın Suudi Arabistan ziyaretinin hemen arkasından gerçekleşmiş olması ve ABD'nin bu ziyaret sırasında Suudi Arabistan ile 460 milyar dolarlık silah satışını içeren bir anlaşma yapmış olması olarak göze çarpmaktadır (Öztürkler, 2017: 78).

Krizin devamında Yemen, Doğu Libya Hükümeti gibi aktörler de Katar'la olan ilişkilerini kestiklerini açıklamış, Suudi Arabistan Katar'a ait El-Cezire televizyonun Suudi Arabistan'da ki ofisini kapatmıştır ( Middle East Monitor, 27.03.2018). Katar'a karşı blok içerisinde zamanla, Moritanya, Maldivler, Mauritis, Senegal, Çad, Nişer ve Komor gibi ülkelerde yer almış ve büyükelçilerini geri çekmişlerdir. Ürdün ve Cibuti ise Katar'la diplomatik ilişkilerinin seviyesini düşürmüştür. Tarih 15 Haziran'ı gösterdiğinde artık Katar'a karşı Arap bloku ülkelere destek veren ülke sayısı 15'i bulmuştur (Akdoğan, 2017: 18). Bölge ülkelerinden Kuveyt ve Umman krize bir taraf olmak yerine tarafsız kalmayı ve taraflar arasında bir şekilde bir çözüm yolu üretilmesini sağlamayı amaçlamışlardır (Naheem, 2017: 266).

Krizin çıkış noktası ile ilgili olarak bazı kaynaklarda ise, Twitter'da yayılan bir haberin, Katar Emiri Şeyh Tamim'in, ABD Başkanı Donald Trump, İran, İsrail ve Hamas ile ilgili çelişkili ifadeler içeren açıklamalar yaptığını öne sürmesi ve buna ek olarak Katar Dışişleri Bakanı'nın da Mısır'dan ve birçok Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi ülkelerinden Katar'lı diplomatların çekileceğini ifade ettiğini öne sürmesinin krize sebep olduğunun iddia edildiği görülmektedir. Katar bu söylentilerin tamamen hackerlar tarafından üretildiğini iddia etse de Suudi'ler ve müttefikleri ikna olmamıştır (Atanasiu, 2017: 109).

### **3. NEDEN AÇMAZ?**

Krizin bu denli büyümesinin altında yatan bazı sebepler göze çarpmaktadır. Öncelikle Katar özellikle İran'a karşı olmakla birlikte genel manada Körfez ülkelerinden farklı bir dış politika izlemektedir. El-Cezire televizyonunun da tahrik edici yayınlar yaptığı ileri sürülmektedir. Diğer yandan ülke bazında değerlendirildiği taktirde aslında her ülkenin görece olarak kendi özel sebepleri bulunmaktadır. Örneğin Birleşik Arap Emirlikleri Katar ile bir ekonomik rekabet içerisinde. Mısır'a bakıldığında Katar'la yaşadığı karşıtlığın daha çok Müslüman Kardeşler yüzünden olduğu söylenebilir.



Suudi Arabistan'ın en büyük motivasyonu ise şüphesiz Katar'ın İran ile olan ilişkisidir (Diriöz, 2017: 29).

Katar ve diğer Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi ülkeleri arasında ki ayrışma aslında en çok Arap Baharı dönemine dayanmaktadır. İki taraf arasında Arap Baharı döneminde yaşanan olayları yorumlama ve daha da önemlisi bu olaylara karşı oluşturdukları davranış biçimleri arasında farklılıklar söz konusudur. KİT komşularının aksine Katar, Arap dünyasında yaşanan rejim değişikliklerini aktif bir şekilde desteklemiştir. Katar Mısır'da Müslüman Kardeşler, Gazze'de Hamas, Tunus'ta Nahda partisi, Libya ve Suriye'de ki sayısız milisler de dahil olmak üzere birçok İslamcı aktöre olumlu medya sunumu yapmıştır. Buna karşılık olarak ise Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan, Katar'ın bölgedeki çıkarlarını engellemek için, Mısır'da Mursi'nin devrilmesine destek olmuş, Suriye'de ve Libya'da Katar'ın karşı tarafında yer almışlardır (Stephens, 2017: 12).

Katar ile yaşanan bu ayrışma 2014 yılında aslında yine bir diplomatik krize sebep olmuştur. Yaşanan karşıtlıklardan ötürü Bahreyn, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri 5 Mart 2014 tarihinde Katar'daki diplomatlarını geri çekmişlerdir (Abdullah, 2014: 6). Fakat o zaman ki kriz ile 2017 krizi arasında önemli bir fark vardır. O zaman ki kriz diplomatik seviyede kaldığı halde bu sefer Katar ciddi yaptırımlara maruz kalmıştır.

Bir araştırma krizin ardında yatan sebeplere dair çarpıcı bir bilgi paylaşmaktadır. Araştırmada Katar'ın hacklenme iddialarından dört gün önce Twitter'da Katar aleyhinde "Katar terörizmin kaynağıdır." Anlamına gelen bir hashtag trend olduğu ifade edilmektedir. Hashtag kullanılarak yapılan yorumlarda görünen ise Katar'ın İran, Hamas ve Müslüman Kardeşler ile olan ilişkilerinde aynı temaya sahip menfi yorumlar olmasıdır. İlaveten bu yorumların birçoğunun bot (sanal) hesaplar tarafından yapılarak gündem yaratıldığı gözlenmiştir. Aynı senaryo "El-Cezire Kral Selman'ı aşağılıyor" şeklindeki "hashtag" üzerinde de tespit edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre bu "hashtag" üzerinden yorum yapan hesapların %20 si bot hesaptır (Jones, 2017: 8-9).

Bu bot hesaplar Katar'a yönelik organik bir nefret ya da öfke olduğu sonucuna götürmek için yeterli değildir. Ancak tek bir fikri bina etmek adına orkestra edilen bu hesapların Katar'a yöneltilen suçlamaları meşru kılma amacıyla olduğu da göz ardı edilmemelidir.

### **3.1. Müslüman kardeşler ilişkisi**

Arap Baharı sonrası döneme bakıldığında Katar ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'ndeki ülkeler arasında siyasi anlamda farklı taraflarda bulunma durumu gözlenmektedir. Krizin ardında yatan sebeplerden bir tanesi de Katar'ın Müslüman Kardeşler'e ve Filistin'de Hamas'a destek vermesi özellikle Mısır'ı hayli rahatsız etmiştir (Diriöz, 2017: 30). Diğer yandan Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri de Müslüman Kardeşleri terör örgütü olarak nitelemiştir. Ancak Katar Mısır'da Muhammed Mursi'nin devrilmesinden sonra Mısır hükümetinin yasakladığı Müslüman Kardeşler'e

belli bir platform hazırlamıştır. Bu sebeple Suudi Arabistan Katar'ı teröristlere destek olmakla suçlamıştır (BBC Türkçe, 01.04.2018).

### **3.2. İran'la olan ilişkiler**

Katar Emiri'nin ABD'yi İran karşısında iki yüzlü davranmakla itham ettiği iddiası krizin İran'la olan ilişkiler tarafının ilk hususudur. İkinci husus ise; Katar çok büyük bir sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ihracatçısı olup ihracatının büyük bir kısmını da Uzakdoğu'ya yapmaktadır. Bu da doğalgaz konusunda Rusya ve İran'la bir rekabet içerisinde olmasına rağmen çıkarlarının da belli noktalarda örtüştüğünü göstermektedir. Katar'ın İran'la olan ilişkilerinde diğer KİK üyelerinden farklı olarak iyi ilişkilere önem vermesinin bir diğer sebebi ise Katar ve İran'ın doğalgaz sahalarının deniz altında komşu olmalarıdır. Dördüncü bir faktör ise Katar'ın LNG ihracatı ve petrol ihracatı için Hürmüz boğazına ihtiyaç duymakta ve bu yüzden İran'la ilişkilerine önem göstermektedir (Diriöz, 2017).

### **3.3. Medya ve El-Cezire**

Katar Emir'inin basına yansıyan ancak yalanlanan açıklamalarının arkasından Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Mısır ve Suudi Arabistan Katar'a sert tepki gösterip Katar merkezli haber sitelerini engellemeye başlamıştır. Katar ise bu adıma karşılık Birleşik Arap Emirlikleri'nin Washington Büyükelçisi El-Yusuf El-Uteybe'ye ait olduğu öne sürülen elektronik postaları yayınlamakla misilleme yapmıştır. Suudi Arabistan ise Katar'ın medya kuruluşlarını provoke amaçlı olarak kullandığını öne sürmüştür (BBC Türkçe, 01.04.2018). Burada El Cezire'ye bir parantez açmak gerekmektedir. El-Cezire televizyonu birçok ülkede yayın yapmakta ve diğer Arap rejimlerini eleştiren yayınlarıyla tepki toplamaktadır. El-Cezire'nin Katar rejimini eleştirmede de altı çizilmekte ve El-Cezire'nin yarattığı kamuoyu da El-Arabiya televizyonu aracılığı ile dengelenmektedir (Diriöz, 2017: 30).

Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan medya organlarında bu olayları müteakiben Emir'in basına yansıyan ve yalanlanmış açıklamalarını tamamen doğru kabul eden birçok haber yer almış, Katar'a İran ya da Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) arasında bir tercih yapması gerektiği söylenmiştir (Ulrichsen, 2017: 6).

Suudi Arabistan, krizin medya ayağında El-Cezire'nin Riyad ofisini kapatmış, Yemen'deki terörist gruplara destek verdiği ve Suudi Arabistan'da bölünmeyi teşvik ettiği gerekçesiyle El-Cezire'nin Arabistan'da yayın yapabilme iznini kaldırmıştır. Bu ambargoya belli bir süre sonra Ürdün'de destek vermiştir. Dahası örgütlü bir karalama kampanyası sonucunda El-Cezire'nin Arapça Twitter hesabı bile kısa bir süreliğine askıya alınmıştır (Efe, 2017: 40).

### **3.4. Birleşik Arap Emirlikleri – Katar rekabeti**

Birleşik Arap Emirlikleri Abu Dabi ve Dubai gibi markalaşmış şehirleriyle, Katar ise Doha'da ki yatırımları ile ekonomi, turizm, markalaşma, enerji sektörü gibi konularda birbiriyle rekabet eden iki

ülkedir. Bu rekabet belli noktalarda çıkar çatışmasına da dönüşebildiğinden krizde Abu Dabi'nin Suudi Arabistan'ın hemen yanında olan ülke olması da belli ölçüde anlaşılabilir.

### **3.5. Amerikan faktörü**

ABD'nin Katar krizinde bazen doğrudan bazen ise dolaylı olarak etkisi mevcuttur. Hali hazırda Katar önemli bir ABD müttefikidir. Daha önce bahsedildiği üzere Amerikan ordusunun merkezi komutanlığı ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı (CENTCOM)'nın önemli bir üssü Katar sınırları içerisinde bulunmaktadır. CENTCOM Amerikan'ın kriz bölgelerine yakın ileri karakol görevi gören bir organıdır. Katar, ABD perspektifi ile bakıldığında Irak ve İran'a yakın konumuyla ABD için önem arz etmekte olup Katar tarafından da bakıldığında doğal rezervlerini korumak için küçük bir nüfusa sahip olmasından ötürü ABD şemsiyesi altında bulunmak stratejik görünmektedir (Diriöz, 2009: 62).

Krizin hemen öncesinde ABD Başkanı Donald Trump Suudi Arabistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bu ziyarette 460 milyar dolarlık silah anlaşması imzalanmıştır (Öztürkler, 2017: 78). Bu olayın arkasından da Katar'a karşı tecrit başladığında Başkan Donald Trump tecrite destek vermiştir. İlerleyen günlerde ise Başkan Donald Trump kötüleşen krizin çözümüne yardımcı olmayı teklif etmiştir. Yine ilginçtir ki Suudi Arabistan'a 460 milyar dolarlık silah satışı yapan ABD bu süreçten sonra Katar ile de 12 milyar dolarlık F-15 savaş uçağının satın alınmasına dair bir anlaşma imzalamıştır. Tarih 6 temmuza geldiği zaman ABD Körfez ülkeleri arasındaki anlaşmazlıktan endişe duyduğunu belirtmiştir. İronik olan ise ABD istihbaratının bu silah anlaşmasının arkasından Katar'ı bu izolasyona sürükleyen hack meselesinin Birleşik Arap Emirlikleri tarafından düzenlendiğini iddia etmesidir. 21 temmuza gelindiğinde ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson

<sup>1</sup> Katar'ın terörle mücadelesini överek boykot eden ülkelere boykotu sonlandırma çağrısı yapmıştır (Middle East Monitor, 28.04.2018).

Süreç içerisinde ABD Başkanı Donald Trump ve ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson'ın birbirlerinden sadece birkaç saat farkla konu hakkında birbirleriyle ters düşen açıklamalar yapmaları başka bir ilgi çekici nokta olmuştur. Yine ilerleyen dönem de ABD Dışişleri Bakanlığı bir basın açıklaması yaparak Katar'ı suçlayan ülkelerin suçlamalar konusunda delil sunamadıklarını belirtmiş ve iki tarafı da yapıcı diyaloga davet etmiştir. Son olarak ABD'nin El-Cezire'nin kapatılmasıyla ilgili talepleri basın özgürlüğüne darbe olarak nitelemesi de Başkan Trump'ın basınla olan çatışmacı ilişkileri göz önüne alındığında bir tutarsızlık oluşturmaktadır (Diriöz, 2017: 30-31).

---

<sup>1</sup> 13 Mart 2018 tarihinde ABD Başkanı Trump, Rex Tillerson'ın yerine ABD Dışişleri Bakanlığı görevine CIA direktörü Mike Pompeo'yu getirmiştir.

### **3.6. Katar'a yöneltilen 13 talep**

Tarihler 22 Haziran 2017'yi gösterdiğinde krizde Katar'ın karşısında yer alan ülkeler boykotun sona ermesi ve müzakerelerin başlaması için Katar'ın 13 maddelik bir talep listesine 10 gün içerisinde uymasını istemişlerdir.

Kriz süreci içerisinde Katar'a yöneltilen 13 talep şu şekildedir;

- 1- İran'la diplomatik ilişkilerini kesin ve misyonlarını kapatın. Devrim Muhafızları'nı Katar'dan çıkarın ve İran'la askeri iş birliğini kesin. Sadece ABD yaptırımları ve uluslararası yaptırımlarla uyumlu ticareti serbest bırakın.
- 2- Terör örgütlerine özellikle Müslüman Kardeşler, Devlet'ül Irak ve's Şam (DAEŞ), El Kaide ve Hizbullah'a yönelik tüm ilişkinizi kesin ve resmi olarak bu grupları terörist ilan edin.
- 3- El Cezire ve ona bağlı tüm kuruluşları kapatın.
- 4- Katar'ın doğrudan ya da dolaylı olarak fonladığı Arabi21, Rassd, Middle East Eye gibi haber kaynaklarını kapatın.
- 5- Katar'da bulunan Türk askeri varlığını derhal sona erdirin ve Türkiye ile ortak askeri iş birliğini sonlandırın.
- 6- Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Mısır, Bahreyn, ABD ve diğer ülkeler tarafından terörist olarak tanımlanan bireyler, kuruluşlar ve gruplara yönelik her türlü finansmanı sonlandırın.
- 7- Suudi Arabistan, BAE, Mısır, Bahreyn uyruklu olan terörist unsurları ve aranan şahısları ülkelere iade et ve onlara ait tüm varlıkları dondurarak ikametleri, eylemleri ve finansmanları ile ilgili bütün bilgileri verin.
- 8- Egemen ülkelerin içişlerine karışmayı bırakın. Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn'den gelenlere vatandaşlık verilmesini durdurun. Bu ülkelerin yasalarını ihlal etmiş kişilere verilen vatandaşlıkları geri alın.
- 9- Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn'de ki siyasal muhalefetle olan temaslarınızı sonlandırın ve bu gruplarla alakalı tüm dosyaları teslim edin.
- 10- Katar yüzünden son yıllarda ortaya çıkan can ve mal kayıplarını tazmin edin. Tutar Katar'la birlikte belirlenecektir.
- 11- 2014 yılında Suudi Arabistan ile varılan anlaşmaya paralel olarak, askeri, politik, sosyal ve ekonomik olarak diğer Körfez ülkeleri ve Arap ülkeleriyle de ekonomik konularda ortak paydada hareket edin.
- 12- Katar'a tebliğ edilmesinden sonraki 10 gün içinde tüm talepleri kabul etmelisiniz aksi takdirde liste geçersiz hale gelecektir. Bu liste, Katar'ın uymayı reddettiği durumlarda ülkelerin neler yapacaklarını belirtmemektedir.

13- Talepleri kabul ettikten sonraki ilk yıl için aylık olarak, ikinci yılda çeyrek başına bir kez, takip eden 10 yıl boyunca, Katar uyumluluk açısından yıllık olarak izlenecektir (TheNationalUAE, 01.04.2018).

Bu 13 madde hukuktaki ölü doğma kavramına benzemektedir. Talepler temelden sakat olmakla birlikte Katar'ın egemenlik haklarına bir saldırı içermektedir. Zaten Katar'ın terörizme destek olduğuna dair somut kanıtlar sunamayan ülkeler bloğuna karşılık haksız bir ambargo uygulanan Katar'ın bu maddelere uyması beklenmemektedir. Bu yüzden 13 talep maddesi daha sonra yerini 6 prensibe bırakmıştır. Bu prensipler ise şu şekildedir.

- 1- Aşırıçılık ve terörün her formuyla mücadele edeceğini, barınmalarına izin vermeyeceğini ve finansmanlarına engel olacağını taahhüt et.
- 2- Nefret ve şiddeti körükleyici her türlü konuşma ve hareketten vazgeç.
- 3- 2013 Riyad anlaşmasına ve 2014'te devam eden sözleşmeye tamamen uy.
- 4- Mayıs 2014'te Riyad'da yapılan Arap İslami Amerikan Zirvesi'nin sonuçlarına uy.
- 5- Devletlerin iç işlerine müdahale etmekten ve yasadışı kuruluşları desteklemekten kaçın.
- 6- Uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden her türlü aşırıçılık ve terörü karşına al (Doha News, 02.04.2018).

#### **4. KRİZİN SONUÇLARI**

Katar krizi ilk başladığı günlerde Katar'ın meseleye olan ilk tepkisi kendisine ambargo uygulayan ülkelerin ellerinde meşru bir gerekçelerinin olmadığını atılan adımların ise egemenliğinin ihlali olduğunu belirtmesi olmuştur. Katar sürecin en başında tamamen kurgu iddialar ile ve tamamen yalanlara dayanan suçlamalarla kendisine yönelik bir kampanya yürütüldüğünü ifade etmiştir (Reuters, 06.04.2018).

Katar Dışişleri Bakanı Şeyh Muhammed bin Abdurrahman El-Tani Suudi Arabistan, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn tarafından koordine bir şekilde Katar'la olan ilişkilerin kesilmesi konusunda Kuveyt'in arabuluculuğu ile görüşmelere hazır olduklarını ifade etmiştir (ArabNews, 06.04.2018).

Katar Ulusal İnsan Hakları Komitesi zarar gören vatandaşları işaret ederek ambargo uygulayan ülkeler hakkında uluslararası bir hukuk süreci başlatacağını ifade etmiştir. Komisyon başkanı Ali bin Smaikh al-Marri 20 yıldır Birleşik Arap Emirlikleri'nde yaşayan bir Katar vatandaşının 20 yıldan sonra Katar'a sınır dışı edildiğinde, evi, işi ve geliri olamayacağından ötürü bunun bir insan hakları ihlali örneği teşkil ettiğini belirtmiştir (Al-Jazeera, 25.04.2018).

Komşuları tarafından ablukaya alınan Katar, Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan açıklamalara göre, eski ABD Adalet Bakanı John Ashcroft'un firmasıyla anlaşma yaparak terörle mücadelesinin mercek altına alınmasını talep etmiştir. Firma, Katar'ın, kara para aklama ve terörün finansmanının

engellenmesi konundaki çabalarının mercek altına alıp faaliyetleri ile ilgili rapor oluşturarak zayıf noktalar konusunda Katar'a yol göstermesi beklenmekteydi. Aynı zamanda firmanın ABD'de lobi faaliyetleri göstermesi de düşünülmekteydi (Bloomberg, 07.04.2018).

2011 yılında Katar emirinin danışmanı ve Bahreyn'de muhalefet lideri arasında geçen bir konuşmanın kaydının Bahreyn haber ajansı tarafından Katar'ın Bahreyn hükümetini devirmeyi teşvik ettiği suçlaması ile yayınlanmasına karşın Katar Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamayla bu telefon konuşmasının Bahreyn yetkililerin bilgisi dahilinde 2011'de Bahreyn hükümeti ve muhalefeti arasında yaşanan huzursuzluğun giderilmesi için gösterilen çabanın bir parçası olduğunu ifade ederek hükümeti devirme suçlamasını kesin bir dille reddetmiştir (Al-Jazeera, 07.04.2018).

Katar Hükümet Sözcüsü Saif Bin Ahmed ambargo uygulayan ülkelerin ellerinde meşru bir gerekçeleri olmamasına rağmen Doha'nın imajını ve itibarını lekelemek için blok ülkelerinin terörizmi bir reklam kampanyası gibi kullandıklarını ifade etmiştir (Bloomberg, 01.05.2018).

Tarihler 19 Haziran'ı gösterdiğinde Katar üzerindeki ambargo kaldırılmadan müzakere etmeyeceğini belirtmiş ve diğer yandan Yemenli diplomatların ülkeyi terk etmesi için 48 saat süre tanındığını ifade etmiştir. Katar Dışişleri Bakanı şu ana kadar ambargonun kaldırılması için herhangi bir çaba ve ilerleme görmediklerini, müzakerelerden bahsedilebilmesi için öncelikle ambargonun kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir. Dışişleri Bakanı Katar'ın içişlerinin yalnızca Katar'ı ilgilendireceğini, el Cezire'nin de Katar'ın içişlerine ait olduğunu ve içişlerini de başka ülkelerle müzakere etmeyeceğini belirtmiştir (Reuters, 07.04.2018).

Katar 3 Temmuz 2017'de kendisine yöneltilen 13 maddelik talepler listesine, iki taraf arasında arabuluculuk yapan Kuveyt emiri aracılığıyla yanıt vermiştir (Independent, 07.04.2018).

17 temmuzda ise Katar, ABD'de ortaya çıkarılan istihbarata göre Katar haber ajansına yönelik hack olayının arkasında BAE'nin olduğunu tespit edilmesinin ardından Birleşik Arap Emirlikleri'ne yönelik hukuki süreç başlatacağını ilan etmiştir (Independent, 08.04.2018).

Katar'ın Amerika Birleşik Devletleri ile terörizmin finansmanını engellemek amacıyla imzaladığı anlaşmadan bir hafta kadar sonra Katar Emiri Şeyh Tamim, terörle mücadele yasalarını değiştirmek için bir kararname yayınlamıştır. Bu hareketle kendisine yöneltilen terörizmi finanse etme suçlamalarını bertaraf etme çabası içinde olduğunu göstermiştir (Voa News, 09.04.2018).

30 Ekim 2017 tarihinde Katar Emiri Şeyh Tamim, Katar'ın egemenliğinin kendileri için kırmızı çizgi olduğunu ve Doha'nın egemenliğine yönelik hiçbir müdahaleyi kabul etmeyeceğini ifade ederek, boykot uygulayan ülkelerin özgür ifadeye ve basın özgürlüğüne tahammüllerinin olmadığını çünkü bunu kendilerine bir tehdit olarak gördüklerini ifade etmiştir (Al-Jazeera, 10.04.2018).

Ekonomist dergisinde yer alan bir makale Katar'ın kriz sürecinde ekonomisinde yaşadığı sıkıntıyı ironik bir dille aktarmaktadır. "Körfezdeki en büyük sigortacı ülke kendi sigortasını da yapmış

olmalıydı.” Geçen yıl BAE’den 30 milyon dolarlık sigorta primi toplayan Katar diplomatik kriz döneminde bu anlaşmanın iptal edilmesinden dolayı bu gelirden mahrum olmuştur. Katar Sigorta’nın hisse senedi fiyatları %30 düşüş yaşamıştır. Katar dünyada ki refah seviyesi en yüksek olan ülkelerden birisi olarak bunu tolere etme imkanına sahiptir. Ancak bunun maliyeti çok büyük olacaktır. Örneğin ekonomide güveni tazelemek adına Katar ekonomisine 340 milyar dolarlık rezervlerinden 39 milyar dolar enjekte ederek krizin etkisini hafifletmeye çalışmıştır. Diğer yandan geçen yıl ülkeye gelen turistlerin yarısı körfez ülkelerinin vatandaşları iken bu sayıda krize paralel olarak %70’lik bir düşüş yaşanmıştır. Otel doluluk oranlarında ise %10’luk bir düşüş göstermiştir (Economist, 05.04.2017).

Katar hem ithalat hem de ihracat alanında çok opsiyonlu çalışan bir ülkedir. Ancak bulunduğu konum itibariyle tek kara sınırının Suudi Arabistan ile olması ve Suudi Arabistan’ın da krizin başını çeken ülke konumunda bulunmasından dolayı Katar’ın karayolu giriş ve çıkışı kriz süresinde tamamen kapanmıştır. Bunun da içeride oldukça fazla soruna yol açması beklenebilir.

“2,25 milyonluk nüfusuyla oldukça küçük bir ülke sayılan Katar, yine de bu nüfusa yetecek gıdayı üretmekten oldukça uzaktır. Ülke içinde gıda üretimi, hızla yok olan ve kötü yönetilen yeraltı suları, çorak topraklar ve çok az miktarda gerçekleşen yağışlar ve aşırı sıcaklıklar gibi nedenlerle yetersiz ve çok zordur.” (Sümer, 2017: 42).

Dolayısıyla kriz başladığında Katar için geçici ancak çok önemli bir gıda krizi baş göstermiştir. Ancak yaşanan kriz geçici olmuştur çünkü Katar kısa sürede yaşadığı problemi Türkiye ve İran gibi müttefikleri üzerinden etkisi çokta hissedilmeden çözüme ulaştırmıştır.

Krizin patlak vermesinden yalnızca 24 saat sonra Türk kargo uçakları Katar’a ihracat gerçekleştirmiştir. Kriz sonrasında 300’den fazla uçak seferi ile Türk ürünleri Katar’a ulaştırılmıştır. Haziran ayından 2017 yılının sonuna kadar geçen zaman içerisinde Türkiye’nin Katar’a yaptığı ihracat önceki seneye göre iki katına çıkmıştır. Katar’a ihracat yapan Türk firmalarının sayısı ise 2 bin 721’e ulaşırken ihracat yapan il sayısı da 13 artış göstererek 60’a yükselmiştir (Akşam, 05.04.2018).

İran ile olan ticaret tarafında ise 2016 yılı yazında 98 milyon dolar olan ticaret hacmi krizden sonra yaklaşık %60 artış göstererek ironik bir duruma da yol açmıştır. Bu durum şu açıdan ironiktir; Körfez İş Birliği Konseyinin en büyük amacı malların ve vatandaşların sınırların ötesine özgürce hareket etmesiydi. Ancak kriz de bu durum sekteye uğradığından körfez iş birliği konseyi üyesi ülkeler Katar’a ambargo uygularken aslında teşkilatın en büyük rakibinin de ekmeğine yağ sürme pozisyonuna kendilerini itmişlerdir. İlaveten Suudi Arabistan’ın hava sahasını kapatmış olması Katar Havayolları şirketinin uçuşlarını İran üzerinden gerçekleştirmektedir. Dubai’de bir ekonomist bununla ilgili olarak eğer kriz yıllar boyunca sürecektse Tahran’ın bu durumdan yüz milyonlarca dolar yeni gelir elde edeceği aşikardır şeklinde durumun vahametini ortaya koymuştur (Economist, 05.04.2017).

Lojistik kısımda da krizle birlikte önemli bir gelişme yaşanmıştır. Daha önce Katar'ın Birleşik Arap Emirlikleri'ne ait Jebel Ali limanında işlem gören kargolar içinde %85'lik payı mevcut iken yine krize paralel olarak Katar 7,4 milyar dolar maliyetle kendi limanını inşa etmiştir. Diğer yandan Suudi Arabistan'ında Süveyş kanalının güneyinde bir liman inşa ediyor olması Katar'a yaptığı/yapılan boykottan Birleşik Arap Emirlikleri'nin de ciddi zarar görmekte olduğunun bir göstergesidir. Katar lojistik şirketi ayrıca bölgesel merkezini Birleşik Arap Emirlikleri'nden boykota katılmayan Umman'a taşıyarak Umman'la ticaretini %2000 büyütmiştir (Economist, 05.04.2017).

Havayolları tarafında yapılan çözümlere ek olarak, Katar Havayolları İtalya'daki en büyük 2. Havayolu şirketi olan Meridiana Havayolları şirketinin %49'unu satın alarak hem yeni bir yatırım yoluna gitmiş hem de uçuş ağını rahatlatmıştır (Reuters, 09.04.2018).

Krizin uzun süre devam etmesi durumunda "Katar'ı bölge dışından yeni ticaret ve yatırım ortağı aramaya" (Öztürkler, 2017: 80) itmesi hasebiyle bölgedeki ekonomik dengeleri değiştirmesi ve Katar'ın ekonomik kapasitesi ile doğal kaynakları göz önüne alındığında uluslararası ölçekte de getiri ve götürüleri ortaya çıkarması mümkün gözükmektedir.

Katar ambargo devam ettiği sürece kendisine boykot uygulayan devletlerin mallarını sözleşmeleri devam etse dahi kabul etmeyeceğini ifade ederek aslında bir manada boykotu tersine çevirmiştir. Boykot uygulayan ülkeler Katar'a olan ihracat malları açısından zarar görmektedir (Middle East Monitor, 28.04.2018). İlaveten 10 Temmuz 2017'de katar bir tazminat komitesi kurarak kendisine boykot uygulayan ülkelere tazminat talebinde bulunacağını ifade etmiştir. Katar Adalet Bakanı, ülkenin Suudi Arabistan, Mısır, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri karşı tazminat talebinde bulunacağını söylemiştir (The Guardian, 09.04.2018).

Katar krizi baş gösterdikten sonra Katar'ın askeri anlamda attığı iki adım ön plana çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi Katar'a Türk askerinin davet edilmesi olmuştur. Hali hazırda aralarında askeri protokol bulunan Türkiye ve Katar daha önce 2015 yılında ortak tatbikatta görevli olarak Katar'a konuşlanan 94 TSK personeline ilaveten daha fazla Türk askerinin ülkede konuşlanmasına karar vermiştir. Bu konuda AK Parti'nin grup önerisiyle gündeme gelen Türk askerlerinin Katar'da ki varlığının 500-600 asker civarında olması öngörülmüştür (Hürriyet, 04.04.2018).

7 Haziran 2017 tarihinde yürürlüğe giren anlaşmayı müteakiben 22 Haziran'da Katar'a 23 Türk askeri ve 5 zırhlı araç sevk edilmiştir. Daha sonrasında Katar'a 45 Türk komandosu daha 11 Temmuz 2017 tarihinde intikal etmiştir. Tarihler 18 Temmuz 2017'ye geldiğinde var olan birliğe ek olarak Katar'a 171 asker ve 2 fırtına obüsü daha gönderilmiştir. Yine bu birliğe 19 Temmuz 2017'de 28 topçu asker daha ilave edilmiştir ("Türkiye İle Katar Arasındaki Güvenlik İşbirliği Ve Katar'a Üs Kurulması," 2017: 32-33).



Katar'a yöneltilen talep listesinde Türk askeri üssünün kapatılması talebi de mevcuttur. Zaten hali hazırda sürekli olarak Katar'a yöneltilen taleplerin egemenlik haklarına saldırı olduğunu ve kabul edilemeyeceğini dile getiren Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Türk askerlerinin Katar'ı ancak Katar talep ettiği takdirde terk edeceğini söyleyerek Katar'a olan desteğin altını çizmiştir (Middle East Monitor, 26.04.2018).

İkinci adım ise Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte atılmıştır. Katar hali hazırda ABD ile olan ilişkilerine önem vermektedir. Katar ilk olarak Irak'a karşı kurulan koalisyona katılmış daha sonra 1992 yılında ise ABD ile bir güvenlik iş birliği anlaşması imzalamıştır. Müteakiben 1996'da Katar 800 askerlik bir hava gücü olmasına rağmen 1 milyar dolardan daha fazla bir harcama yaparak El Udeyd hava üssünü kurmuştur. 2003 Yılında ise ABD, Suudi Arabistan'daki CENTCOM merkez komuta merkezini Katar'a taşımış ve daha sonra Katar'da ikinci bir üs daha kurmuştur (Başkan, 2011). Hali hazırda zaten ABD güvenlik şemsiyesinin altında görünen Katar'a birde Türk askeri üssünün kurulmuş olması ve ilaveten bu kriz süresinde Katar'ın ABD'den 12 milyar dolarlık savaş uçağı satın alması Katar'ın kriz içerisinde askeri odaklı reaksiyonlarına örnek teşkil etmektedir (Dorsey, 2017: 6).

Bu iki önemli adım dışında Katar, Suudi Arabistan önderliğindeki koalisyon içerisinde bulunan Yemen'de görevli askerlerini geri çekmiştir. Suudi Arabistan'ın iddiası ise Katar'ın teröre destek vermesi sebebiyle koalisyon içerisinden çıkarıldığı yönündedir (TRT World, 06.04.2018).

Krizin ilerleyen zamanlarında yine çok önemli bir gelişmede Birleşik Krallık ve Katar arasında yaşanmıştır. Tarihler 17 Eylül 2017'ye geldiğinde Birleşik Krallık ve Katar ortak savunma anlaşması imzaladıklarını açıklamışlardır. Bu anlaşmanın en önemli kısımlarından bir tanesi Birleşik Krallık'ın Katar'a 24 adet savaş uçağı teminini içermesi olmuştur. 6 milyar sterlinlik Typhoon uçaklarının Katar'a olan satışı Birleşik Krallık açısından da son 10 yıl içerisindeki en büyük anlaşma olma statüsü taşımaktadır (Government UK, 09.04.2018).

## **5. SONUÇ**

Geçtiğimiz yılın haziran ayında yaşanan Körfez Diplomatik Krizi hem Katar'ın kendi içinde hem de uluslararası alanda bölgeye ve Katar'a yönelik birçok noktanın farklı yönlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bilinmektedir ki Katar dünyanın en büyük LNG ihracatçısı ülke konumunda olup rezerv bakımından dünyada üçüncü sırada gelmektedir. Katar'ın iklim şartlarının elverişsizliği ve rezervlerine dayalı ekonomisi kendisine hem avantaj hem de dezavantaj oluşturmaktadır. LNG ve petrol gibi rezervlerini ihraç etmeye dayanan ekonomisi ve 2,25 milyonluk nüfusu Katar'ı refah seviyesi yüksek bir ülke konumuna taşımaktadır. Ancak temel ihtiyaçlar noktasında kendi kendine yeterliliği olmayan bir ülke olarak Katar'ın tüm bu zenginliğine rağmen kriz sürecinde ithalata bağımlı tüm kalemlerinde ve özellikle gıda alanında ciddi sıkıntılar yaşadığı gözlenmiştir.

Ekonomik alanda petrol ve doğalgazın başı çektiği göz önüne alınırsa, Katar'ın ekonominin lokomotifine haline gelmiş bu iki kaynağına olan bağımlılığı da ortaya çıkacaktır. Türkiye ve İran gibi müttefikleri tarafından vaktinde yapılmış yardımların gerçekleşmediği bir senaryoda Katar'ın ciddi bir açlık krizi ile baş başa kalabileceği gözlemlenmiştir.

Krizin ortaya çıkardığı diğer bir nokta ise dünyanın rezerv bakımından en zengin ülkelerinden biri olmasına rağmen Katar'ın hem küçük nüfusu hem de şu anki konjonktürde Basra Körfezi içerisinde bulunduğu yalnızlıktan ötürü güvenlik endişesi yaşayabilecek bir konumda bulunduğudır. Bu sebeptendir ki bölgenin komşusu olan ülke Türkiye'nin Katar topraklarında bir askeri üs tesis etmesine ve Türk askerlerini bu üsse konuşlandırmasına müsaade etmektedir.

Katar hali hazırda dünyanın çeşitli bölgelerinde ekonomik yatırımlara gitmektedir. Bu kriz süreci göstermiştir ki, uluslararası liberal kuramın temel iddialarından birisi olan karşılıklı bağımlılık prensibi Katar örneğinde işlemektedir. Kriz süresince Katar'ın ciddi yatırımlarının olduğu ülkelerin krize olan yaklaşımı çıkarları çerçevesinde Katar'ı destekleme yönünde olmuştur. Örneğin Volkswagen firmasındaki ciddi yatırımları Almanya'nın kriz sürecinde Katar'ı destekler konumda olmasına yol açmıştır.

Kriz içerisinde anti-Katar bloğunun temel argümanlarından birisi olan medya ayağı da dikkate değer bir husustur. Katar'ın uluslararası ölçekte yayın yapan El-Cezire televizyonu hem kriz konusunda Katar'ın kendisini müdafaa edebileceği bir platform görevi üstlenmiş hem de diğer ülkelerdeki medya yatırımları sayesinde Katar karşıtı propagandalara bir nebze olsun karşı koyabilmiştir.

Günümüzde hala çözüme kavuşturulamamış olan krizin Katar'ın eksiklerini daha ciddi şekilde görmesine yol açtığı ve Katar'ın da bu eksikleri gidermek için önemli ölçüde çaba göstermesi aslında Katar'ı "öldürmeyenin güçlendirdiği" yorumuna götürmektedir. Diğer yandan ise Katar'a ciddi baskı uygulayan anti-Katar bloğu ülkelerinin de bu krizden kendilerinin de zarar gördüğü ortaya çıkmıştır.

Katar kendi içerisinde ki küçük ve kozmopolit nüfus yapısı sebebiyle görece olarak halkının vatanseverlik ve lidere duyulan bağlılık gibi kavramlarıyla anılan bir ülke olarak görünmediği halde 2017 krizi halktaki bütünleşme, vatanseverlik ve lidere bağlılık duygularını artırdığı gözlemlenmiştir.

Bölge özelinde bakıldığında anti-Katar bloğu ülkelerinin krizin başlangıcında kullandıkları ana argümanların Katar'ın teröre destek verdiği iddiaları olmasına rağmen, Katar'a yöneltilen 13 maddelik talep listesinde Türk askeri üssünün Katar topraklarındaki varlığının sona erdirilmesine ilişkin talepte blok ülkelerinin taleplerinin tutarsızlığına örnek teşkil etmektedir.

Sonuç olarak 2017 yılının hala nihayete ermemiş olan Basra açmazı hem uluslararası ilişkiler literatürü için hem Katar için hem de bölge ülkeleri için önemli dersler ortaya çıkarmıştır. Katar'ın jeopolitik konumu sebebiyle, bu açmazı nihayete erdirse bile bölgede sürekli sorun yaşama ihtimali mevcut olduğundan ötürü, özellikle çıkar tanımlamalarını dikkatli hesaplamalar ile yaparak, olası

krizlerde uygulamaya konulabilecek acil eylem planları oluşturması, bölge dışı ülkelerle müttefiklik kurmak veya anlaşmalar yapmak yoluyla, ticari yatırımlara giderek karşılıklı bağımlılık oluşturma yoluyla “incinebilirliğini” azaltması hayati görünmektedir.

## **KAYNAKÇA**

(2017) “Türkiye İle Katar Arasındaki Güvenlik İşbirliği Ve Katar’a Üs Kurulması”, Middle Eastern Analysis / Ortadoğu Analiz, 9(81): 47-48.

Akdoğan, İ. (2017) “Katar Krizi: Değişen Bölgesel Güç Dengesinin İlk Pratik Yansıması”, Middle Eastern Analysis / Ortadoğu Analiz, 9(81): 16-20.

Akşam (2018). “Katar’a ambargo ticareti patlattı”, <https://www.aksam.com.tr/ekonomi/katar-ambargo-ticareti-patlatti/haber-713442>, (05.04.2018)

Al-Jazeera (2018) “Qatar group to seek blockade damages from Gulf states”, <https://www.aljazeera.com/news/2017/06/qatar-group-seek-blockade-damages-gulf-states-170611052533110.html>, (25.04.2018)

Al-Jazeera (2018) “Qatar rebuts Bahrain destabilisation claim”, <https://www.aljazeera.com/news/2017/06/qatar-rebuts-bahrain-destabilisation-claim-170617112756824.html>, (07.04.2018)

Al-Jazeera (2018) “Qatari emir: Our sovereignty is a red line”, <https://www.aljazeera.com/news/2017/10/qatar-emir-blockading-countries-regime-change-171029194842654.html>, (10.04.2018)

AlJazeera Centre for Studies (2014) “Qatari Foreign Policy: Fine Tuning or Redirection?”, Doha.

Arab News (2018) “Qatar seeks Kuwaiti mediation after powerful Arab nations shun it”, <http://www.arabnews.com/node/1110836/middle-east>, (06.04.2018)

Atanasiu, M. (2017) “Qatar Crisis In The Recent Security Context Of The Middle East”, International Scientific Conference" Strategies XXI": 109.

Başkan, B. (2011) “Calutlar Dünyasında Bir Davut: Katar’ın Sıradışı Dış Politika Dinamizmi”, Policy, 65(4): 1-18.

BBC Türkçe (2017) “Katar krizinin 4 nedeni”, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40176025>, (01.04.2017)

Bloomberg (2017) “Accused of Supporting Terror, Qatar Points the Finger at its Neighbors”, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-06-19/qatar-reminds-gulf-critics-of-9-11-as-crisis-enters-third-week>, (01.05.2018)

Bloomberg (2017) “Singled Out by Trump, Qatar Hires Ashcroft’s Firm”, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-06-10/singled-out-by-trump-qatar-hires-former-top-law-man-to-lobby>, (07.04.2018)

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2017) “Katar Ülke Bülteni”, İstanbul.

Diriöz, A. O. (2009) “Katar’ın Çok Yönlü Dış Politikası”, *Orta Doğu Analiz*, 1(3):61-67.

Diriöz, A. O. (2017) “Körfez’de Katar Krizi Sonucu Bölgesel Ayrışma ve ABD’nin Bölgesel Vizyon Eksiklikleri”, *Middle Eastern Analysis / Ortadoğu Analiz*, 9(81): 28-31.

Doha News (2018) “Gulf states reduce 13 demands on Qatar to six 'principles'”, <https://dohanews.co/gulf-states-reduce-13-demands-on-qatar-to-six-principles/>, (02.04.2018)

Dorsey, J. (2017) “The Gulf Crisis: Small States Battle It Out”, *The Turbulent World of Middle East Soccer* : 6.

Economist (2017) “The boycott of Qatar is hurting its enforcers”, <https://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21730426-if-saudis-and-emiratis-will-not-trade-doha-iranians-will-boycott>, (05.04.2017)

Efe, İ. (2017) “Katar Krizi ve Al Jazeera”, *Middle Eastern Analysis / Ortadoğu Analiz*, 9(81): 38-41.

Ermağan, İ. ve Gümüş, B. (2014) “Katar Dış Politikası ve Arap Baharı”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2): 300-320.

Government UK (2018) “Defence Secretary in Doha as multi-billion pound jet contract with Qatar is signed”, <https://www.gov.uk/government/news/defence-secretary-in-doha-as-multi-billion-pound-jet-contract-with-qatar-is-signed>, (09.04.2018)

Hürriyet (2018) “Mehmetçik’e Katar görevi”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mehmetcike-katar-gorevi-40483252>, (04.04.2018)

Independent (2017) “Qatar just accused UAE of violating international law”, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/qatar-uae-international-law-hacking-news-agency-al-jazeera-cyber-attack-gulf-united-arab-emirates-a7845456.html>, (08.04.2018)

Independent (2017) “Qatar responds to Arab neighbours’ demands over alleged terror links”, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/qatar-response-diplomatic-feud-saudi-arabia-bahrain-iran-terror-links-a7824406.html>, (07.04.2018)

Jones, M. (2017) “Hacking, bots and information wars in the Qatar spat”, *The Qatar Crisis* :8-9.

Koçgündüz, L. M. (2011) “Basra Körfezi'nin Parlayan İncisi: Katar”, *The Sparkling Pearl Of The Persian Gulf: Qatar.*, 3(26): 71-81.

Middle East Monitor (2017a) “Erdogan sets a condition for Turkish troops to leave Qatar”, <https://www.middleeastmonitor.com/20170706-erdogan-sets-a-condition-for-turkish-troops-to-leave-qatar/>, (26.04.2018)

Middle East Monitor (2017b) “Qatar refuses to accept goods originating in boycott countries”, <https://www.middleeastmonitor.com/20170627-qatar-refuses-to-accept-goods-originating-in-boycott-countries-2/>, (28.04.2018)

Middle East Monitor (2017c) “Timeline: Arab rift with Qatar”, <https://www.middleeastmonitor.com/20170614-timeline-arab-rift-with-qatar/>, (07.04.2018)

Naheem, M. A. (2017) “The dramatic rift and crisis between Qatar and the Gulf Cooperation Council (GCC) of June 2017”, *International Journal of Disclosure and Governance*, 14(4): 265-277.

Öztürkler, H. (2017) “Katar Krizinin Ekonomi Politikası”, *Middle Eastern Analysis / Ortadogu Analiz*, 9(81): 78-80.

Peterson, J. E. (2006) “Qatar and the World: Branding for a Micro-State”, *Middle East Journal*, 60(4): 732-748.

Reuters (2017) “Qatar Airways expands airline investments with Italy's Meridiana”, <https://www.reuters.com/article/us-qatar-airways-italy-meridiana/qatar-airways-says-acquires-minority-stake-in-parent-of-italys-meridiana-idUSKCN1C32CC>, (09.04.2018)

Reuters (2017) “Qatar says won't negotiate until economic boycott ends”, <https://www.reuters.com/article/us-gulf-qatar-minister/qatar-says-wont-negotiate-until-economic-boycott-ends-idUSKBN19A1TX>, (29.04.2018)

Reuters (2018) “Qatar says it faces campaign of lies, denies interfering”, <https://in.reuters.com/article/gulf-qatar-foreignministry/qatar-says-it-faces-campaign-of-lies-denies-interfering-idINKBN18W0RF>, (06.04.2018)

Stephens, M. (2017) “Why key Arab countries have cut ties with Qatar — and what Trump had to do with it”, *The Qatar Crisis* :12.

Sümer, V. (2017) “Katar Krizi ve Gıda Güvenliği”, *Middle Eastern Analysis / Ortadogu Analiz*, 9(81): 42-43.

The Guardian (2017) “Qatar seeks compensation over Arab blockade”, <http://www.theguardian.com/world/2017/jul/09/qatar-to-seek-compensation>, (09.04.2018)

The National UAE (2018) “The 13 demands on Qatar from Saudi Arabia, Bahrain, the UAE and Egypt - The National”, <https://www.thenational.ae/world/the-13-demands-on-qatar-from-saudi-arabia-bahrain-the-uae-and-egypt-1.93329>, (01.04.2018)

TRT World (2018) “Qatar pulls out of Saudi-led coalition on Yemen”, <https://www.trtworld.com/mea/qatar-pulls-out-of-saudi-led-coalition-on-yemen-7695>, (06.04.2018)

Ulrichsen, K. C. (2017) “What’s going on with Qatar?”, The Qatar Crisis.

VOA News (2018) “Qatar’s Emir Amends Anti-Terrorism Laws”, <https://www.voanews.com/a/qatar-emir-amends-anti-terrorism-laws/3953222.html>, (09.04.2018)

## ABD'NİN ORTADOĞU'YA YÖNELİK KAMU DİPLOMASİSİ: OBAMA ve TRUMP DÖNEMİ

Muhammed Asım ÖNCEL\*

### ÖZ

*Soğuk Savaş döneminde kullanılmaya başlanan kamu diplomasisi kavramı, Joseph Nye'in "yumuşak güç" kavramını literatüre kazandırmasından sonra bir yumuşak güç aracı olarak daha sık kullanılmaya başlamıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra dünyanın ABD'den neden nefret ettiğini sorgulayan Nye, ABD'nin diğer ülkelerin vatandaşlarına yönelik bir kamu diplomasisi yürütmesini ve yumuşak gücün de bir dış politika aracı olarak kullanılmasını önermiştir. Bush yönetimi altında dış politikanın bu kavramlar üzerinden şekillendiğini iddia etmek oldukça zordur. Bu dönemde ABD Dış Politikası'nın ana teorisi ofansif realizm olmuştur. Küresel teröre karşı savaş açan Bush yönetimi diğer ülke halklarının dostluğu kazanmak yerine düşmanlığını kazanmıştır. Obama ise özellikle söylemsel açıdan kamu diplomasisi araçlarını etkin kullanmış ve ABD'nin Bush döneminde kaybettiği meşruiyeti yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Obama'nın aksine, Trump'ın başkanlığı döneminde yumuşak güç bir diplomasi aracı olmaktan çıkartılmış ve dış politikada sert söylemler etkin olmuştur.*

**Anahtar Kelimeler:** Obama, Trump, ABD Dış Politikası, Yumuşak Güç, Kamu Diplomasisi, Ortadoğu  
**JEL Kodları:** N40, F50, F59

### USA'S MIDDLE EAST PUBLIC DIPLOMACY: OBAMA AND TRUMP PERIOD

### ABSTRACT

*The concept of public diplomacy, first introduced in the Cold War era, began to be used more often as a soft power tool after Joseph Nye 's "soft power" concept became literary. Especially after the September 11 attacks, Nye questioned why the world hates the United States, suggesting that the United States should run a public diplomacy for the citizens of other countries and use soft power as a foreign policy instrument. Under the Bush administration it is difficult to argue that foreign policy is shaped by these concepts. In this period, the main theory of US foreign policy became offensive realism. The Bush administration, which has waged war against global terrorism, won the enemy instead of acquiring the friendship of the peoples of other countries. Obama, on the other hand, used the public diplomacy tools in a discursive way and tried to reconstruct the legitimacy that the US lost in the Bush era. Unlike Obama, during the presidency of Trump, soft power was removed from being an instrument of diplomacy, and harsh discourse became effective in foreign policy.*

**Key Words:** Obama, Trump, US Foreign Policy, Soft Power, Public Diplomacy, Middle East

**JEL Codes:** N40, F50, F59

\* Araştırma Görevlisi, Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: moncel@bandirma.edu.tr

## 1. GİRİŞ

Yumuşak güç ve bir yumuşak güç aracı olan kamu diplomasisi kavramları 2000’li yıllarda ABD Dış Politikasını etkileyen önemli unsurlar olmuştur. Temel amacı diğer ülkelerde yaşayan insanların “kalplerini ve akıllarını kazanmak” (Nye, 2004: s. 1) olan kamu diplomasisi kavramı özellikle dış politikaların meşruiyetini sağlama konusunda işlevsel bir role sahiptir. Yumuşak güç ise kamu diplomasisi araçları kullanılarak oluşturulan bir dış politika anlayışıdır. Sert güç kavramı askeri, siyasi ve ekonomik yaptırımlar aracılığıyla dış politikada belirli kazanımlar elde etmeyi amaçlarken; yumuşak güç, düşmanları öldürerek kontrol altına almaktan ziyade düşman üretilmesine engel olarak ve kendisine yeni dostlar edinerek, bir devletin varlığını idame ettirme ve güvenliğini sağlama amacını taşır. Yumuşak gücün kullanılması “sert gücün” kullanılmayacağı anlamına da gelmez. Nye’a göre “akıllı güç” kavramı, yumuşak güç ve sert gücün yukarıda bahsedilen amaç için birlikte kullanılmasını ifade eder (Nye, 2004: s. 32).

Joseph Nye’in Amerikan Dış Politikası’na bir tavsiye olarak geliştirdiği yumuşak güç kavramı George W. Bush’un başkanlık yaptığı dönemde dış politikaya yön verememiştir. Aksine Bush’un 11 Eylül saldırılarından sonra tüm dünyada küresel terörizme karşı savaş ilan etmesi, kitlesel imha silahlarını ve El-Kaide’yi sebep göstererek Irak’ı işgal etmesi, aynı şekilde Afganistan’ı işgal edip sert söylemlerde bulunması, Bush döneminde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Dış Politikasında saldırgan realist bir tutum izlendiğine örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Bush’un müslümanlar ile teröristleri bir tutması özellikle Ortadoğu halkının ve müslümanların nefretini kazanmasına sebep olmuştur. Yumuşak güç kavramının dış politikada elde etmeye çalıştığı kazanımların tam aksini getiren bu saldırgan tutum ABD’nin uluslararası alandaki meşruiyetini önemli ölçüde yitirmesine sebep olmuştur. Hem seçim vaatleri hem de kendi kişiliği ile kamuoyunda büyük beklenti oluşturan Obama ise, uluslararası arenada sert bir dil kullanmayarak ve söylemlerinde ilişki inşasına vurgu yaparak yumuşak gücü ve kamu diplomasisi araçlarını etkin kullanmıştır. Trump döneminde ise yumuşak güç ve kamu diplomasisi kavramlarının dış politikaya yön verdiğini iddia etmek oldukça güçtür. Bu çalışmada Obama ve Trump’ın dış politikaları yumuşak güç ve kamu diplomasisi kavramları üzerinden incelenecektir. Öncelikle yumuşak güç kavramının geleneksel ABD Dış Politikasında nasıl bir zemine oturtulabileceği tartışılacak; ardından Bush’un Obama’ya nasıl bir dış politika mirası bıraktığı ortaya konulacaktır. Son olarak Obama ve Trump’ın Ortadoğu ve müslümanlara yönelik olarak uyguladığı politikalar, kamu diplomasisi ve yumuşak güç kavramları temel alınarak incelenecektir.

## 2. ABD DIŞ POLİTİKASI VE YUMUŞAK GÜÇ

Geleneksel ABD Dış Politikası teorileri sistemik (dışsal) ve yerel (içsel) teoriler olarak iki kısma ayrılabilir. Sistemik teoriler, ABD Dış Politikası’nın belirlenmesinde uluslararası sisteme vurgu yaparken; yerel teoriler, dış politikayı Amerikan siyasal değerlerinin dışa yansımaları olarak görürler.



Sistemik teorilerde savunmacı ve saldırgan realist görüşler, dış politikayı belirleyen sistemik baskılara karşın iki farklı anlayış geliştirirler. Savunmacı realistlere göre, devletler uluslararası alanda güvenliklerini maksimize etmeye çalışırlar (Schmidt, 2012: s. 9). Ancak güvenlik maksimizasyonunu sağlarken saldırgan bir tutuma girmek savunmacı realistlere göre çoğunlukla diğer devletlerin karşı denge oluşturmasını beraberinde getirir. Bu nedenle dış politikadaki ofansif ve yayılcı bir davranış, devletin daha fazla düşman edinmesi anlamına geldiği için savunmacı realizmin güvenlik anlayışıyla uyumsuzdur. Saldırgan realistler, devletlerin dış politikada güvenlik maksimizasyonunu değil; güç maksimizasyonunu hedeflediğini iddia ederler (Schmidt, 2012: s. 9). Bu görüşe göre devletlerin varlıklarını idame ettirmeleri sistemdeki en güçlü devlet olmalarına bağlıdır. Bu nedenle güçlerini diğer devletlere göreceli olarak artırmak için sürekli fırsat arar. Hem saldırgan hem de savunmacı realizm uluslararası sistemin anarşik doğasını kabul eder. Bu kabulden yola çıkan saldırgan realistler, her devletin nihai hedefinin devlet üstü bir otoritenin olmadığı uluslararası sistemde hegemon güç olmaya çalışmak olduğunu savunur (Schmidt, 2012: s. 10).

Yerel teoriler olarak ifade edebileceğimiz liberalizm ve marksizm, dış politikanın ABD'nin iç politikasına içkin olan değer ve kavramlarını yansıtması gerektiğini ifade eder. ABD'nin siyasal değerlerini en iyi şekilde yansıtan teori kuşkusuz liberalizmdir. Liberalizme göre Amerikan dış politikası, Amerika siyasetinin liberal demokratik karakterini yansıtmalıdır (Schmidt, 2012: s. 11). Demokrasi ve özgürlük kavramları liberal dış politika uygulayıcıları için büyük önem arz etmektedir. Buna göre Amerikan dış politikasının temel hedeflerinden biri bireysel özgürlüğü dünya çapında yaymak olmalıdır. Aynı şekilde demokrasinin de dünya çapında yayılması ve otoriter rejimlerin demokratik rejimlerle yer değiştirmesi bu dış politika görüşünün nihai amaçlarından biridir. "İlerlemeci tarih anlayışı", "tarihin sonu tezi" ve "demokratik barış teorisi" gibi düşüncelerden etkilenen liberal dış politika teorisi çoğu zaman dış politika eylemlerini meşrulaştırmada bir araç olarak kullanılmıştır. Buna George Bush'un Irak'ın işgali sırasında "Irak'a demokrasi götüreceğiz" söylemi örnek olarak gösterilebilmektedir. Bir diğer yerel dış politika teorisi ise marksizmdir. Marksizm, Amerika'nın siyasal yapısından ziyade sahip olduğu kapitalist ekonomik sistemin dış politikada yayılcılık ve emperyalizme sebep olduğunu savunur (Schmidt, 2012: s. 12).

ABD Dış Politikası'na üçüncü bir yaklaşım türü olarak neo-klasik realizmden bahsedilebilir. Neo-klasik realizme göre dış politikayı anlamlandırmak için yerel ve sistemik faktörleri ayrı ayrı değil; birbirleriyle ilişkili şekilde değerlendirmemiz gerekir (Schmidt, 2012: s. 13).. Bu yaklaşıma göre dış politikanın belirlenmesinde hem iç siyasal yapı (siyasal rejim, karar alıcılar, baskı grupları vb.) hem de uluslararası sistemik yapı (anarşi, güç mücadelesi, güvenlik vb.) etkili olmaktadır. Keohane ve Nye'nin neo-liberal uluslararası ilişkiler kavramsallaştırması da bu açıklamayı destekler niteliktedir. Keohane ve Nye, realistlerin sistemik açıklamalarına, iç politikanın da önemli olduğunu vurgulayarak liberalizmi eklemeye çalışmışlardır. Böylelikle Amerikan dış politikasında realist teoriye fazlaca

güvenilmesinden dolayı ortaya çıkan boşluğu realizm ve liberalizmi sentezleyerek kapatma girişiminde bulunmuşlardır (Yanık, 2015: s. 44).

Peki yumuşak güç kavramı bu saydığımız Amerikan dış politikası teorilerinde nasıl bir zemine oturmaktadır? Herhangi bir değerlendirme yapmadan önce yumuşak güç kavramının mucidi olan Joseph Nye'in neo-liberal bir teorisyen olduğunun belirtilmesi gerekir. Nye'in neo-liberal teroisinde devletler arası "karşılıklı bağımlılık", "ilişki inşası" gibi kavramlar büyük önem taşımaktadır. Zira Joseph Nye, hükümetler arasında oluşturulan geleneksel diplomasi yerine kamu diplomasisi araçları ile bir devletin hükümetinin diğer devletlerin vatandaşları ile ilişki inşa etmesini tavsiye etmiştir. Bu şekilde yürütülecek kamu diplomasisi ile devletin dış politikası yumuşak güce dayanacak; böylelikle hem uluslararası alanda yeni dostlar edinilmiş olacak hem de diğer politikalar için bir meşruiyet zemini oluşturulacaktır. Nye'in bu düşüncesinin saldırgan realist teori ile taban tabana zıt bir teori olduğunu söyleyebiliriz. Saldırgan realist teorinin, güç maksimizasyonu hedefi ile yayılcılığa yatkın tutumu hem yeni düşmanların üretimine sebep olmakta hem de devletin dış politikadaki imajını zedeleyerek uluslararası alanda meşruiyet kaybına yol açmaktadır. Bu yaklaşımı eleştiren yumuşak güç kuramı ise "ilişki inşasına" ve "kalplerin ve akılların kazanılması"na vurgu yapmaktadır. Teorik olarak liberal değerlerin yumuşak güç kavramına içkin olduğundan bahsedebiliriz. Ancak pratikte, sert güç kullanılarak liberal değerlerin ihraç edilmeye çalışılması saldırgan ve yayılcı bir dış politika uygulanması anlamına geleceğinden yumuşak güç kavramı ile uyumsuzdur. Öte yandan yumuşak güç uygulayıcısı olan hükümet veya hükümet dışı örgütlerin (Non Governmental Organizations) halkları kendisine muhatap alması ve dinleme

<sup>1</sup> yoluyla düşüncelerini öğrenip onlara yönelik politika üretmesi, demokratik ve liberal değerlerle oldukça uyumaktadır. Burada teorik olarak bir uyumdan, pratik olarak ise bir uyumsuzluktan söz edebiliriz. Yumuşak güç ve kamu diplomasisi, aynı zamanda hükümetler, kurumlar ve bireyler arasındaki ilişki inşasına odaklanması açısından inşacı perspektifle de uyumlu kavramlardır.

Özetlemek gerekirse, yumuşak güç kavramı teorik olarak ABD Dış Politikası'nda saldırgan realizmin terk edilmesi manasına gelmektedir. Uluslararası ilişkilerde güç mücadelesinin önemini korumasına karşın dış politikada saldırganlıktan vazgeçilmesi ve ilişki inşa etmeye yönelik adımlar atılması hedeflenmektedir. Bu açıdan bakıldığında yumuşak güç kavramı liberal ve demokratik değerleri de ihtiva etmektedir. Yumuşak güç kavramı uluslararası ilişkilerde devleti tek aktör olarak kabul etmeyip, kurumlar ve bireylerin de bu alandaki faaliyetlerine önem vermesiyle aynı zamanda inşacıdır. Joseph Nye'in da bir neo liberal uluslararası ilişkiler teorisyeni olduğu hatırlanacak olursa, yumuşak gücün teorik zemine oturtulması daha da kolaylaşacaktır.

---

<sup>1</sup> Kamu diplomasisi araçları: Dinleme, savunuculuk, kültürel diplomasi, değişim diplomasisi, uluslararası yayıncılık. Ayrıntılı bilgi için bkz: Nicholas J. Cull, *Public Diplomacy: Lessons from the Past*, Figueroa Press, Los Angeles, 2009: 18.

### 3. BUSH'UN MİRASI

George Bush dönemi ABD Dış Politikası'nı belirleyen en önemli unsur şüphesiz 11 Eylül saldırıdır. Tüm dünyanın gündemini bir anda değiştiren bu terör saldırılarından sonra ABD'nin dış politikası yayılmacılık ve realizm ekseninde değişmiştir. Saldırıların ardından güvenlik ihtiyacı hisseden ABD, dünya çapında terörizme savaş açarak daha saldırgan ve tek taraflı bir dış politika izlemeye başlamıştır (Ataman & Gökcan, 2012: s. 216). ABD'nin terörizme savaş açması, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin küresel hegemonyasının önündeki engelin artık büyük devletler değil; terörist örgütler olduğunu göstermektedir. ABD'nin bu yeni düşmanı ile savaşıma yöntemi ise saldırgan dış politikanın göstergesi olmuştur. Önleyici saldırı (*preventive attack*) metodunun kullanıldığı bu dış politika ABD hegemonyasının küreselleşmesi için bir araç olarak kullanılmıştır (Ataman & Gökcan, 2012: s. 216-217).

Bush döneminde ABD'nin dış politikadaki saldırgan realist tutumu kullanılan sert güç ile ortaya konulabilir. 11 Eylül'ün sadece ABD'ye yönelik değil; Birleşmiş Milletler (BM) ve North Atlantic Treaty Organization'a (NATO) da yönelik saldırılar olduğu belirten Bush yönetimi, el-Kaide ile mücadele edebilmek adına uluslararası bir koalisyon kurulması gerektiğini belirtmiştir (Molla, 2009: s. 40). ABD'nin Afganistan'a müdahalesi 7 Ekim 2001 yılında gerçekleştirilmiştir. Müdahalenin gerekçesi olarak BM Anlaşması'nın 51. maddesinde bulunan bireysel ve ortak meşru savunma hakkı (TBMM, 2018) gösterilmiştir. Bush'un ortaya atılmış olduğu "önleyici saldırı" kavramı Afganistan müdahalesinde oldukça önemli bir yer tutmuştur. Önleyici saldırı düşüncesine göre ABD, ulusal güvenliği ve milli değerlerini korumak amacıyla önleyici saldırı gerçekleştirme ve meşru müdafaa hakkına sahiptir. Bu bağlamda ABD, önleyici saldırı kapsamına göre Afganistan'a askeri müdahalesinin meşru olduğunu iddia etmiştir (Bilensoy, 2018: s. 60).

Bush döneminde ABD'nin bir diğer sert güç kullanımı da Irak işgali sırasında gerçekleşmiştir. Irak'ta kitlesel imha silahlarının bulunduğu ve bu silahların terörist eylemler amacıyla kullanılabilmesi iddiası Irak işgalinin ana gerekçesi olarak sunulmuştur (Bilensoy, 2018: s. 61). Bu gerekçe doğrultusunda ABD, yine önleyici saldırı kavramını kullanarak Irak işgalini gerçekleştirmiştir. Ancak daha sonrasında BM temsilcileri tarafından Irak'ta yapılan araştırmada herhangi bir kitlesel imha silahına rastlanmamıştır. Pek çok kişiye göre, ABD'nin Irak'ı işgalinin ana sebebi Irak'ın zengin petrol rezervleridir. Bu düşünceyi savunanlara göre ABD'nin küresel hegemonya düşüncesini gerçekleştirmede çok önemli bir maddi kaynak sağlayacak olan petrol rezervleri oldukça önem taşımaktadır. Bu nedenle ABD bölgeye hakim olarak petrolün denetimi ve güvenliğini sağlamak istemiştir (Bilensoy, 2018: s. 61). ABD'nin Bush dönemindeki saldırgan realist tutumu sadece sert güç kullanımında değil; aynı zamanda söylemlerde de kendini belli etmiştir. "Bush doktrini" olarak adlandırılan güvenlik stratejisinde George Bush, düşmandan önce saldırı anlamına gelen "önleyici saldırı" kavramını ve gerekirse düşman devletlerdeki rejimlerin değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun yanında küresel terörizme karşı savaş açan Bush, söylemlerinde dünyayı iki kutba ayırmıştır.

21/09/2001 tarihli konuşmasında George Bush, dünyadaki birçok devletin ABD'nin yanında olduğunu, geri kalanların da bir seçim yapması gerektiğini : “Ya bizimlesiniz; ya da teröristlerle”<sup>2</sup> sloganı ile deklare etmiştir.

Bush'un hem sert güç kullanımı hem de söylemlerindeki tehdit içeren unsurlar, Bush'un dış politikada kamu diplomasisi ve yumuşak güç kavramlarının gerekliliklerini yerine getirmede; aksine, bu gerekliliklerin tam zıddına hareket ettiğini göstermektedir. Bush'un dış politikadaki faaliyetleri dünyadaki birçok insanın ABD'den nefret etmesine sebep olmuştur. Ancak Afganistan ve Irak'ı işgali, söylemleriyle dünyayı iki kutba ayırması ve müslümanlarla teröristleri çoğu zaman bir tutması özellikle Ortadoğu'da yaşayan insanların ve müslümanların büyük tepkisini çekmesine ve düşmanlıklarını kazanmasına sebep olmuştur. Böylelikle George Bush 20 Ocak 2009'da ABD Başkanlığı'nı Barack Obama'ya devrederken arkasında uluslararası alanda meşruiyetini büyük ölçüde yitirmiş, ekonomik olarak da bir krizin içinde bulunan ve halihazırda iki savaşın içinde aktif olarak bulunan bir süper güç bırakmıştır. Bush'un Obama'ya bıraktığı bu miras Obama'nın sorumluluğunu daha da artırmıştır. Obama'nın öncelikle müslümanlar ve Ortadoğu halkına yönelik bir kamu diplomasisi yürütmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

#### **4. KAMU DİPLOMASİSİ**

Kamu diplomasisi, “uluslararası bir aktörün, uluslararası çevreyi yabancı bir halk ile iş birliği içerisinde yönetme girişi” (Cull, 2009: s. 12) olarak tanımlanabilir. G. R. Berridge ise kamu diplomasisini beyaz propagandanın modern ismi olarak ifade etmektedir (Berridge, 2010: s. 179-182). Kamu diplomasisini tanımlarken değinmemiz gereken önemli bir nokta, kamu diplomasisinin sadece yabancı hükümetler ile olan ilişkiyi ifade etmediğidir. Edward R. Murrow, kamu diplomasisini tanımlarken, bu kavramın sadece yabancı hükümetlere yönelik bir eylemi değil; aynı zamanda hükümet dışı organizasyonları ve bireyleri de hedefleyen bir eylemi ifade ettiğini belirtmiştir (Nye, 2004: s. 107).

Özetle bu şekilde tanımlayabileceğimiz kamu diplomasisi kavramının ABD Dış Politikasında kullanımının ortaya çıkışındaki temel amaç ise, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) etkin olarak kullandığı “propaganda” kelimesinin olumsuz anlamından kurtulmaktır. Cull'a göre ABD kendi demokratik istihbarat faaliyetlerini Sovyetler Birliği'nin yürüttüğü faaliyetlerden ayırma ihtiyacı görmüş; bu nedenle de propaganda kelimesi yerine daha olumlu bir anlam ihtiva eden kamu diplomasisi kavramını seçmiştir (Kurtuluş, 2014: s. 36).

Günümüzde kamu diplomasisi yerine artık daha çok “yeni kamu diplomasisi” kavramı kullanılmaktadır. Bu kavramın ortaya çıkışında teknolojik gelişmelerin ve küreselleşmenin etkisinden söz edilebilir. Teknolojik gelişmeler ile birlikte ortaya çıkan “yeni medya” insanların kolayca fikir

<sup>2</sup> Orjinali: “Every nation, in every region, now has a decision to make. Either you are with us, or you are with the terrorists”  
<https://www.voanews.com/a/a-13-a-2001-09-21-14-bush-66411197/549664.html>

beyan etmesini sağlamıştır; küreselleşme ile birlikte gelişen devlet dışı organizasyonlar ise uluslararası ilişkilerde aktör olmuş ve devletin uluslararası ilişkilerde tek aktör olduğu düzeni sonlandırmıştır. Uluslararası ilişkilerde yeni aktör olarak ortaya çıkan devlet dışı organizasyonlar aynı zamanda yeni kamu diplomasisinin uygulayıcısı olmuşlardır (Cull, 2009: s. 12-13). Bunun yanında gelişen teknoloji ile birlikte ulusal alanı ve uluslararası alanı birbirinden ayıran keskin sınırlar da muğlaklaşmıştır. Bütün bu yeniliklerin yanında Cull'a göre yeni kamu diplomasisinin getirdiği en önemli yenilik, Soğuk Savaş döneminde aktörden halka şeklinde cereyan eden iletişim biçimini, halktan halka şeklinde değiştirmesidir (Cull, 2009: s. 13). Tüm bu bahsedilen faktörler kamu diplomasisinde de bir değişime sebep olmuş ve sadece hükümetler arası etkileşim ile ortaya çıkan veya sadece hükümetlerin uygulayıcı olduğu kamu diplomasisi, yerini hükümet dışı organizasyonların ve bireylerin de aktör olabildiği, yeni medya ile birlikte küresel çapta daha fazla etkileşimin mümkün olabildiği yeni kamu diplomasisine bırakmıştır. Arthur Burns'un tanımı yeni kamu diplomasisini en iyi şekilde anlatmaktadır: *"Herhangi iki hükümet arasında gerçek anlamda birbirini anlamaya ulaşma, temelde dışişleri bakanları ve büyükelçiler arasında değil de, halklar arasında kurulan ilişkinin niteliğine bağlıdır"* (Aktaran: Kurtuluş, 2014: s. 180).

Yeni kamu diplomasisi ile birlikte teknolojik araçlar, kamu diplomasisinin uygulandığı önemli bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle facebook, youtube, twitter, instagram gibi sosyal medya siteleri dünyadaki insanların büyük bir kısmına ulaşabilmek için büyük bir fırsat sağlamaktadır. Kamu diplomasisi uygulayıcıları da bu sosyal medya imkanını, dünyanın dört bir tarafındaki insanlara ulaşmak ve uyguladıkları kamu diplomasisini dünya çapında yaymak için kullanmaktadır. Sosyal medyanın kamu diplomasisi için önemini ortaya koyacak bir örnek olarak, Kanada Başbakanı'nın Suriye'den gelen mültecileri bizzat kendisinin karşılaması ve bu görüntülerin sosyal medyada büyük yankı uyandırması gösterilebilir (BBC, 2015). Aynı şekilde Obama ve Trump da sosyal medyayı etkin kullanan ABD Başkanları olarak gösterilebilir. Örneğin, Barack Obama seçim kampanyasında youtube'ü efektif olarak kullanmıştır (Aktaran: Karadağ, 2012: s. 76). Aynı şekilde Trump da hem başkanlık seçimi sürecinde hem de başkanlığı esnasında twitterı oldukça sık kullanmış ve gündeme dair bir çok yorumu twitter aracılığıyla yapmıştır. Trump, ABD Başkanlığı'na başladığı 20.01.2017 tarihinden 12.09.2018 tarihine, yani bugüne kadar, toplam 4718 tweet atmıştır.<sup>3</sup> Bu da günde yaklaşık 8 tweet attığını göstermektedir.

Obama ve Trump her ne kadar sosyal medyayı etkin kullansalar da, her ikisinin de bunu kamu diplomasisi amacıyla yapmış olduğu şüphelidir. Önümüzdeki alt başlıklarda Obama ve Trump'ın kamu diplomasisini –eğer kullandıysa- ne kadar etkin kullandıkları incelenecektir.

<sup>3</sup> <http://www.trumptwitterarchive.com>

#### 4.1. Obama

Obama başkanlık görevine başladığında, uluslararası alanda meşruiyetini önemli ölçüde yitirmesine ve tüm olumsuz ekonomik gelişmelere rağmen ABD, dünyanın askeri ve ekonomik açıdan lideri olmayı sürdürmekteydi (Valdés-Ugalde & Duarte, 2011: s. 98). Obama'nın yapması gereken askeri ve ekonomik gelişmelerin yanında ABD'nin hem uluslararası alanda hem de ABD vatandaşları arasında zedelene imajını düzeltmekti. Bush'a göre farklı yaklaşımları olan bir politikacı olmasının yanında ABD tarihinin ilk Afro-Amerikan Başkanı olması Obama'ya dair beklentilerin yüksek tutulmasına sebep olmuştur (Valdés-Ugalde & Duarte, 2011: s. 98). Obama'nın sadece siyahi biri olarak ABD Başkanı olması bile bir kamu diplomasisi niteliğindedir. Tarihi büyük ırkçılık mücadelelerine sahne olmuş bir devletteki en önemli konuma siyahi bir kişinin gelmesi hem kendi ülkelerindeki hem de diğer ülkelerdeki vatandaşlara yönelik bir sempati oluşturmuştur.

Obama göreve geldiğinde ABD'nin güvenlik stratejisini sert güç ve yumuşak gücün bir kombinasyonu olarak tanımlanan akıllı güç (smart power) olarak yeniden dizayn etmiştir. Böylelikle Obama, güvenlik stratejisinde sert gücü yumuşak güç ile birlikte kullanıp hem güçlü kalmaya devam etmeyi hem de bir meşruiyet yaratma fikrini tercih etmiştir. Bu fikrin temelinde, ne kadar güçlü olursa olsun hiçbir devletin küresel tehditlerle tek başına mücadele edemeyeceği düşüncesi vardı (Valdés-Ugalde & Duarte, 2011: s. 98). Bu nedenle ABD düşman üretmeye devam etmek yerine dostlar edinmeliydi. Obama'ya göre ABD her halükarda teröre karşı savunulmalıydı ancak Obama, Bush'un 'küresel terörizme karşı savaş' söylemini terk ederek 2011 yılında Irak'tan, 2014 yılında da Afganistan'dan çekilmiştir.

Obama'nın Afganistan'a ekstra birlikler göndermesi, Libya'da askeri güç kullanması ve İran'a bazı yaptırımlar uygulaması sert gücü kullanmaya devam ettiğinin göstergesidir. Yani Obama'nın Bush'tan asıl farkı, sert güçten vazgeçmek değil; ser güç unsurlarının yanına yumuşak güç unsurlarını da eklemektir. Özellikle Bush döneminde terörist olarak görülen ve İslamofobi'ye maruz kalan müslüman ve Ortadoğulular bu yumuşak güç unsurlarının kullanılması gereken en önemli muhataplar olmuşlardır. Obama'nın ilk röportajını Suudi kanalı olan el-Arabiya'ya vermesi; Amerika'nın İslam dünyasının bir düşmanı olmadığını vurgulaması, Filistin İsrail sorununun çözümünde iki tarafı da dinleyeceğinin altını çizmesi ve işbirliğinden bahsetmesi yumuşak gücü devreye sokmasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Obama'nın 2009 yılında Kahire'de yaptığı konuşma, müslüman coğrafya ile yeni bir ilişki inşa etmeyi istediğini göstermiştir (Valdés-Ugalde & Duarte, 2011: s. 99). Obama Kahire konuşmasında özetle şunları ifade etmiştir:

*“Kahire'ye Amerika Birleşik Devletleri ile tüm dünyadaki Müslümanlar arasında yeni bir başlangıç arayışı içinde geldim. Bu başlangıç, ortak çıkarlar ve saygı temeline dayanmaktadır. Amerika ile İslam dünyası birbirinden ayrı değildir ve bir yarış içinde*

*olmalarına da gerek yoktur. Bunun yerine, ortak ilkeleri paylaşmaktadırlar. Bu ilkeler, adalet ve ilerlemenin yanı sıra tüm insanlığın sahip olduğu hoşgörü ve haysiyettir.”*

*“Ankara’da Amerika’nın İslam ile asla savaşta olmayacağını açıkça vurguladım. Bununla beraber güvenliğimize büyük bir tehdit oluşturan şiddet ve aşırılık yanlılarıyla mücadeleye durmaksızın devam edeceğiz. Çünkü biz tüm dinlerden tüm insanların karşı çıktığı bir şeye karşı çıkıyoruz: Masum erkek, kadın ve çocukların öldürülmesine. Ve Başkan olarak benim temel görevim, Amerikan halkını korumaktır”.*<sup>4</sup>

Obama’nın Kahire’deki bu önemli konuşması müslümanlara yönelik yürütülen önemli bir kamu diplomasisi örneğidir. Bu konuşmada Obama’nın yeni bir ilişki inşasına vurgu yapması, Kur’an-ı Kerim’den alıntı yapması, Amerika ve İslam’ın sahip olduğu ortak değerlerden bahsetmesi ve müslümanlarla savaşta olmadıklarını belirtmesi, en önemli hususlar olarak göze çarpmaktadır. Obama’nın aynı şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) yaptığı konuşma da hem ABD-Türkiye ilişkileri açısından hem de müslümanlar açısından oldukça önem taşımaktadır:

*ABD hiçbir zaman İslamla savaşta değildir, olmamıştır, olmayacaktır. Esasen Müslüman dünyasıyla olan ortaklığımız kritik öneme sahiptir. Dikkatli dinlemeliyiz, ortak zeminler yaratmalıyız. Aynı fikirde olmasak bile saygılı olamayız. ABD, Müslüman Amerikalılar tarafından zenginleştirildi. Bu konuda İslam dünyasına olan saygımızı göstermeliyiz.*<sup>5</sup>

Barack Obama, Kahire konuşmasında olduğu gibi TBMM’deki konuşmasında da Amerika’nın İslamla savaşta olmadığını ve müslüman dünya ile aralarında ortak zeminler bulmaları gerektiğini vurgulamıştır. Aynı şekilde Türkiye ile ABD’nin geçmişten günümüze gelen dostluklarından bahsetmiştir. Ortadoğu ile ilişkisi bakımından kritik öneme sahip Türkiye’nin Millet Meclisi’nde bu noktaları vurgulamak Obama’nın kamu diplomasisi uygulaması açısından oldukça önemlidir. Obama hem Kahire’de hem de TBMM’deki konuşmalarıyla yeni dostlar edinmek için elinden geleni yapmıştır.

Obama’nın Ortadoğu ve müslümanlara yönelik kamu diplomasisinin söylem düzeyinde kaldığını belirtmek gerekir. Hatta zaman zaman Amerikan dış politikasında Bush dönemi ile Obama dönemi arasında çok bir farkın olmadığı yorumları yapılmıştır. Seib’in görüşüne göre, Bush ile Obama arasındaki farka rağmen Amerikan kamu diplomasisi zayıflığını sürdürmektedir (Seib, 2010: s. 335). Ancak her ne kadar Obama’nın kamu diplomasisi söylemsel olsa da yine de Bush dönemine göre önemli bir fark olduğunun ve söylemsel kamu diplomasisinin dahi oldukça önemli olduğunun belirtilmesi gerekir.

<sup>4</sup> Konuşmanın diğer önemli kısımları için bkz: [http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/06/090604\\_obama\\_speech.shtml](http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/06/090604_obama_speech.shtml)

<sup>5</sup> Konuşmanın diğer önemli kısımları için bkz: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/obamadan-tarihi-konusma-11376525>

## 4.2. Trump

Donald Trump, kişiliği, siyasal liderliği ve üslubuyla alışlagelmişin oldukça dışında bir devlet başkanı imajı sergilemektedir. Trump'ın sergilediği bu imaj dış politikaya da oldukça yansımaktadır. Günlük hayatta hemen hemen herkes, Trump'ın "irrasyonel" söylemlerinden birine rast gelmiştir. Kimilerine göre Trump bu irrasyonellik imajını kasıtlı olarak oluşturmaktadır. Bu görüşe göre Trump'ın sözleri hesaplı bir stratejinin ürünüdür ve Trump bu sözleri rakiplerinin kendisinin "çılgın" olduğunu düşünmesi için bilerek yapmaktadır (Yarhi-Milo, 2018: s. 73). Rakiplerinin Trump'ın çılgın olduğunu düşünmesi, Trump'tan korkarak belirli tavizler vermelerini sağlayacaktır. Trump'ın, temsilcisine Güney Kore'li müzakerecileri korkutmasını söylemesi ve "eğer gerekli tavizleri şimdi vermezlerse Trump'ın anlaşmayı bozacağını" söylemesi, bu stratejiye örnek olarak gösterilebilmektedir (Yarhi-Milo, 2018: s. 73).

Peki bu "çılgın adam" dış politikada hangi ilkeleri takip ediyor? Ya da herhangi bir dış politika ilkesi var mı? Washington Post, Trump'ın dış politika doktrinini ortaya koymak amacıyla 5 Temmuz 2018 tarihinde bir analiz yayınladı. Çeşitli hikayelerle detaylandırılan bu analizde Trump'ın dış politika anlayışı 10 madde halinde sunuldu. İlk madde: "*Trump için tarih, genellikle başkan olduğu zaman başlamış gibi görünüyor.*" (Washington Post, 2018). Analizdeki ikinci maddede ise Trump'ın askeri güç kullanmaya meyilli olduğundan bahsediliyor. Üçüncü maddede Trump'ın ABD İstihbarat Topluğunun ve İstihbarat Komitesi'nin Cumhuriyetçi üyelerinin kararını reddetmeye istekli olduğu belirtiliyor. Yedinci maddede ise Trump'ın tarihsel ittifaklara öncelik vermediği ifade ediliyor. Sekizinci madde Trump'ın gereksiz kavgalara başlama isteğinin Batılı ittifakı zorladığını vurguluyor (Washington Post, 2018).

Trump'ın Ortadoğu'ya yönelik dış politikası ise seleflerine göre daha izolasyonist bir hal almış görünmektedir. Trump'ın kullandığı "America First" sloganı bu izolasyonist politikayı gözler önüne sermektedir (Kontos, 2017: s. 1). Trump, Ocak 2017'de yaptığı bir konuşmada dış politikaya dair yeni tutumunu şu sözlerle açıklamıştır: "*Uzun yıllardır, Amerikan endüstrisinin pahasına yabancı endüstrisini zenginleştirdik; ordumuzun üzücü bir şekilde tükenmesine izin verirken diğer ülkelerin orduları sübvansede edildi; kendi milletimizi savunmayı reddederken başka milletlerin sınırlarını savunduk; ve Amerika'nın altyapısı dağınkılığa ve çürüme durumuna düşerken denizaşırı trilyonlarca dolar harcandı... Bu andan itibaren, önceliğimiz Amerika olacak. Ticarete, vergilerde, göçmenlikte, dış ilişkilerde her karar Amerikan işçilerine ve Amerikan ailelerine fayda sağlayacak. Sınırlarımızı ürünlerimizi üreten, şirketlerimizi çalan ve işimizi yok eden diğer ülkelerin yıkımlarından korumalıyız. Koruma büyük refah ve güce yol açacaktır*" (CNN, 2017). Trump'ın bu sözleri, özellikle 11 Eylül'den beri Ortadoğu'da doğrudan ve dolaylı olarak aktif politika izleyen ABD Dış Politikası açısından önemli bir dönüm noktası gibi gözükmektedir. Ancak Trump da selefleri gibi terörle mücadele konusunda "kararlı" bir duruş sergilemektedir. Bu bağlamda Trump'ın teröre karşı duruşu Obama'dan çok George W. Bush'a benzemektedir. Trump'ın nüfusunun çoğu Müslüman olan 7 ülkeye (Suriye,



İran, Irak, Somali, Libya, Yemen, Sudan) vize yasağı getirmesi (TRT Haber, 2017) bu durumu kanıtlar niteliktedir. Zira önceki bölümlerde George W. Bush'un İslamiyet ile terörizmi bir tutan söylemlerini, Obama'nın ise bunun tam aksi olan söylemlerini paylaşmış ve Obama'nın –söylemsel de olsa- Ortadoğu halkına ve Müslümanlara yönelik bir kamu diplomasisi yürüttüğünden bahsetmiştik. Trump, Bush gibi Ortadoğu'daki savaflara aktif katılım konusunda istekli olmasa da söylemleri ile de Müslümanlara yönelik bir kamu diplomasisi arayışında gözükmemektedir. Donald Trump'ın bu terörizm karşıtı duruşu ile izolasyonist politikası birleştirip, dış politika anlayışını bu yönde geliştirmesi beklenmektedir (Kontos, 2017: s. 6).

Trump dönemi ABD Dış Politikasının önemli eksikliklerinden biri özellikle terörle mücadele hususunda yumuşak güç unsurlarından istifade edilmemesidir. Ulusal güvenlik stratejisindeki insan hakları teşviki, kalkınma yardımı ve iyi yönetim gibi terörle mücadele konusundaki önemli yumuşak güç araçlarından bahsedilmemektedir (Feierstein, 2018: s. 2). Terörle mücadelede kamu diplomasisi ve yumuşak güç unsurlarının geri planda bırakılması George W. Bush örneğinde gördüğümüz gibi uluslararası alanda ciddi bir meşruiyet kaybına yol açabilir. Öte yandan Trump'ın dış politikaya dair görüş ve düşüncelerini, diplomasi dilinin dışına çıkararak, sosyal medyadan paylaşması da kamu diplomasisi açısından önemli bir eksiklik olarak hanesine yazılabilir. Bu konudaki en çarpıcı iki örnek, Rusya ve Kuzey Kore'yi, füze ve nükleer düğme ile tehdit etmesidir. Suriye'de herhangi bir füzeyi indirme sözü veren Rusya'yı: "Hazır ol Rusya, çünkü yeni, nazik ve akıllı füzeler gelecek" diyerek tehdit eden Trump, Kuzey Kore'yi de nükleer düğmesinin daha büyük olduğunu ve çalıştığını söyleyerek tehdit etmiştir (Takvim, 2018). Kuşkusuz bu tarz tehditleri kamuoyuna açık bir şekilde yapması Trump'ın kamu diplomasisini ve yumuşak güç unsurlarını önemsemediğini göstermektedir. Trump'ın twitter aracılığıyla yaptığı şey, kamu diplomasisinin amacı olan ilişki inşasından çok, düşmanlık yaratmak veya var olan düşmanlığı pekiştirmek gibi gözükmemektedir. Trump'ın sert güç unsurlarından biri olan askeri güç ve silah tehdidi, George W. Bush örneğinde olduğu gibi ABD'nin uluslararası alanda bir meşruiyet kaybına uğramasına neden olabilecek izlenimi vermektedir.

## 5. SONUÇ

Joseph Nye'in "akılları ve kalpleri kazanmak" olarak tanımladığı yumuşak güç kavramı ve bir yumuşak güç aracı olan kamu diplomasisi kavramı, Bush döneminde yeterince önemslenen kavramlar olmamışlardır. George W. Bush'un geçersiz bir demokrasi söylemi ve asılsız bahaneler dışında herhangi bir meşruiyet zemini oluşturma çabasına girmedeği saldırgan dış politika tutumu, ABD'nin ve Başkan George W. Bush'un tüm dünyada ve özellikle Ortadoğu'da her zamankinden daha fazla düşman kazanmasına sebep olmuştur. Obama, Bush'un ardından başkan seçildiğinde ise ABD Dış Politikası, yumuşak güç ve kamu diplomasisi kavramına ihtiyaç duymuştur. Öyle ki Obama hem askeri ve ekonomik güce önem vermeli hem de ABD'yi nefret edilen ülke olmaktan kurtarmalıydı. Bunun için de sert güç ve yumuşak güç unsurlarını birlikte kullanarak dış politikada "akıllı güç"

kavramını benimsemiştir. Obama özellikle yumuşak güç unsurlarını Ortadoğu ve müslümanlar üzerinde uygulamıştır. Özellikle ilk göreve geldiği zamanda yaptığı konuşmalarla ABD ve İslamiyet arasında bir düşmanlık bulunmadığını belirten Obama, ortak zeminde buluşmak suretiyle müslümanlar ve Ortadoğu halkı ile bir ilişki inşa etme gayretinde bulunmuştur. Trump ise Bush örneğinde olduğu gibi Ortadoğu'ya direk müdahil olma taraftarı olmasa da kamu diplomasisi konusunda başarısız olmuştur. Hem twitterdaki sert söylemleri, hem Müslüman ülkelere yönelik vize yasağı, hem de İslam ve terörizm kelimelerini yan yana kullanmasıyla kamu diplomasisi konusundaki başarısızlığını ortaya koymuştur. Donald Trump döneminde ABD Dış Politikasında yumuşak güç ve kamu diplomasisinin etkisinin olmadığı iddia edilebilmektedir.

Başarılı örnek olarak sunduğumuz Obama'nın Ortadoğu'ya yönelik kamu diplomasisi çoğu zaman söylemden öteye gitmese de yine de önemini korumaktadır. Çünkü söylem, siyasal ve uluslararası alanda oldukça mühim bir etkiye sahiptir. İnşacı uluslararası ilişkiler teorisi, Foucault'nun post-yapısal teoride kullandığı söylem kavramı ve Edward Said'in şarkiyatçıları eleştirmek için kullandığı kavramlardan biri olan söylem bir arada düşünülürse söylemin yapı, düzen ve ilişki inşasında oynadığı önemli rol anlaşılabilir. Söylemsel olarak kurulan bir dostluk hakiki dostluğun sebebi olabilir; ya da en azından hakiki düşmanlığı engelleyebilir.

#### **KAYNAKÇA**

Ataman, M., & Gökcan, Ö. (2012). *Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi*. Akademik İncelemeler Dergisi, 199-229.

BBC İnternet Sitesi (2009). *Obama'nın Kahire Konuşması*, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2018, [http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/06/090604\\_obama\\_speech.shtml](http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/06/090604_obama_speech.shtml)

BBC İnternet Sitesi (2015). *Kanada Başbakanı Trudeau mültecileri 'kapıda karşıladı'*, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2018, [https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151211\\_kanada\\_multeciler](https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151211_kanada_multeciler)

Berridge, G. R. (2010). *Diplomacy: Theory and Practice*. Hampshire : Palgrave Macmillan.

Bilensoy, İ. (2018). *George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması*. Lectio Socialis, 50-73.

CNN İnternet Sitesi (2017). *Inaugural address: Trump's full speech*, Erişim Tarihi 11 Eylül 2018, <https://edition.cnn.com/2017/01/20/politics/trump-inaugural-address>

Feierstein, G. M. (2018, 27 Mart). *Trump's Middle East Policy at One Year*. <http://www.mei.edu/content/trumps-middle-east-policy-one-year>

Hürriyet İnternet Sitesi (2009). *Obama'dan Tarihi Konuşma*, Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/obamadan-tarihi-konusma-11376525>

Karadağ, H. (2012). *Bir Dış Politika Tekniği Olarak Kamu Diplomasisi: Karar Verme Sürecine Etkisi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kontos, M. (2017). *US Middle East Strategy under President Trump's Isolationist Foreign Policy*. EASTERN MEDITERRANEAN POLICY NOTE, 1-7.

- Kurtuluş, B. (2014). *21. Yüzyılda Değişen Kamu Diplomasisi Anlayışının Türk Dış Politikasına Yansımaları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Molla, A. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye- ABD-NATO İlişkileri*. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 29-45.
- Nye, J. (2004). *Soft Power*. New York : Public Affairs.
- Schmidt, B. (2012). Theories of US Foreign Policy . M. C. Stokes içinde, *US Foreign Policy* (s. 5-20). Oxford: Oxford University Press.
- Seib, P. (2010). *Public Diplomacy and the Obama Moment*. Vital Speeches International, 333-337.
- Takvim İnternet Sitesi (2018). *Trump'ın tweetleri dünyayı şaşkına çeviriyor*, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2018, <https://www.takvim.com.tr/dunya/2018/07/27/trumpin-tweetleri-dunyayi-saskina-ceviriyor>
- TBMM İnternet Sitesi (2018). *Birleşmiş Milletler Antlaşması*, Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2018, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>
- TRT Haber İnternet Sitesi (2017). *Vize yasağı getirilen ülkelerin sicili 'temiz'*, Erişim Tarihi: 13 Eylül 2018, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/vize-yasagi-getirilen-ulkelerin-sicili-temiz-296826.html>
- Valdés-Ugalde, J. L., & Duarte, F. (2011). *Saving the Homeland: Obama's New Smart Power Security Strategy*. Voice of Mexico, 97-100.
- VOA News İnternet Sitesi (2009). *Bush: 'You Are Either With Us, Or With the Terrorists'*, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2018, <https://www.voanews.com/a/a-13-a-2001-09-21-14-bush-66411197/549664.html>
- Washington Post İnternet Sitesi (2018). *The Daily 202: 10 stories illuminate the Trump doctrine on foreign policy*, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2018, [https://www.washingtonpost.com/news/powerpost/paloma/daily-202/2018/07/05/daily-202-10-stories-illuminate-the-trump-doctrine-on-foreign-policy/5b3d6dc41b326b3348add05/?utm\\_term=.8ba9e32465fa](https://www.washingtonpost.com/news/powerpost/paloma/daily-202/2018/07/05/daily-202-10-stories-illuminate-the-trump-doctrine-on-foreign-policy/5b3d6dc41b326b3348add05/?utm_term=.8ba9e32465fa)
- Yanık, L. K. (2015). *Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi*. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 35-55.

## ALMANYA VE SURIYELİ MÜLTECİ KRİZİ\*

İlhan ARAS<sup>1</sup>

Akın SAĞIROĞLU<sup>2</sup>

### ÖZ

*Arap Baharı, milyonlarca insanın Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden Avrupa'ya göç etmesine yol açmıştır. Bu çerçevede özellikle Suriyeli mültecilerin Avrupa ülkelerine göçü önemli bir gelişme olmuştur. Almanya'da ise, farklı ülkelere gelen mülteciler ülkede birçok soruna neden olmuştur. Almanya diğer birçok krizde olduğu gibi, Suriyeli mülteci krizinde de öncü bir rol oynamak zorunda kalmıştır. Bu kriz, Almanya'yı iki açıdan etkilemiştir. İlk olarak, Suriyeli mülteci krizi Almanya'yı Avrupa Birliği'nin mülteci politikasının oluşmasında Almanya'nın etkisi açısından etkilemiştir. İkinci olarak, Angela Merkel hükümetleri ülkedeki Suriyeli mülteci sayısından dolayı iç politikada eleştirilmiştir. Çalışmada, Almanya'nın Suriyeli mülteci krizine yaklaşımı kronolojik olarak konuyla ilgili resmi söylemler ve literatürden hareketle incelenecektir. Böylece çalışmada, Avrupa ülkelerinin Suriye sorunundaki rollerine ilişkin literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** *Almanya, Angela Merkel, Suriye, mülteci*

**Jel Kodlar:** *F50, F59, N44*

## GERMANY AND SYRIAN REFUGEE CRISIS

### ABSTRACT

*Arab Spring has caused to the migration of millions of people from Middle East and North Africa countries to European countries. In this framework, especially Syrian refugees' migration to Europe has been an important development. Refugees who came from various countries have caused lots of problem in Germany. Germany, like other crises, has been obliged to take a leading part in Syrian refugee crisis. The crisis has affected Germany on two fronts. Firstly, Syrian refugees have affected Germany in terms of Germany's effect in the formation of refugee policy of European Union. Secondly, Angela Merkel governments have been criticized in domestic politics of Germany because of the numbers of Syrian refugees in Germany. In study, approach of Germany towards Syrian refugee crisis will be chronologically examined with reference to the literature as well as related official discourses. So, the study is aimed to contribute to the literature about the roles of European countries in Syrian question.*

**Key Words:** *Germany, Angela Merkel, Syria, refugee*

**Jel Codes:** *F50, F59, N44,*

\* Çalışma, 10-12 Mayıs 2018 tarihinde düzenlenen Uluslararası Toplumsal ve İktisadi Araştırmalar Kongresi: Ortadoğu'da Göç Hareketleri ve Değişen Dinamikler'de sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

<sup>1</sup> Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ilhanaras@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5120-8117

<sup>2</sup> Öğr. Gör., Adıyaman Üniversitesi, Besni MYO. asagioglu@adiyaman.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1147-6023

## 1. GİRİŞ

Arap Baharı'nın en kalıcı etkilerinin görüldüğü ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden farklı olarak sürecin devam ettiği Suriye, sadece Orta Doğu değil Avrupa için de birçok sorunun kaynağı olmuştur. Bu çerçevede, Suriye'den kaçarak Avrupa ülkelerine gitmeye çalışan Suriyeli mülteciler Avrupa kıtası için önemli bir sorun haline gelmiştir.

AB üye devletlerinin Suriyeli mültecilere yaklaşımıyla ilgili sınırlı bir literatür söz konusudur. Özellikle Yunanistan'ı derinden etkileyen (Aras & Sağıroğlu, 2017) mülteci krizi diğer AB üye devletlerini de hem iç siyasetleri hem de sorunun çözümünde aldıkları roller açısından etkilemiştir. Almanya da Suriyeli mültecilerin özellikle gitmek istedikleri bir ülke olarak bu sorunla doğrudan uğraşmak zorunda kalan bir ülke olmuştur. Almanya için sorun, sadece kendisine gelen mültecilerle ilgilenmek olmamış, AB'nin yönlendirici gücü olarak AB'nin mülteci sorununa yaklaşımını da belirlemek zorunda kalmıştır.

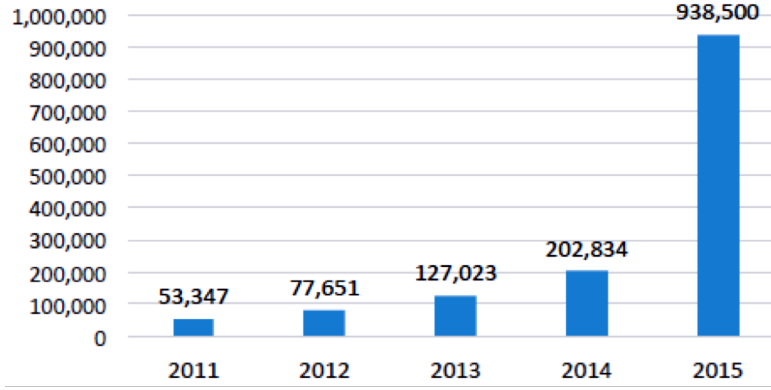
Almanya'nın iltica hakkını 1948'de ilk defa kabul etmesinde Holocaust'a doğrudan bir tepki önemli bir neden olmuştur. Geçmişin sorumluluğunu taşıyan Almanya, iltica hakkını geniş bir şekilde tanımlamış ve hayati tehlikesi olan herkes için güvenli bir yer olmayı sürdürmekte kararlı olmuştur. Öyle ki, Alman nüfusunun %20'sinin göç kökenli olması ya bu insanların ya da ailelerinin yurtdışında doğduğu anlamına gelmektedir (Mayer, 2017: 1-2).

Suriye ile diplomatik ilişkileri 1952 yılına dayanan Almanya, Avrupa Birliği (AB) üye devletleri arasında Suriye ile en güçlü ekonomik ve siyasi işbirliğine sahip ülke olmuştur. Geçmişten gelen ilişkiler Suriye'nin yaşadığı sorunlar ve Suriyeli mülteciler nedeniyle artık farklı bir noktadadır. Çalışmada, Almanya'nın Suriyeli mülteciler sorununa yaklaşımı kronolojik olarak aktarılacak, mültecilerin Almanya'da yarattığı etkilere değinilecektir. Böylece çalışma, AB üye devletlerinin Suriye sorunundaki yaklaşımlarına ilişkin literatüre bir katkı olacaktır.

## 2. ALMANYA'DA BÜYÜYEN MÜLTECİ SORUNU

2012 yılında Suriyeli mültecilerin Almanya'ya kabul edilmesinin gündeme gelmesi, Almanya'da aile yakınları olan Suriyeliler için vize uygulamasının kolaylaştırılması, Suriye'den kaçan çocuklu kadınların ülkeye kabul edilmesine yönelik planlar geliştirilmesi Suriyeli mültecilerle ilgili ilk söylemler ve faaliyetler olarak öne çıkmıştır (Dalaman, 2012). Şekil 1'den hareketle Suriyeliler de dahil olmak üzere Almanya'daki toplam mülteci sayısının artışını görmek mümkündür.

### ŞEKİL 1: ALMANYA'DAKİ MÜLTECİ SAYISI

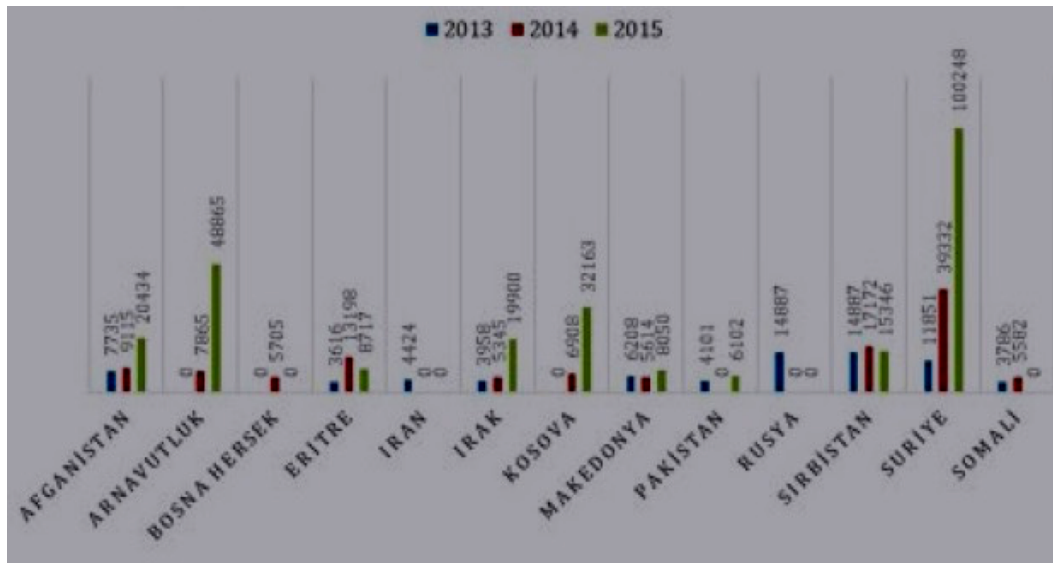


**Kaynak:** (Bayraklı & Keskin, 2015: 20)

Almanya'ya kaçan mültecilerin sayısının 1 milyona yaklaşması Almanya'da yabancı karşıtlığının artmasından bu karşıtlığın siyasi alanda daha fazla görünür olmasına, mültecilerin ülke ekonomisinde yarattığı etkiden Avrupa bütünleşmesinin temel değerlerinin sorgulanır hale gelmesine kadar birçok sorun yaratmıştır (Akkaya, 2016: 25).

Şekil 2'de ise, 13 ülkeden Almanya'ya gelen mültecilerin 2013-2015 dönemindeki artışı ve azalışı görülmektedir. Mülteciler Almanya'yı güvenli bir ülke olarak gördükleri için sadece Suriye'den değil, Irak, Afganistan, Yemen, Eritre, Nijerya ve daha birçok ülkeden gelmektedir. Alman hükümeti 2015'te ülkeye gelecek mülteci sayısını 300.000 olarak tahmin etmiş ve sayıya göre eyalet hükümetlerine bütçe ayırmıştır. Eyaletlerin, Mart 2015'te bu sayının 500.000 olacağı tahminiyle daha fazla para talep etmesi reddedilmiş ancak Ağustos 2015'te bu sayının 800.000 olması ülkede "doğal afet statüsü"ne geçilmesine neden olmuştur (Sey, 2015).

### ŞEKİL 2: ALMANYA'DAKİ MÜLTECİLERİN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMLARI

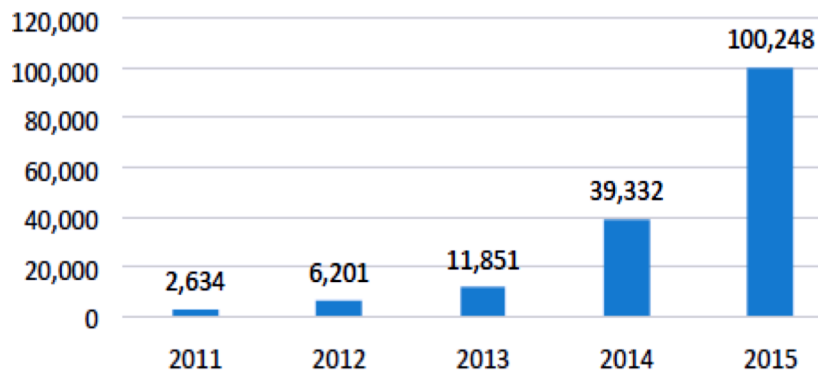


**Kaynak:** (Bayraklı & Keskin, 2015: 21)

Buna göre, diğer ülkelerle kıyaslandığında özellikle Suriye’den gelenlerin sayısında belirgin bir fark olmuştur. Nisan 2015’e kadar “Avrupa dışı” bir kriz olarak değerlendirilen Suriyeli mültecilerin Akdeniz’de yaşadıkları dram, gazete ve televizyonlara yansıyan trajediler konuyu daha fazla Avrupa’nın gündemine sokmuştur (Turhan, 2017: 279).

Mayer (2017: 5-7) Almanya’nın özellikle 2015 dönemine kadar kapılarını mültecilere açmasını üç neden üzerinden açıklamıştır. İlki, göçmenlerin ülkesi olarak Almanya’da her ne kadar AfD (*Alternative für Deutschland/ Almanya için Alternatif*) gibi göçmen karşıtı partiler Almanya’ya gelen Suriyeli göçmenlerden dolayı oylarını artırsalar da kamuoyunun savaş ve sivil çatışmadan kaçan ülkelere kapıların açılması için hükümete destek vermesidir. İkincisi, 2005’ten beri Almanya’yı yöneten Angela Merkel’in mültecilere kapıların açılmasına önem veren bir politika yürütülmesinde kararlı olmasıdır. Bu çerçevede Özcan’ın (2018: 20) belirttiği gibi, “Avrupa kapılarına dayanan yüz binlerce mülteciye kapıları açan Merkel’in kendisi de mülteci bir aileden geliyordu. Hem anne hem baba tarafı savaş nedeniyle yerlerini yurtlarını geride bırakarak kaçmak zorunda kalmıştı.”. Almanya’nın kapılarını mültecilere açmasının üçüncüsü nedeni ise, Almanya’nın yaşlanan nüfusu ve işgücü eksikliği için bir çare olabilecek mültecilerin kabulünün Almanya’nın yararına olmasıdır. Şekil 3’te ise, Suriyeli mültecilerin Almanya’da giderek artan varlığı görülmektedir. Bu durum da Almanya’nın sadece Suriye’den değil birçok ülkeden mülteciyi kendine çektiğini ancak bunlar arasında Suriye’den gelenlerin ağırlık taşıdığını göstermektedir.

**ŞEKİL 3: ALMANYA’DAKİ SURİYELİ MÜLTECİ SAYISI**



**Kaynak:** (Bayraklı & Keskin, 2015: 20)

Merkel’in mültecilere yönelik aşırı sağcı tavırları kabul edilemez olarak nitelendirmesi ve Alman halkına mültecilere karşı düzenlenen protesto gösterilerine katılmamaları çağrısı yapması da önemli bir yaklaşım olmuştur (BBC Türkçe, 2015). Almanya bu dönemde, AB28’de sınırlarını açık tutmayı tercih eden tek devlet olmuştur. Merkel hükümeti, Alman halkının, politikacıların ve komşu devletlerin bütün eleştirilerine rağmen bu tutumunu uzun süre sürdürmüştür (Mayer, 2017).

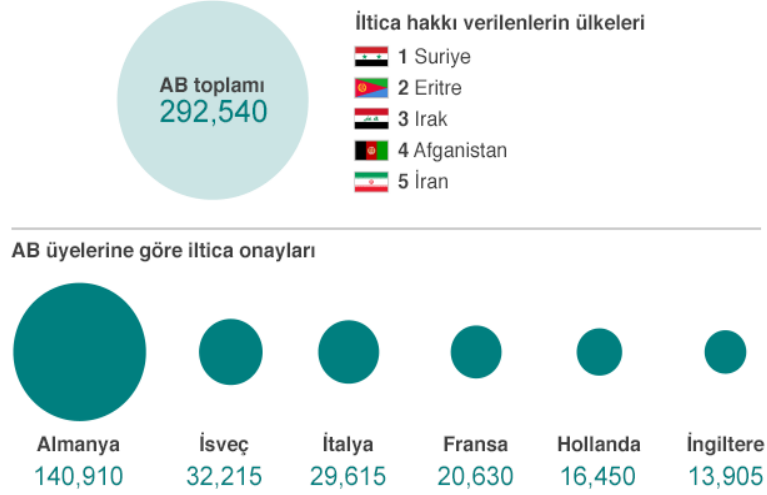
6 Ekim 2015'te, Şansölyelik Direktörü Peter Altmaier, mülteci politikasından sorumlu "genel siyasi koordinatör" olarak atanmış ve bakanlıkların mülteci sorunundaki görev dağılımları da yapılmıştır. Buna göre, İçişleri Bakanlığı uygulamaların genel sorumluluğunu üstlenirken Dışişleri Bakanlığı ve Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı göç ve yerini terk etme nedenlerinden sorumlu olmuştur (Trötscher, 2015).

2015'te, AB düzenlemelerine rağmen Suriyelilere kapılarını açan Berlin hükümeti Arapların gözünde Merkel'i bir kahraman haline getirmiştir. Sosyal medyada Suriyeliler "Wir lieben dich (seni seviyoruz)" ve "Şefkatli Anne" yazılarıyla Merkel'in fotoğraflarını paylaşmıştır. Ülkeye kabul edilen Suriyelilerin Merkel'i övmelerinin yanı sıra Budapeşte'den ayrılmak isteyen Suriyeliler de "Merkel", "Almanya" sloganları ve Merkel fotoğraflarıyla yollara dökülmüştür. *The Economist* de ilgili dönemde "Cesur Merkel" başlıklı yazısında "Avrupa'nın gurur duyacağı çok az şeyin olduğu bir krizde, Merkel parıldayan bir istisna" şeklinde Şansölye'yi övmüştür. Merkel'in hükümetinin sığınmacıların ilk ayak bastıkları AB ülkelerinde kalmalarını zorunlu kılan Dublin II Sözleşmesi'ni uygulamayarak Almanya'ya gelmeyi başaran sığınmacıları kabul edeceğini duyurması, Almanya'yı en fazla mülteci ağırlayan ülkelerden biri haline getirmiştir (Milliyet, 2015a). Ağustos 2015'te Merkel'in "Wir schaffen das (bunu yapabiliriz)" yaklaşımı özellikle Suriye'den gelen yüzbinlerce mülteciyi korumanın Merkel tarafından "ulusal görev" olarak nitelendirilmesi Almanya'nın bu dönemdeki politikasını göstermektedir. Ancak kısa bir zaman sonra mülteci sayısının tahminlerin ötesinde artması nedeniyle Avusturya ile sınır kontrollerinin artırılması 2015 sonunda başlayan değişimi göstermektedir (Dockery, 2017).

2015 sonrası dönemde Almanya'nın mültecilere ilişkin politikasında farklı bir yaklaşım içerisinde olduğu görülmektedir. Avusturya ve Macaristan üzerinden gelen mültecilerin Hristiyan Demokrat Birliği'nin (CDU/ *Christlich Demokratische Union*) kardeş partisi Hristiyan Sosyal Birliği (CSU/ *Christlich-Soziale Union*) partisinin etkin olduğu Bavyera eyaleti üzerinden Almanya'ya girmesi CSU'nun birlikte hareket ettiği CDU'ya karşı eleştirel bir tutum takınmasına neden olmuştur. Sınırların kapatılması ve Merkel hükümetinin mültecileri kabul eden politikasının ülkeye zarar verdiği eleştirilerine karşı Merkel ise, açık kapı politikasının devam edeceğini belirtmiştir (Akkaya, 2016: 36). Şekil 4 ve 5'te görüldüğü gibi, AB içinde iltica başvurusunu kabul eden ülkeler arasında ikinci sıradakiyle arasında büyük bir farkla Almanya öne çıkarken, en fazla başvurunun da Suriye'den geldiği görülmektedir.



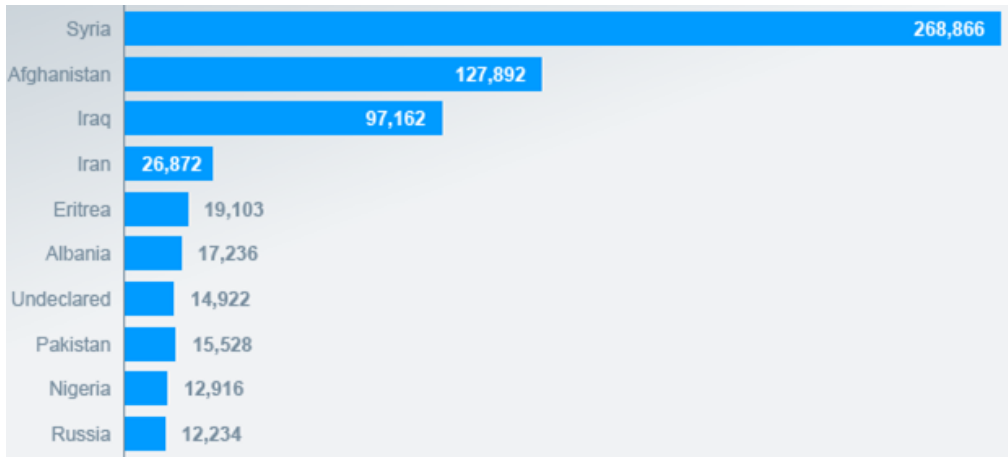
#### ŞEKİL 4: 2015'TE ONAYLANAN İLTİCA BAŞVURULARI



**Kaynak:** (Eurostat, BBC Türkçe, 2016a)

2006'da Almanya'ya iltica başvurusu yapanların %6.4'ü kabul edilirken, bu oran 2010'da %20.5, 2014'te %31.4 ve 2015'te %40'a kadar çıkmıştır. Kabul oranındaki artışın nedeni olarak, mültecilerin yaşadıkları dramın Alman kamuoyunda yarattığı etki ve hükümetin mültecilere kapıları açması baskısını göstermek mümkündür (İnat, 2016).

#### ŞEKİL 5: ALMANYA'DA 2016'DA İLTİCA BAŞVURUSU YAPAN İLK 10 ÜLKE



**Kaynak:** (BAMF; Deutsche Welle, 2017)

İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi'nden Çorabatır, 2015 yılında Almanya'nın 800.000 mülteciye kapılarını açmasının olumlu bir adım olduğunu ancak uyum anlamında sorunlar olabileceğini şu şekilde belirtmiştir (Yaşar, 2015):

“Göç olayı batı kamuoyunu ikiye bölüyor. Sığınmacılara kucak açarak onları ‘Hoş geldin’ diyerek karşılayan insanlar da var. Fakat bunun yanı sıra ırkçı ve aşırı sağcı tepkileri olanlar da mevcut. Almanya açısından biraz daha iyimser olunabilir. Ekonomik olarak çok güçlü ve bir göç ülkesi. Fakat hala göçmenlerle ciddi uyum sorunları yaşıyor. Bunu kamuoyuna daha iyi duyurmak lazım. Gelenlerin bir kısmı şehirden, bir kısmı ise kırsal kesimden geliyorlar. Kimi meslek sahibi, kimi değil. Ayrıca çok farklı etnik gruplara ve dini inançlara bağlı insanlar. Dolayısıyla hepsinin beklentisi ve uyum süreçleri farklı olacak.”

Almanya’nın 2015 yılında kabul ettiği mülteci sayısı 1.1 milyon olmuş ve çoğunluğunu Suriye, Afganistan ve Irak’tan gelen mülteciler oluşturmuştur. 2014’e göre 2015’te beş kat artan mültecilerin 428.468 Suriyeli, 154.046 Afganistanlı ve 121.662 Iraklı’dır (Melton, 2016). Almanya’ya 2015’te gelen mültecilerin sayısının, ülke için rekor yılı olan 1992 yılında aldığı 438.191 mülteciye daha fazla olması Almanya için bir rekor olmuştur. Söz konusu sayılar nedeniyle Suriyeli mültecilerin, 1990’ların ilk yarısında Yugoslavya iç savaşının Almanya’da yarattığı mülteci krizinin tekrar yaşanması tehlikesine neden olabilme ihtimali çekinilen bir durum olmuştur (İnat, 2016).

Almanya, mülteciler için ciddi miktarlarda harcama yapan bir ülke olarak 2015’te 21.1 milyar Euro’yu mülteciler için kullanmıştır. Bu yükten kurtulmak amacıyla diğer AB ülkelerini de soruna taraf haline getirmek, mültecilerin buldukları ülkede kalması için maddi yardım yaparak Almanya’ya göç etmesini önlemek ve Türkiye ile işbirliği yapmak gibi yollara başvurmuştur (Öner, 2017: 193). Bu nedenle, Almanya’nın Türkiye’nin AB üyeliği noktasında kısmen olumlu yaklaşımının da Suriyeli mültecilerle ilgili olduğunu belirtmek mümkündür (İnat, 2016).

2017 sonlarında Almanya’yı terk etmeye karar veren sığınmacılara 3000 Euro yardımda bulunulacağını açıklayan Almanya’da 1 milyona yaklaşan mülteci sayısı, 2016’da 280 bine inmiş, 2017’de ise 200 bin olması hedeflenmiştir. Söz konusu ciddi düşüş, mültecilerin Balkan güzergâhının kapatılması ve Türkiye ile imzalanan mülteci anlaşmasından kaynaklanmıştır (Deutsche Welle Türkçe, 2017a). Ayrıca seçmenlerin Merkel hükümetini sürekli olarak mültecileri kabul etmesinden dolayı eleştirmesi de seçmenini kaybetmek istemeyen Merkel’i mülteci sayısını azaltmaya itmiştir.

Suriyeli mülteci krizinin Avrupa’daki birçok ülkede popülist aynı zamanda yabancı düşmanı partinin oy oranını artıracak kadar etkin olması Almanya’da da benzer söylemlerin görülmesine neden olmuştur. Mülteci sorununda bir yandan gıda, elbise, Almanca dil kursları açılan Almanya’da diğer yanda mültecilerin büyük bir tehdit olarak algılanmasıyla siyasi partilerin bu konuyu seçim malzemesi için kullanması birlikte görülmüştür (Rommel, 2017: 134). Özellikle bu noktada öne çıkan bir parti olarak AfD’nin yükselişindeki önemli bir etken de, Merkel hükümetinin Suriyeli mültecilere karşı yürüttüğü “Hoşgeldiniz” politikasına Alman kamuoyunun verdiği tepki olmuştur. Avrupa sınırlarının kapatılması, Almanya’nın ülke sınır kontrollerini artırması, mülteciler için kurulacak kampların Almanya dışında olması, Alman kültür ve dilinin dikkate alınarak çok az sayıda mültecinin

Almanya'ya tamamen entegre olmasını savunan AfD, 2017 seçimlerinde %12.6 oy alarak meclise girmeyi başarmıştır (Deutsche Welle Türkçe, 2017b).

### 3. ÇÖZÜM YOLUNDA

Karnitschnig, mülteci sorunun çözümünde üç faktörün üzerinde durmaktadır. İlki, Almanya haricindeki diğer AB üye devletleridir. Ancak, AB üye devletlerinin mültecileri kabul etmek ve Almanya'nın yükünü hafifletmek için çok fazla çaba göstermedikleri görülmüştür. İkinci konu, mültecilerin Avrupa'ya gelişinin engellenmesinde önemli bir ortak olan Türkiye'dir. Türkiye'nin mültecilerin Avrupa'ya gelişini engellemesi Avrupa'nın özelde de Almanya'nın yükünü hafifletecektir. Üçüncüsü ise, Merkel için tehlikeli olabilecek ekonomidir. Alman Maliye Bakanı Wolfgang Schäuble, mültecilerin Almanya ekonomisine getirdiği yükün bütçe dengesine olumsuz yansıtıldığını da belirtmiştir (Dempsey, 2015).

2016'da Londra'da gerçekleştirilen Suriye Bağışçılar Konferansı'nda 2016 için 6 milyar dolar, 2017-2020 dönemi için 6.1 milyar dolar yardım yapılmasına karar verilmiştir. Almanya ise, 2018'e kadar 2.3 milyar dolarlık bir katkı sunmayı taahhüt etmiştir (Janning, 2016).

Merkel, mülteci sorununda konuyu Avrupa yanlısı bir çözüme taşımaya çalışmıştır. Mülteci sorunundan etkilenen AB üye devletlerinin ulusal planlarından ziyade Avrupa bütününde birlikte hareket edilmesi gerektiği Almanya tarafından sürekli olarak vurgulanmıştır (Dudasova, 2016: 327).

Macaristan üzerinden gelen güzergâhın kontrol altına alınması çözüm yolunda önemli bir adım olsa da, Almanya'ya varmayı hedefleyen mülteciler Balkanlar üzerinden yeni bir göç yolu oluşturmuştur. Harita 1'de görüldüğü gibi, önceden Macaristan üzerinden Almanya'ya giden mültecilerin Macaristan'daki güvenlik tedbirlerinin ardından Hırvatistan-Slovenya-Avusturya şeklinde yeni bir göç güzergâhı oluşmuştur.

**HARİTA 1: MÜLTECİLERİN ALMANYA'YA GİDİŞ YOLU**



**Kaynak:** (Milliyet, 2015b)

Harita 2’den görüldüğü gibi, 2017 itibarıyla Avrupa’da en fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan ülke açık bir farkla Almanya olmuştur. Almanya’daki mülteci sayısı önceki yıllara göre azalma eğiliminde olsa da, Avrupa’da mülteci sorunuyla ilgilenmesi gereken ilk ülke olmaya devam etmektedir.

## HARİTA 2: SURIYELİ MÜLTECİLERİN DAĞILIMI - 2017



**Kaynak:** (Connor, 2018)

Almanya’nın Suriyeli mülteciler sorununun çözümünde en önemli çözüm ortağı olarak görmeye başladığı Türkiye ile 2015’in ilk yarısında pek ilgilenmediği görülmektedir. Buna karşın, Ekim 2015’te Merkel’in Türkiye ziyaretinde mülteci sorununun çözümü gündeme gelmiş ve Merkel için Türkiye bu noktada kilit ülke olarak görülmüştür. Bu ziyaret, kendi partisi olan CDU’dan dahi mülteci politikasından dolayı eleştiriler alan Merkel’in Türkiye üzerinden sorunun çözümüne önem verdiğinin göstergesi olmuştur. Merkel ayrıca, mülteci sorununda Türkiye’nin desteğine karşılık olarak tıkanan AB-Türkiye ilişkilerinin önündeki engelleri kaldırma noktasında da Türkiye’ye söz vermiştir (Danışman, 2015). Merkel’in 16 Ekim 2015 ile 23 Mayıs 2016 arasında Türkiye’yi beş kez ziyaret etmesi de Türkiye’nin sorundaki önemini gösterir niteliktedir (Özcan, 2018: 134).

Almanya için önemli olan konu, Almanya’ya ve Avrupa ülkelerine akın eden mültecilerin gelişini Türkiye üzerinden durdurmak ve böylece sorunu Avrupa’ya ulaşmadan çözmektir. Kasım 2015’te Almanya’nın da önemli desteğiyle üzerinde uzlaşmaya varılan plana göre AB; 3 milyar Euro tutarında bir fonu Türkiye’ye Suriyeli mülteciler için kullanması için verecek, AB üyelik sürecini hızlandıracak adımlar atılacak, Türkiye’nin Schengen bölgesinde serbest dolaşım hakkından faydalanması için girişimler başlayacaktır. Türkiye de buna karşılık mültecilerin Avrupa’ya geçmemeleri için denetimleri artıracak ve Suriyelilerin Türkiye’deki durumlarını iyileştirecektir (BBC

Türkçe, 2016b). Merkel, Türkiye ile varılan anlaşma sayesinde hem AB içerisinden hem de iç siyasetten gelen tepkilerin üstesinden gelmeyi büyük ölçüde başarmıştır (Janning, 2016).

#### 4. SONUÇ

Bir yandan Euro kriziyle diğer yandan Brexit ile uğraşmak zorunda kalan ve özellikle Merkel iktidarı sonrasında AB'nin yükünü taşıyan Almanya, Suriyeli mülteciler sorununda da öne çıkmak durumunda kalmıştır. Euro krizi ve Brexit'te de olduğu gibi, Merkel'in Suriyeli mülteciler konusunda da bir sınav vermesi gerekmiştir.

Almanya başlangıçta kendisine uzak bir sorun olan mülteci meselesiyle doğrudan ilgilenmezken kısa süre sonra ciddi anlamda ilgilenmek zorunda kalmıştır. Her yıl 20 milyar Euro'dan fazla bir miktarı mültecilere ayıran Almanya'ya 2015'te gelen 1 milyona yakın mülteci içerisinde Suriyeliler diğer ülkelerden gelenlerden açık ara önde olmuştur.

2017 genel seçim sonuçları üzerinde de etkili olan Suriyeli mülteci sorununun çözümünde bir yandan AB üye devletlerini sürece katmaya çalışan Almanya, diğer yandan Türkiye ile sorunu kaynağında çözmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Suriyeli mülteciler sorununun Almanya'ya etkileri; iç siyasette AfD'nin yükselişi, AB'deki yükü sırtlanmak, AB-Türkiye ilişkilerinde yumuşama ihtimali şeklinde gerçekleşmiştir. İlk olarak, göçmen karşıtlığıyla öne çıkan AfD, göç karşıtlığı üzerinden de yürüttüğü seçim kampanyaları sonucunda meclise girmeyi başarmıştır. İkinci olarak, Euro krizinden Brexit'e AB'nin geleceğini ilgilendiren birçok konuda lider rolü üstlenmek durumunda kalan Almanya, kıta genelindeki mülteci sorunuyla da doğrudan ilgilenmek durumunda kalmıştır. Son olarak da, tıkanan AB-Türkiye ilişkilerinin ilerleme kaydetmesi de Almanya'nın Suriyeli mülteci krizinin çözümünde Türkiye'yi önemli bir ortak olarak görmesiyle mümkün olmuştur.

#### KAYNAKÇA

- Akkaya, A. (2016) "Almanya'nın Zorunlu Tercihi: Mülteci Krizi Ekseninde Türk-Alman İlişkilerini Yeniden Düşünmek". Bölgesel Çalışmalar, 1(1): 23-49.
- Aras, İ. ve Sağıroğlu, A. (2017) "Yunanistan ve Suriyeli Mülteciler: Avrupa'nın Kapısını Zorlamak". Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 3(3): 20-28.
- Bayraklı, E. ve Keskin, K. (2015) Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi, SETA Analiz, Sayı: 143.
- BBC Türkçe. (2015) "Merkel: Sığınmacı krizi Schengen'in sorgulanmasına yol açabilir", [http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150831\\_merkel\\_siginmaci](http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150831_merkel_siginmaci) (24.10.2018)
- BBC Türkçe. (2016a) "Zengin ülkeler Suriyeli mültecilerin sadece %1,4'ünü kabul etti", [http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160329\\_oxfam\\_suriyeli\\_multeciler](http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160329_oxfam_suriyeli_multeciler) (18.10.2018).
- BBC Türkçe. (2016b) "AB: Mülteci krizinde tek alternatif Türkiye anlaşması". [http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160219\\_ab\\_turkiye\\_multeci\\_zirve](http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160219_ab_turkiye_multeci_zirve) (1.11.2018).
- Connor, P. (2018) "Most displaced Syrians are in the Middle East, and about a million are in Europe", <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/01/29/where-displaced-syrians-have-resettled/> (28.10.2018).

- Dalaman, C. (2012) "Almanya'nın Suriye Politikası Değişiyor". <https://www.amerikaninsesi.com/a/almanyainin-suriye-politikasi-degisiyor/1503066.html> (15.10.2018).
- Danışman, J. (2015) "Mülteci krizi ilişkileri canlandırdı", <http://p.dw.com/p/1HRNG> (17.09.2018).
- Dempsey, J. (2015) "Judy Asks: Can Merkel Survive the Refugee Crisis?". <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/61700> (4.11.2018).
- Deutsche Welle (2017) "Sharp drop in migrant arrivals in Germany". <http://p.dw.com/p/2VcAB> (13.10.2018).
- Deutsche Welle Türkçe. (2017a) "Almanya'da 2017'de mülteci sayısı 200 binin altında kalacak", from <http://p.dw.com/p/2pVI5> (11.10.2018).
- Deutsche Welle Türkçe. (2017b) "AfD hakkında bilmeniz gereken 10 şey". <http://p.dw.com/p/2goR1> (13.10.2018).
- Dockery, W. (2017) "Two years since Germany opened its borders to refugees: A chronology". <http://p.dw.com/p/2jD3i> (18.10.2018).
- Dudasova, M. (2016) "Political Consequences of the Refugee Crisis-The Case of Germany". *Economic Review*, 45(3): 312-330.
- İnat, K. (2016) "Almanya'nın Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası". [http://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,50,almanya\\_nin\\_suriyeli\\_multecilere\\_yonelik\\_politikasi.html](http://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,50,almanya_nin_suriyeli_multecilere_yonelik_politikasi.html) (07.10.2018).
- Janning, J. (2016) "Zorlu bir sorun olarak mülteci krizi". <https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/almanya-avrupa/zorlu-bir-sorun-olarak-multeci-krizi> (01.11.2018).
- Mayer, M. M. (2017) Germany's Response to the Refugee Situation: Remarkable Leadership or Fait Accompli?, *Newpolitik*, [http://www.bfna.org/wp-content/uploads/2017/04/Germans\\_Response\\_to\\_the\\_Refugee\\_Situation\\_Mayer.pdf](http://www.bfna.org/wp-content/uploads/2017/04/Germans_Response_to_the_Refugee_Situation_Mayer.pdf) (12.10.2018).
- Melton, M. (2016) "Almanya'da Mülteci Sayısı 1 Milyonu Geçti". <https://www.amerikaninsesi.com/a/almanyada-multeci-sayisi-1-milyonu-gecti/3133830.html> (21.10.2018).
- Milliyet. (2015a) "Arap sokağının yeni kahramanı: Merkel Ana". <http://www.milliyet.com.tr/arak-sokaginin-yeni-kahramani-/dunya/detay/2114083/default.htm> (19.10.2018).
- Milliyet. (2015b) "Avrupa'da göç yolu değişti". <http://www.milliyet.com.tr/avrupa-da-goc-yolu-degisti-gundem-2118679/> (30.10.2018).
- Öner, S. (2017) "Avrupa'da Mülteci Krizi ve Aşırı Sağın Yükselişi: Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), Almanya için Alternatif (AfD) Partisi ve PEGIDA Hareketi Örnekleri", Y. Gülcan vd. (Ed.), *Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Bir Konu: Mülteci Sorunu ve Türkiye-AB İşbirliği*, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, ss. 185-210.
- Özcan, C. (2018). *Savaşı Sabreden Kazanır: Şansölye Merkel'in Hikayesi ve Türkiye İlişkileri*, İstanbul, Doğan Kitap.
- Rommel, I. (2017) "'We are the People.' Refugee-'Crisis,' and the Drag-Effects of Social Habitus in German Society". *Historical Social Research*, 42(4): 133-154.
- Sey, C. (2015) "Almanya: Mülteciler için herşey güllük gülistanlık değil". [http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150907\\_almanya\\_multeci\\_cemsey](http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150907_almanya_multeci_cemsey) (26.10.2018).
- Trötscher, H.-P. (2015) "Alman siyasetinin mülteci krizine verdiği yanıt". <https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/almanya-avrupa/alman-siyasetinin-multeci-krizine-verdigi-yanit> (17.10.2018).

Turhan, E. (2017) “Domesication Of Germany’s European Policy and German Leadership in The EU: The Cases of Eurozone Crisis and Refugee Crisis”. 31st International Academic Conference, London, 276-284.

Yaşar, D. (2015) “Almanya mülteci sorununu iyi yönetemezse, Merkel kaybeder”.  
<https://sptnkne.ws/hgmg> (03.11.2018).